

РУСИН



Писатель Штефан Смолей із Міджілаборець, родак із Рошковець, 13. септембра 2008 ославив 75 років свого жывота. К жывному юбілею му редакція Русин і Народны новинкы выдала книжку стишків Бескидськы співы, яка была 21. новембра 2008 презентована в Міджілабірцях а 24. новембра 2008 у Пряшові.

Фотка: А. З.



Лідри акту выголошіня републікы Підкарпатська Русь на II. Европскім конгресі підкарпатських Русинів 25. октобра 2008 у Мукачові, Закарпатської області на Україні: (зліва) о. Степан Сюч, о. Димітрій Сидор, Л. Лецовіч, Євгеній Жупан і Іван Турянця, яких вєдно з Михайлом Кемінєм, Василєм Сочком-Боржавином, Михайлом Алмашієм і А. Ониском конгрес запропонував за честных обчанів нової „рєпублікы”.



II. Европський конгрес підкарпатських Русинів пришло підпорити коло 500 активістів партії „Родина”, котры припутували скоро зо вшиткых регіонів України і які зо заставами в руках охорєвали будову Драматічного театру в Мукачові, де ся одбыв конгрес.

Русины у Мукачові выголосили республіку Підкарпатська Русь: акт зуфалства або?...

... прояв рішучости невыслуханых Київом підкарпатських Русинів, або акція „сепаратистів“ на чолі з председом Сойму підкарпатських Русинів, о. Димітрієм Сидором з Ужгорода, підпорована Москвов. Векшына статей в українській пресі ці на уральських інтернетовых сторінках єднозначно говорить, же іде о третій варіант. Але ніч не є таке просте, ніч не є лем чорне або лем біле, так то є і в тім припадї. Я бы повів, же у Выголошіню II. Европского конґресу підкарпатських Русинів 25. октобра 2008 у Мукачові ся зышли вшыткы три елементы, але мій погляд найвеце ся приклоняє к тому, жебы єм то назвав актом зуфалства.

Але стовка делеґатів і дві стовкы гостів недавного другого конґресу підкарпатських Русинів выршыла іти іщі далє, кідь ся обернула на Закарпатську областну раду в Ужгороді, жебы в ділі наданя тій области штатуту автономії і выголошіня ей за самостатну автономну республіку Підкарпатська Русь сісти за єден стіл переговорів, а то до 1. децембра 2008. Они ся безують на то, же першыи крок тота рада уж під тиском русиньских активістів зробила, кідь 7. марца 2007 на засіданю посланців схвалила рішіня узнати націоналность „Русин“ на території области і занести ї до реґістра списованя людей в реґіоні. Але узнання самостатной націоналности Русин є єдна річ, а выголошіня автономії Підкарпатя – друга річ. То уж важный політичний крок, котрый може зо собов принести многы, і неблагы, наслідкы, хоць бы за дакотрыма русиньскыма „активістами“ як не стояла Москва, але они жыють предці в незалежній Україні, а тота то не доволить. То по перше, а по друге: в часі, кідь ся європскы країны соединяють до Европской унії, изоловати ся до якоїсь малой авотомной республічкы, хоць бы яка была нам мила, то нереалне діло. Тым веце, же Москва, напроти Києву, не тужыть увести свою країну до кошара Европской унії (ЕУ), але навспак, найрадше бы вшыткых назад притягла, і хоць недобровольно, до „советсько-російского“ кошара. Но **Україна кідь хоче іти до ЕУ, так без узнання русиньской націоналности, як і дакотрых іншых націоналностей, ся ей то не подарить!** Днесь уж не выстачить вшытко вирішыти односно Русинів, о котрых світ знать і які в многых країнах суть узнаны як самостатна націонална меншына, словами: „такого не було, нема і не буде!“ Підкарпатськы Русины і таким „кроком зуфалства“ владі у Києві, котра была глуха ку вшыткым дотеперішнім культурным і „чемным“ претензіям, інформаціям і пропозиціям з боку як лідрів русиньского руху на Підкарпатю, так з боку челных представителів Світової рады Русинів (СРР) як выконного орґану Світового конґресу Русинів. Также діло Русинів Київ буде мусити рішати, ці ся му хоче, або ніт. Лем жебы не дішло к перенаслідованю і караню лідрів (хоць першы назнакы уж ся проявляють), котры сьме зажыли в недавнім часі „золотого“ соціалізму.

Самособов, же діло треба вирішыти ясно – **офіціално узнати владов України Русинів на Підкарпатю за самостатну націоналность з ушытками правами і повинностями, котры мають зафіксованы остатны самостатны націоналности в Уставі України.** Бо „**Ваґаня України веде до екстремізму**“. То ся підтвердило теперь, хоць выголошіня під таких назвов председы Світової рады Русинів схвалила СРР на своїм засіданю уж перед тым і было публіковане в третім тогорічнім числі нашого часопису. А же світова орґанізація Русинів ся **діштанцує од екстремізму в карпаторусиньскім русі**, то было главнов думков отвореного писма-выголошіня, котре было підписане председом СРР Павлом Робертом Маґочієм і председом Світової академії русиньской культуры Стівеном Чепом і было опубліковане у другім тогорічнім числі Русина. І тото писмо одобрили члены СРР а з нєго в сучасній ситуації хочу зацітовати ходем тото:

„... **Зато, же дана ситуація на Підкарпатю огрожує міжнародну авторіту карпаторусиньского руху воообще, мы хочеме выголосити, же:**

1. Карпаторусиньский рух, як рух національный, мусить ся дотримовати ідеалів демокрації, слободы, толеранції, ненасилства і мірной коекзистенції.

2. Треба одшмарити застеранію, іщі з 19. сторка тезу „язык = народ = держава“, котра не принесла Европі ніч, окрем двох світових воєн і масовой ґеноциды, і треба прияти факт, же Европска унія ся мусить стати домом про вшыткых Русинів, як і про вшыткы народы Европы, державны і бездержавны.

3. Як результат попередній тезы, абсурдне є снажіня змінити екзистуючу систему границі і створіня новых. Нашым цілєм ся мусить стати Европа без границь...“

Такоже тоты слова ся теперь стали іщі веце актуалныма як у децембрі 2007 року, кідь лідры карпаторусиньского руху на чолі з о. Д. Сидором прияли перше контроверзне выголошіня і тот рух ту зачав ся виострівати, аж дошло к їх акту выголошіня республікы Підкарпатська Русь і приятю Меморандуму, з котрого наконець хочу зацітовати ходем єдно речіння:

„... **17-річна антірусиньска політіка українських властей указала, же є неможне далє захранити ся корінному народови в Україні з властнов націоналнов етнічною тварев, же вшыткы рішіня і крокы українських властей за 17 років были заміряны на етнічну ліквідацію і дискримінацію, маючі признакы ґеноциды русиньского народа на єго історічний землі...**“

Такоже наконець бы єм поправив народну пословицю односно сучасной ситуації Русинів на Підкарпатю: „**Як ся до горы кличе, а гора є глуха, так треба дашто робити...**“ Лем не дай Боже, жебы Підкарпатя ся стало далшым Косовом, хоць лідры той ґрупы русиньских „активістів“ говорять і о косовскім варіанті рішіня даной ситуації, а то бы не было про никого добрі. Зась потерплять і невинны, може, і жертвуючі своїм жывотом... ■

Обсяг

• Мґр. Александер ЗОЗУЛЯК: *Русины в Мукачові выголосили республіку Підкарпатська Русь: акт зуфалства або?...*, 1. стор.

ІСТОРІЯ РУСИНІВ

• Ернест ГИЙДЕЛ: *Рутенія über alles*, 2. – 3. стор.

• Мґр. Гавриїл БЕСКИД: *Формованя першой публічної бібліотеки в часі єпископа Грігорія Тарковича*, 3. – 4. стор.

СЛОВАКІЯ

• Проф. ПґДр. Йозеф СІПКО, ПґД.: *Языковы концепты як елементы културы*, 5. – 7. стор.

• ПґДр. Марія МАЛЬЦОВСКА: *Обявеность сакралной творбы русиньских малярів Й. Змія-Міклошія і М. Манковича*, 8. – 10. стор.

УКРАЇНА

• Валерій ПАДЯК, к. ф. н.: *Возроджіння русиньского ошколованя на Подкарпатській Руси (2.)*, 10. – 12. стор.

• Димитрій ПОП: *Історічны роботы Николая Бескида а його кредо „карпатороссы“*, 13. – 14. стор.

ПОЛЬСКО

• Симеон ПЫЖ: *Горлицкій Бурсак*, 15. – 18. стор.

СЕРБІЯ

• Проф. Др. Михайло ФЕЙСА: *Сабо Дайко Владимир то и за служел*, 18. – 19. стор.

ПЕРЕКЛАДОВА ЛІТЕРАТУРА

• ПґДр. Кветослава КОПОРОВА: *Европский центр Колпет представив і Русинів (Александер Блок: „Коршун“)*, 20. – 22. стор.

СВІТЛО СВІТА

• о Йосафат В. ТІМКОВІЧ, ЧСВВ: *Леґенда о Другетови, який выстрілив на ікону Краснобрідьской Богородиці*, 22. – 23. стор.

• *Деревяна краса з Підкарпатської Руси*, 24. стор.

Рутенія ÜBER ALLES

Поп И: Энциклопедия Подкарпатской Руси (ЭПР) (Ужгород: Выдавательство В. Падяка, 2001, 432 стор.).

Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, eds.: Encyclopedia of Rusyn History and Culture (Toronto: University of Toronto Press, 2002, 520 стор.).

Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, eds.: Encyclopedia of Rusyn History and Culture (Toronto: University of Toronto Press, 2005, 569 стор.).

(Закінчення. Зачаток в числі 6/2007, продовження в числах 4 і 5/2008.)

Авторські описи „украинской националистической историографии“, як правило, емоційно зафарблені і подають ся як сензачні історичні винаходи. Але нерідко вони суть продуктом слабкої авторської орієнтації в відповідній літературі. Наприклад, оперуючі ся о на свої архівні винаходи у Празі, І. Поп „одгалює“ проект Карпатської України як німецьку інтригу і заєдно констатує замовчованя того факту в „украинской националистической историографии“. Хочь деталніше і давно перед ним на основі німецьких документів „руку Берліна“ в українській справі р. 1938 – 1939, глвно гру навколо Закарпаття, вискумав Дмитро Злепко, не споминаючи вже о общезнамім вискумі В. Косика, підрозділ котрого тыж присвячений німецькій політиці односно Закарпаття.¹

Не позераючи на претензії, ЕПР обсягає не вшыткы аспекти минулості Закарпаття. Поверхнє є захоплена проблематика „релігія і церква“: біографія єпископа Андрія Бачинського, роль якого в історії Закарпаття мож порівняти хыбаль із ролєв митрополиты Андрія Шептицького в історії Галичини, двараз коротша як біографія Івана Попа, яка ся находить в ЕПР. В ЕПР хыбують інформації о Євреях, їм не є присвячена окрема стаття, хочь они были не посліднєв меншынов (в містах они не были меншынов) подля множества, а тым паче, подля впливу в краї, принаймі аж до їх вынищія в р. 1944.

Поп все оперує терміном „украинская националистическая историография“ як чимесь компактним. Лемже такого єдиного табору досправды нігда не было ани не є. Про лїс не видно стромы – він не видить множество спорных припадів в споминах о Закарпаттю в творах українських мемоаристів і істориків.² Спрощений, шаблонный приступ ку тяжкій минулості, як кібы здідений од істориків КПСС, в ЕПР ся все превказує. Подобно, автор не розумить, же в животі конформізм є може найнепривабнішым, але заєдно найросшыренішым і найчастішым справованєм. Же мож быти галичанобом і зістати українофілом. Же мож быти противником якогось режіму і робити в нїм і на нєго за мзду. Же в животі часто треба выбирати не міджі планым і добрым, а міджім планным і іщі гіршым (нацистами і комуністами). Же орієнтація на гітлеровску Германію

не є свідчїнем пронацистичных симпатій³ так істо, як орієнтація на Советський союз може говорити о русофільстві ці антинацизмі, не о комунізмі. Же мож быти закарпатським українським націоналістом і заєдно чути антипатії к Галичанам і выступати проти даваню їм важных функцій (як то гев-там ся ставало за Закарпатської України).⁴ Же мож было робити в русофільських організаціях за угорської окупації, слїдує досправды українськы цілі.

x x x

Міф або, інакше повіджене, несправне розуміння минулості, як знаме, є основов екзистенції нації. Окрему роль в творіню національної міфології зобравають героїчны і справила кровавы сторінкы минулості. В українській історії то были князівскы походы, козацька доба з єй кульмінаціов – Хмельничина, доба ослободжуючых снажїнь в р. 1917 – 1920, як і друга світова война. А проблем русинського проєку є яраз в тім, же му хыбить така героїчна минулость. Героїзм і жертвы были, але не на ужыток русинської ідеї. „Русины“ добровольно вмерали за Ференца II. Ракоція на зачатку 18. ст. в єго антигабсбургський повстаню (який їх назвав *gens fidelissima*).⁵ Пак і за тых Габсбургів у першій світовій войні, за комуністичну Угорщину в р. 1919, за Білу Росію од Дону до Сибіру в р. 1917 – 1920,⁶ за Карпатську Україну в р. 1939, і в Чехословацькїм арміднім корпусі в 40-ых роках 20. ст.⁷ „Русинофільска концепція была умелым вытвором, нездатным выликати дух бескомпромисной одданости і саможертвы, што є рисом каждого справного національно-ослободжуючого руху. Идея, за котру ништо нігда не хотів давати до залогы свій жылот, на вагах історії важить мізерно мало“.⁸ Почас другой світової войны ся з русинського руху зродило колаборантство з гортіовським режімом.⁹ Окрем того, правдивым може быти і протилежне тверджїня – кібы Гітлер ай так зробив ставку на Карпатську Україну, то тогды історикы бы мали діло вже з українським колаборантством.

І хочь недостаток матеріалу на героїчны міфы¹⁰ робить тяжкостю при створєваню національної міфології (докінця ай у супернеутралных і мірных Швейцарів фундаментом національної міфології не є банкове діло, але постава Вілгелма Телла), зато єй не знеможливлює. В припадї русинського проєку ЕПР і „Encyclopedia“ свідчать о такім выходї ставки на культурный міф. Подобно к міфу о давній європскости Українців на протывагу культурній меншевартости выходнішого сусїда, русинський проєкт твердить о одвічній середньєвропскости Русинів як о головній роздільности од выходнішого сусїда – Українців.¹¹ Міф, як знаме, екзистує мімо сфери верифікації і доказованя. Зато ани ЕПР, ани „Encyclopedia“ не давають одповідь, в чїм яраз є тотя уявна середньєвропскость дотеперь традицій, сільської сполочности, на якій лем слабо видно слїды модернізації? У позераню новинок за століком з віденьсков кавов? У переповіданю послідніх новин з оперы і філгармонії з Відня ці Прагы? У перерічованю Мілана Кундери? Чим є тотя середньєвропскость „подкарпатских

русинов“ роздільна од середньєвропскости Галичанів і Буковинців, де дїдовизна Габсбургів зохабила значно векший слїд? В якїм місті лїпше говорити о „Центральній Європі“ – у Львові, Чернівцях ці в Ужгороді?

Над выходом тых енциклопедій з русинського табору ся не мож чудувати. Тадь, Закарпаття займає маргінальне місто в проблематичній общеукраїнської історіографії. Ёго історія, як і історія Криму ці Буковини, в основнім є сферов інтересів містных ці заграничных істориків. Закарпаття ся лем епізодно вказує в націоналнім г'ранд-наративі (grand narrative, master narrative) української історіографії, як даколи Україна в г'ранд-наративі російскім – лем жебы потвердити одвічну тугу к зєдїніню. Тот слабенький інтерес цалком мож порозуміти – тематика „малореспектабельна“. На єй опанованя треба одборный приступ, бо подля складности темы про історію України мож єй порівняти хыбаль із выходознавством. Наконєць, під українськов історіографію Закарпаття, в основнім, ся розумить закарпатське краєзнавство, яке ся не визначає оригінальностєв тематикы, ани поліфоніов методології і інтерпретації.¹² Конштатация Михайла Грушевського, же „література історії Угорської Русі не бідна титулами, а бідніша своєю вартістю“ (1905),¹³ звучить теперь актуальніше, як перед сторочом.

Обидві енциклопедії ясно ілюструють выужытя істориків у націоналізмі і навспак. На роділ од ЕПР, „Encyclopedia of Rusyn History and Culture“ (гловно друге оправление виданя) збавлена многих фактологічных хыб. У ній хыблять вступны нарисы, в яких бы ясно была зображена „украинская националистическая историография“. Хочь много статей з ЕПР было перенесено до „Encyclopedia“ і їх автором є тыж Іван Поп, зато хыбы суть оправлены а ксенофобске прикапчованя епітетів – вылучене, што є найсто заслугов редактора англоязычного виданя – Павла Р. Магоча. Дві енциклопедії ясно одображують два академічны штандарты і тот розділ в писаню історії, який свого часу про українських істориків акцентовав Іван Лисяк-Рудницький: „Чим менше в єго [історика] писанях буде „патріотичной“ емоциональности і тенденцности, тым бївша буде їх научна ціна і, окрем іншого, *надовше буде і їх політичний ефект* (підкресліня Е. Г.)... Хто выбирать факты єдносторонно, жебы доказати наперед поставлену тезу, тот подля своєї менталіты не є істориком, але пропагандистом“.¹⁴

Обидві енциклопедії ся придадуть нелем тым, хто ся інтересує Закарпатєм або русинством. Під їх обалков ся продавать тот істый товар, який на „торг“, якбач додає лем єден конкурент – український націоналізм („украинская националистическая историография“). Правду повісти, тот товар (нараз з русинським націоналізмом) є розлічній якості: аґресивный, примітивный і ксенофобский – в ЕПР і статный, почливый і научноподобный в – „Encyclopedia“.

Рецензованы виданя мож рекомендовати холем двом ґрупам інтелектуалів. По перше, тым, котры у своїй творчості практикують націоналізм і/або розробляють проєкты будованя нації в окремім

регіоні. Про тату групу, орієнтована на англосакський світ „Encyclopaedia“, може служити як добрий приклад софістикованого, ненученого, „законшпированого“ способу презентації цілком націоналістичного обсягу в наукових текстах (головно і у формі енциклопедій). Але ЕПР є прикладом дакус менше інтелегентного, отворенішого і інтоксикованого способу такої презентації. По друге, як „живы“ приклади розмаїтості інструментарія націоналізму дані енциклопедії можуть заінтересувати тих інтелектуалів (наперед козмополітів), які штудують, кідь інші інтелектуали практикують націоналізм у своїй творчості. Тій групі енциклопедії, міджі іншим, можуть припомянути популярну свого часу теорію розділення націоналізмів на западний (цивілізований) і виходний (кровожерний і примітивний), пак одшмарену як негодновірну, а в основнім, як політично некоректну.

Окрем іншого, єдна енциклопедія, а якраз ЕПР, мусить бути повинних в бібліотеці кожного Галичана або холем галицького націоналіста. Тадь по ей прочітаню го наісто наповнять чувства властної гордості і колосальной самопочливості, бо такого узнання, звеличіня і високої оцінки ролі, сил і в першій ряді *можностей* українського Пемонту марно бы сьме глядали дагде інде.

(Переклад з українського языка:
Підр. Марія МАЛЬЦОВСКА)

Позначки

1 Поз. ZLEPKO, D. Die Entstehung der polnisch-ungarischen Grenze (Oktober 1938 bis 15. März 1939): Vergangenheitsbewältigung

oder Grossmachtspolitik in Ostmitteleuropa. München : R. Trofenik, 1980. 207 с.; ЗЛЕПКО, Д. Українське питання у 1938 – 1939 роках і Третій райх. In Записки НТШ. Т. 228. Львів, 1994, с. 249-308; КОСИК, В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж – Нью-Йорк – Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 1993, с. 58-70.

2 Пор., наприклад, спомины учасників подій р. 1938 – 1939 Августина Штефана і Вікентія Шандора: ШТЕФАН, А. За правду і волю. Спомины і дещо з історії Карпатської України. Кн. 1-2. Торонто, 1973-1981; ШАНДОР, В. Спомины. Т. 1-2. Ужгород : МПП „Гражда“, 1996-2000. Приклад „внутрішньої“ критики в „української націоналістической историографии“: МАЗУРОК, О. С. Чи й справді усе так просто? In Carpatica-Carpatika. Вип. 3. Ужгород : Інститут карпатознавства, 1995, с. 169-176.

3 І. Поп систематично называє А. Волошина пронацістичним діятеlem. То є то саме, як кібы поважовати В. І. Леніна за прокайзеровця.

4 В інтерв'ю М. Антоновича.

5 *Найвірніше плем'я* (лат.).

6 Поз. ВАВРИК, В. Р. *Карпатороссы в Корниловском походе и Добровольческой армии*. Львов, 1923, 43 с. Вибір документів о „карпатороссах“ був опублікований в: Белый Архив. Т. 1. Париж, 1926, с. 163-178.

7 Поз. ДОВГАНИЧ, О. - ПАГИРЯ, В. *Закарпатські воїни генерала Людека Свободи*. Ужгород : Патент, 1999, 176 с.

8 ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ, І. Карпатська Україна: народ у пошуках своєї ідентичності. In ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ, І. *Історичні есе*. В 2 т. Київ : Основи, 1994. Т. І., с. 459.

9 Поз. МАГОЧІЙ, П. Р. *Формування...*, с.

148-150; ОФІЦИНСЬКИЙ, Р. *Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини* (1939 – 1944). Київ : Інститут історії України, 1997, 224 с.; *Закарпаття під Угорщиною. 1938 – 1944 рр.* Ред. В. Маркусь та В. Худанич. Ужгород : Гражда-Карпати, 1999, 232 с.

10 Не все мусять бути перемоги. Навспак, як правило, найгероїчніші міфи ся родять якраз з поражок. Учебниковим прикладом може послужити поражка Сербів на Косовім полі в р. 1389.

11 Підкарпатська Русь – є „историческая данность Центральной Европы“ (ЭПР, с. 7); „Подкарпатская Русь является восточной частью Центральной Европы (ту „Центральной Европа“ ся хоснує як географічний термін)“ (ЭПР, с. 13); „История южнокарпатских русинов есть составной и неотделимой частью истории Центральной Европы“ (ЭПР, с. 20); „Их (Русинів - Е. Г.) центральноевропейский менталитет“ (ЭПР, с. 52).

12 Виданы по 1991 р. тритомны „Нариси історії Закарпаття“ – нажаль, о тим ясно говорять. Тот, хто поважав, же історія Закарпаття не може бути написана гірше, як в другім томі (1995), порозумів свою хыбу з виходом третєго (2003). Поз. *Україна Модерна*. Число 7. Львів, 2002, с. 226-231. Общій перегляд історіографії: ПОП, І. І. *Историография истории русин и Подкарпатской Руси. In Славяноведение*, 2003, № 1, с. 57-72; МАЗУРОК, О. С. *Юрій Жаткович як історик та етнограф*. Ужгород : УжНУ, 2001, с. 121-126.

13 ГРУШЕВСЬКИЙ, М. С. *Історія України-Руси*. Київ : Наукова думка, 1992, Т. 2, с. 581.

14 ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ, І. *Історичні есе*. В 2 т. Київ : Основи, 1994, Т. І, с. 196. ■

Мгр. Гавриіл БЕСКИД, Русинське культурно-освітнє общество А. Духновича в Пряшові

Формованя першой публічної бібліотеки в часі єпископа Грігорія Тарковіча

(Реферат на міжнароднім семінарію *Обявность історичных работ Николая Бескида*, Пряшів, 20. септембра 2008.)

Чітателям і научным працівникам, котры хотять загнати духовну жажду і заспокоїти свої научны потреби, буде интересно ся дізнати, коли, хто і за яких умовий поміг сформувати першу публічну бібліотеку при Грекокатоліцькій єпархії в Пряшові. О тим ся мож дізнати з історичної книжкы **Николая Бескида: Ковач Янош – 1764 – 1884**, виданій у видавательстві Атхенаум в Будапешті в р. 1909.

Місто Пряшів із своїма научными інституціями і бібліотеками в минулости зграло визначну роль як культурный центр і сіятель освіти на виході Словакії, тогдышней Австро-Угорщині. Визнам Пряшова як культурного центра ся датує оддавна, зато не надарьмо Пряшів называли „Атенами над Торисов“. Народ той области уж од часів феодального середньовічя ся находив під тиском підданства. Быв худобний нелем матеріально в горських областях Верховины, але і духовно. На провінції не было ани основных, ани общоосвітних школ, а на приправу учительських кадрів про церьковны школы была зряджена першыраз Півдочителська семінарія в Пряшові лем в р. 1895. Школ не было. Дяк учів у своїм домі закону Божому, грамотности, а то писати, читати, раховати і брав од каждого ученика по 10 ґрайцарів. При таких условиях о даякій школованости не могло бути ани речі. Малограмотными были і самы душпастырі, бо богословський лицей на такы кадры зрядили лем кінцем



• Портрет закладателя і меценаша першой публічної книжніці при єпархіальній справі грекокатоліцької церькви у Пряшові в 1826 році – Ян Ковач од маляря Йосифа Міклошія-Змія, котрый зробив на обідняку єпископа Грігорія Тарковіча.

19. ст. Феодалны панове вирубовали тяжкы бремена нелем про своїх підданных і землеробів, але і про дяків, тогдышніх учителів і священників, котрых тримали на уровни простых людей.

Подля доступных матеріалів єпископа де Камеліса на зачатку 18. ст. на маковіцькій церьковный собор священници ся діставали в біднім облечіню, а то в шубі, але векшына в холошнях, т. є. в грубых сукенных ногавіцях, а найвеце з них пришли в чіжмах з грубої skóry, остатні в облечіню, котре было аж по кісткы. Також, **при таких условиях худобы на території Пряшівщини зряджіння першой публічної бібліотеки при єпархіальній справі грекокатоліцької церькви в Пряшові было великим культурным ділом**. Тота бібліотека была зряджена не за пінязі тогдышней штатной касы Австро-Угорської монархії, але вдяка двом приятелям **Яна Ковача і Грігорія Тарковіча** (1754 – 1841), родом із села Пасікы, сына бідного дяка, котрый по скінчіню гімназії учів ся на богословскім лицейо в Ужгороді, потім був професором на богословській семінарії в Ужгороді, пізніше цензором славянських книжок, котры ся

поужывали про потреби грекокатоліцької церькви на території Австро-Угорщини. **Ян Ковач** (1764 – 1834) был родом з міста Еґер (Угорщина) – вихователь-гувернант в аристократічных родинях

князя Палфія і графа Банфія. Він був заможним чоловіком, мав багату на той час книжницю, з котрої подаровав коло 12 000 томів про новозаряджену в р. 1806 Пряшівську грекокатоліцьку єпархію на чолі з першим єпископом Грігорієм Тарковичом. І так Ян Ковач був нелем закладателем той бібліотеки, але до кінця свого життя ай щирим меценашом.

О тім докладно пише Николай Бескид у споминаній книжці. „В р. 1908, якбач, при інвентурі тогдышнього єпископского архіву до рук ся мі дістали дуже цінны томы рукописів. На вонкашніх сторінках мож было прочитати, же іде о закладаючу листину Яна Ковача о штіпендіях, зряджених в місті Егер в Угорщині. Тот фінансний капітал обсяговав 30 000 форинтів, т. є. 12 000 ринських форинтів в стрібрі-ленто, виданы у Відню 25. 8. 1824. Другый рукопис был о єпископській бібліотеці, а третій был тестамент, ручно написаний Яном Ковачом. Перший рукопис є написаний по мадярьскы, другой по латыньскы, а третій по німецькы.“

При листованю вшиткых тых документів Николая Бескида, мене заінтересовав 15-й пункт тестаменту під назвов „Meine grosse“. На основі тых найдяньх матеріалів Николай Бескид зачав штудувати і іншы документи, а то аж 407, котры ся му подарило найти не в бібліотеці, але порозітованы в архівах єпископства. Николай Бескид в передслові книжки пише, же по докладнім історичнім выкуми тоты матеріалы спрауе про історіографію Русинів. Сучасно ся просив, же чом? Ян Ковач жыв у часах, котры про Русинів значіли ренесанцію. Він патрив до групи інтелектуалів, котры были наповнені ідеалами возроджіння, вірів їм і усилював ся їх ай зреалізувати. В дусі того ідейного запалу він хотів указати і на перешкоды, з якими мусили воєвати піоніры той роботи, котра была хосенна про народ. Н. Бескид пише, же робить оправдыву патріотичну роботу, бо з глубин забытых гробів ся снажить вынести на верьх землі заслуги тых, котры з неінтересу тогдышній добы ці уж з обмеженого погляду сучасників поховали много цінного до туману. І так він вирішив одкрити про покоління памятку на Яна Ковача і сучасно указав на тоє місто, котре му правом патрить міджі піонірами в області освіти.

Проблематика формованя той бібліотеки є розаналізована в тій книжці, в другій главі під назвов *Пряшіє (EPERIES)*, стор. 100 – 166. Книжка обсягує штири главы а має 263 сторінок. Текст є написаний в тогдышній мадярьскій мові. В спомянутій другій главі автор подробно описує зачаткы приятельскых контактів міджі Яном Ковачом і Грігорієм Тарковичом, а то спознання, приятельство тых двох, на свій час, визначныи людей.

Што властно было причінов зряджіння бібліотеки при грекокатоліцькій єпархії. Попробуєме на то одповісти через призму Николая Бескида.

В р. 1807 імператор Франтішек І. першыраз вирішив, же особно отворити засідання парламенту на замку в Будині. Тото ся одбыло в яри р. 1807, в допроводі імператора был граф Палфі, якого дітей виховлював Ян Ковач. Їго таємник Бідерман похворів, і так на єго місто до допроводу імператора ся дістав Ян Ковач. Нагодно почас засідання парламенту Ян Ковач ся спознав з Грігорієм Тарковичом. Уж при першій стрічі ся міджі нима зродили симпатії. Автор подає коротку характеристику Г. Тарковича, коли ся народив, з якої родини походив, характер і натуру, і о тім, як ся дістав на засідання парламенту як делегат за Мукачовську єпархію. Далє ся там споминать, же в р. 1809 умер мукачовський єпископ Андрій Бачинський. Їго наслідником ся мав стати Грігорій Таркович, але Франтішек І. 24. октобра 1815 розділив Мукачовську єпархію на дві части, а на цело новозаряджену Пряшівську грекокатоліцьку єпархію назначив Грігорія Тарковича. Кідь ся о тім дізнав Г. Таркович, силно ся нагнівав, не знав собі ани представити, же хто міг дати імператорови таку злу раду, скаржыв ся ай на придворных радників. Але слово імператора было про нєго приказом. На ярь 1817 р. уж був у Відню, довершив 60 років жыво-та. Нова Пряшівська єпархія была зряджена в найсевернішій краю тогдышній країны. Худобны были як вірници, так і священници, яких тогды называли батюшками. Не были ту ани школы, як першы ся споминають в селі Мучонь, Ужгород (1832), а в Пряшові од р. 1895. Г. Таркович кідь ся став єпископом Пряшівської єпархії, стримовав ся переважно у Відню. Ходив, просив богатых о підпору, але з малым выслідком. Тым великодушным меценашом ся явив од зачатку Ян Ковач. Не перешов ани день, жебы го не навщивив у св. Варварі, де был уквартелєваний. Помагав му добрыма радами, направляв го сам, ходив по урядах, выбавлюв потрібны діла про свого приятеля. Выслідком приятельства міджі нима было і то, же Я. Ковач подаровав про потреби єпископства часть своєї бібліотеки. Пізніше він подаровав нелем бібліотеку, котра мала веце як 1000 екземплярів розлічных книжок, мап, атласів, але приложыв і дость пінязей на купно новых книжок. На утримованя бібліотеки заложыв ай окремый фонд. Він выплачовав і плацу першому справцєві бібліотеки Янови Лацкови, який подля тестаменту Я. Ковача мав „хранити бібліотеку од пороку, мух, молів, і од інших шкодіц, жебы захранити єй про наступны покоління“. Тот одказ был написаний Я. Ковачом 15. 8. 1826 р. у Відню.

Бібліотека почас скоро двох сторіч выповнєвала благородну місію, служыла своему культурно-освітньому назначіню. Служыла нелем про потреби грекокатоліцької єпархії, але і про шыроку громаду, про штудентів, котры подля тверджіння Н. Бескида при єй славностнім отворіно співали і нашы русиньскы народны пісні. Книжний фонд бібліотеки ся з рока на рік доповнєвав новыма екземплярами ай з приватных дарів. Як свідчать о тім тестаменти дарців, у р. 1829 бібліотека мала 150 томів. Векшына з них были книжки релігійного характеру, але ведно з нима честне місто займають книжки історичного і публіцистичного характеру. В споминаній книжці Н. Бескида суть уведжены найціннішы книжки, котры ся дістали до фонду бібліотеки новозародженой Пряшівської єпархії. Окрему увагу собі заслужать такы, якы в тім часі мож были дістати лем у Відню, наприклад: *Плутархус* – лондонське виданя з р. 1806, *Катулус*, *Фібулус*, *Проперітус* – римське виданя з р. 1806, *Ораціо Домініка* з р. 1808, котре обсягує молитву *Отче наш* на 155 розлічных языках світа. В бібліотеці было 29 книжок написаных по латыньскы, опублікованых у 15. і 16. ст. в європейскых видавательствах Бенаток, Пармы, Штрасбургу, Базілея і ін. Про нас окреме цінныма суть рукописы на старославянськым языку, а то два рукописы із 15. ст. а єден із 16. ст. Подля обсягу тоты рукописы суть євангелії. Рукопис із 16. ст. є з позолоченыма ініціалками, а на на окраях суть прекрасныи взоры-арабескы. Подробніший перегляд книжного фонду є в книжці Н. Бескида уведжений на сторінках 163 – 166. Окрем того в бібліотеці бы мав быти бібліотечный каталог. Бібліотека была выужывана А. Духновичом і єго сполупрацівниками, Обществом св. Іоанна Хрестителя і іншыма.

Треба споманути і то, же Ян Ковач 15. августа 1826 р. опубліковав по латыньскы *Закладаючу листину бібліотеки*, яка ся складать із 6 пунктів. Сдныи з умовий є, як має фунговати бібліотека і кому має служыти, в 3. пункті Ковач пише, же бібліотека має быти отворена про каждого, а то в середі і пятніцу. Зафіксованы суть вымогы і повинности справцї бібліотеки. В 5. пункті є уведжено, який має быти надпис бібліотеки з меном фундатора пряшівської єпархії. На дотримованя умовий мав дбати єпископ, респ. єпископска капітула. Оригінал Закладаючої листины бібліотеки был посланий Грігорієви Тарковичови до Пряшова. Ян Ковач єй дав схвалити імператорови. За єго заслуги імператор го нагородив золотом медаліов. Грігорій Таркович подяковав Ковачови за єго роботу і пожадав го як заснователя бібліотеки, жебы на вічну памятку облік ся до славностного шматя, прикапчав сі золоту медаліу, а на тровы пряшівського єпископа ся дав намалєвати. Образ обіднав Таркович у Іозефа Міклоші-Змія, родом із Словінок. Іозеф Міклоші намалєвав Яна Ковача в сидячий позиції із реалными рисами твари, в лівій руці в бордовім обалі тримаючого книжку з надписом:

„*Diploma Regium Super Bibliotheca Publica Dioccesi Gr. Rit. Cathol: Eperjesiensis. Per Joannem Bapt. Kováts Agriensem Fundata et Donata Anno Domini M. D. C. C. XXX.*“

Праву руку Ян Ковач має на парпеті окна. Здалека видно Пряшів. За креслом є скульптура Мінервы, а за нєм на підставці мотто Ковача о тім, же красно є умерти за отчизну. Під образом є написане: „Янош Ковач, заснователь публічної бібліотеки новозарядженого Пряшівського єпископства, народжений в Егрі 25. августа 1784.“ Тот образ был одкритый за богатой участі людей в Народнім музею в Будапешті і перевезений до Пряшова в р. 1832.

Окрем того образу, Ян Ковач дав за властны грошы намалєвати Змієви і образ імператора Франтішка І., а тот был перевезный до Пряшова, до центра єпископа, де был славностно презентований.

Який є сучасный став „Ковачовой бібліотеки“ в Пряшові? Інформації на пряшівській митрополії мі подала пані Крелликова, котра сидить в будові, яку дав поставити Ян Ковач про бібліотеку. Менована справує архів митрополії. Подля єй інформації в „Ковачовій бібліотеці“ в р. 2008 евідують 10 222 книжок, котры обсягують до 90 додатків. В первістній будові бібліотеки є тепер історичный архів, а то од възнику єпархії в р. 1829 до р. 1950. В р. 1950 бібліотеку перевели до штатной бібліотеки в Пряшові, а по р. 1989 книжний фонд і архів іші з часів кошіцького вікаріату – сперед заложених першой пряшівської єпархії – был навернутый до книжніці при пряшівській єпархії.

Бібліотека при грекокатоліцькым єпископстві, знама як „Книжниця Ковачова“, зограла почас 19. ст. благородну роль, служыла своему культурно-освітньому назначіню. Не позераючи на дві світовы войны, дякуючі снагам працівників бібліотеки, книжки зістали скоро вшиткы непорушны. Окреме треба оцінити заслуги небіжчика професора Михала Дубая, котрый по другій світовій войні в р. 1950 у звязі з персоналными змінами в пряшівській єпархії, енергичными кроками забранив, абы ся книжниця розкрала. Він єй взяв під свою охрану, і так пряшівська єпархіялна бібліотека в 50-ых роках 20. ст. ся дістала до тогдышній областной бібліотеки. Тоты крокы єй захранили од повной ліквідації. Таким способом было доволене выужывати шырокий чітацький публіці єй богатство.

Бібліотека заложена Яном Ковачом была жрідлом познання, науки у вшиткых сферах так нашому будителєви А. Духновичови і єго сполупрацівникам в Обществі св. Іоанна Хрестителя, як і іншым русиньськым діятелям в 2-ій половині 19. стороча. ■

Языковы концепты як елементи культури (Реферат на конференції *Языкова культура і языкова норма в русиньскім языку*, Пряшів, 27. септембра 2007.)

Abstract

The article is directed on the research of *Linguo-culturological aspects of the studies in the field of philology*. It deals mainly with the concepts as units which connect language with its specific ethnic culture and applies them to specific phenomena in Ruthenian language. The above mentioned research is using the Ruthenian word "polana" which can often be found in Ruthenian songs, proverbs and sayings and is creating rich variety of associations with Ruthenian peasant culture and folklore. The same word has also got its connotations in some other Slavonic languages. The article is illustrating its ethno cultural connections in both Slovak and Ruthenian languages. Such comparative element in the research of this type of concepts helps to make the research of individual ethnic cultures more objective.

Язык як комунікаційний настрій ся штудує і позорує з многих поглядів, но можемо говорити о двух главных научных приступах ку языку.

1. Семіотичкий погляд інтерпретує язык як **систему знаків**, котры суть **об'єктивним носітелём** значіння конкретных языковых одиниць. Тот погляд на язык є старый, знамый іщі в античных часах, і операть ся о такзваний **семіотичкий трикутник**. На тій істій основі ся зачав розвивати **структуралізм**, в рамках котрого ся язык скумаєть во своїм внутрі, во своїй системі. Внутролінгвістичны структуралістичны выскумы переважовали в 19. і в значній части в 20. ст. Но шырока міжнародна комунікація, богаты контакты во выштыкых областях жывога окреме по першій світовій войні зачали сильно впливати на гуманітні науки, з котрых в центрі зачали быти науки філологічны. Язык ся зачав штудувати як найглавніша часть етнокультуры, як ей главный код, через котрый можемо найти об'єктивны характеристики народа.

2. Так ся зачали розвивати **когнітивны методы** скуманя языка, в центрі інтересу котрых є препоіня чоловіка і языка. Коротко повіджене, скумаєть ся то, што чоловік, котрый говорить, хоче повісти своєв выповідь. Головне є не то, што повів, а то, што хотів повісти! Так ся зачали розвивати філологічны дисципліны, як психолінгвістика, етнопсихолінгвістика, прагмалінгвістика, а в посліднім часі **когнітивна лінгвістика і лінгвокультурологія**.

Когнітивний погляд на язык значіть штудованя языка з позиції **суб'єктивної**, з позиції чоловіка-комуніканта. Языковый знак може мати не лем певне **об'єктивне значіння**, но к něму ся придавать значіння нове, котре зависить од цілого комплексу факторів. Можемо то указати на прикладі слова *окно* в руськым языку. *Русский ассоциативный словарь* (2002) приводить слова-стимулы і слова-асоціації, котры ся записують спонтанно. Велике множество таких асоціаційных одношін, стимулів і реакцій было позбєраных од 11 тисяч руськых студентів філологічных одборів, што є дость об'єктивний образ о руськых етнокультурных цінностях. Они суть в языковых одиницях, главно тых базовых, котры выкликують тіпичны асоціації лем у Русів. Часто к **базовым словам** ся заряджують і бєжны лексеми, котры вдяка вызнамным етнокультурным текстам суть **кодowymi носителями етнокультуры**. Єдним з таких вызнамных базовых слов в руськым языку є слово *окно*, котре в позиції стимулу мать і такы асоціації:

ОКНО – *спальні, дверей, в Европу, на Волгу...*

Першы дві асоціації указують на об'єктивну сторону языкового знаку *окно*, другы дві суть носителями суб'єктивного значіння того слова а можуть ся появили лем в руській языковій середі. Асоціація *окно в Европу* є в руській культурі знама главно вдяка поємі А. С. Пушкіна *Мед-*



• ПгДр. Йозеф Сіпко, ПгД., професор Інституту русістики, україністики і славістики Пряшівської університету у Пряшові.

ный всадник, в котрій автор словами імператора Петра Першого говорить о значіно планованого нового главного міста Росії – Петрограду:

*Природой здесь нам суждено,
В Европу прорубить окно...*

В днешній руській культурі словны спойня *окно в Европу, прорубить окно* і розмаїты їх варіанты патрять к найчастіше цитованым пушкінізмам, через них ся выявляє одношіня Росії к остатнім штатам Европы, але і к цілому світу. Слово *окно* в руськым языку найперше ся через Пушкінову метафору змінило на код одношіня Росії к остатньому світу, і поступно ся **концептуалізує**. Наприклад, кідь руськы футболісты не поступили на майстровства Европы, дакотры новинкы писали: *„Окно в Европу закрыто.“*

Тот приклад нам давать можности говорити о основі когнітивного, лінгвокультурного штудованя языка. Як уж было указано выше, в ёго центрі стоїть говоривший чоловік зо своїма особными схопностями і етнокультурными выходами. Языковы единіці окремо свого об'єктивного семіотичного значіння мають і богаты **доповнюючі** вызнамы, котры суть часто орігінальны і неповторны в конкретній етнокультурі. Дакотры авторы, як В. Воробєв (1998), уводять термін **лінгвокультурема**, што можемо розуміти як **слово, наповнене етнокультуров**. А праві ту зачінають перепоіня языка і культуры. Великы народы мають развиту і богату систему лінгвокультурем, но каждый, і менший народ ей мать так істо. Главным предпкладом розвиваня етнокультурного богатства языка є ситуація, коли язык є **зєднующим элементом**. Словєньска етнокультура перешла тым розвитком главно од кінца 18. ст. а тиж в 19. ст. од бернолаковичны і штуровичны к вытворіню самостатного штату. **Языкова ситуація** стоїть на зачатку народнобудительських снажній у выштыкых, окреме у малых народів, котры мусять доказовати свою екзистєнцію, свою ідєнтіту в першій ряді **языком** як главным кодом культуры. Язык ту выповнює як єдну з главных своїх функций –

інтегралну. З того погляду суть в тяжкій позиції народы, котры жыють у вєще штатах, їх язык ся розділює, што є припад напр. і арабского народа, бо днес не можемо говорити о єдинім арабскім языку. Тым вєще то платить о таких народах і языках, як є русиньскый. В році 2005 вышла в Москві єнциклопєдична книга *Языки мира. Славянские языки* (Москва : Academia, 641 с.). В ній ся міжкы малымы славянськыма літературнымы языками уводять **югославорусиньскый і карпаторусиньскый**. Якбы авторы той єнциклопєдії были іщі дослїднішы, то на тій істій основі бы могли говорити і о других варіантах русиньского языка. Про нас є главное то, же русиньскый язык не є євидованый як єдиний, што ся дасть цалком порозуміти в ситуації, кідь Русины говорять на своїх діалектах.

Вытворіня єдиного інтегрованого языка, хочь лем на ограниченій території, є велика і тяжка задача. Мы знаме, же од 1995 року ся на Словєньску зробило много прорусиньской работы, вытваряня єдиной нормы є лем єдним з условий етнокультурной функčnosti русиньского языка на Словєньску. Но за не менше важну задачу поважую вытваряти, євидовати, давати докопы **лінгвокультурну основу русиньского языка**. У світовій філологічній науці суть на добрий уровень розробєны методы лінгвокультурного скуманя языка. І міжкы Русинами суть інтегруєчі елементы русиньской лінгвокультуры, реалным є глядати наше етнокультурне богатство в найзнамнішых русиньскых текстах, фраземах і словах. Є істе, же асоціаційны, доповнюючі етнокультурны значіння суть росшырєны лем в **конкретнім регіоні**. В нашій етнокультурі ся тяжко глядають цілорусиньскы языковы коды, як є то у великих інтегрованых етнокультурах. Ту мать незаступительне місто **єднотный штат**. Гомер, Сервантєс, Шекспір, Пушкін як представителі великих історичных народів днесь репрезентують не лем свою енокультуру, но проникли до світової культуры такыма кодами, як *Ахілова пята* (найзранителіше місто хочь-якого об'єкту), *вітровы млыны* (нереалны і неекзистуючі бар'єры), *быти або не быти* (код вічного розгєдованя ся чоловіка). Штатность є тым найсильнішым імпульсом посиленєня етнокультурної стабільности, но з приближно 5 000 народів мать свою штатность лем дашто выше 200 – коло 2,5 процента. Перед сучасным світом лежыть огромна работа заховати своє етнокультурне богатство. Філологове ту можуть зограти єдну з найважнішых ролей і вдяка лінгвокультурному выскуму языка. Тоты можности мають і представителі малых народів, зато же в каждыйм языку, великого і малого народа, фунгують тоты істы законы. В каждыйм языку суть глубинны семіотичны значіння, котры характеризують ёго носителя. Великий німецькый філолог фон Гумбольт называв **язык душой народа**. Душу русиньского народа глядаїме в ёго языку.

ПОЛЯНА

На тім місті бы єм хотів указати на дакотрых словах з мого регіону можности їх лінгвокультурного розбору. Єдно з найбогатшых етнокультурных слов у нашім селі є *поляна*. **Етимологія і історія** того слова походить зо слова *поле*, што значіть чоловіком освоєна, оброблена, скульптурна часть землі. Міжкы старыма Славянами были племена *Древляніє*, котры жыли в лісах, в центрі їх способу жывога было полєвництво, збераня плодів, но землю не обрабляли. Друге племя представляли *Поляне*, якы жыли

зо землі, котру обрабляли од давных часів. Їм ся приписує і заложникі Києва. Староруські літописи говорять о частім неприятелистві між *Древлянами* і *Полянами*. Наше слово *поляна* має тот істий повод – *оброблена земля*. Лемже їднать ся о тоту землю, котра ся косила, о луки, остатня часть обробленої землі были *ролі*. Нашы русиньскы предковє были главно пастырі. О способі взникну *поляны* і їх освоюваню говорять і назвы части хотаря – они рубали лісы (*Рубаниско, Рубане*) і выпалёвали (*Пыдопалинка*), на котрых ся вытваряли *поля* – *поляны*. Так vznikли *поляны* на містах даколишніх лісів, найчастіше во высше положеных містах, котры служили главно на здобываня *сіна*. Наша *поляна* має єдну з найблизшых асоціацій зо словом *сіно*, бо то был главный ужыток з нєй.

Около слова *поляна* ся вытваряють **лінгвокультурны асоціації**, за котрыма ся скрыває богатый етнокультурный фон. В першім ряді то значить найглавніша часть року: *ходити на поляну* значило цілу систему работ і літнього способу жытоты: *косити, грабати, сушити, возити, але і співати, радовати ся, гукати, збирати лісны плоды*. З каждым з тых слов суть споєны далшы. Так, часослово *косити* має богатый **асоціативный ряд**: *коса, ракушанка* (найліпша коса з твердої оцілі), *косиско, кіся, кушка, оселка, покис, голити* (чісто косити), *кебысь-цільй день тягав косу...* Кошіня мало главну асоціацію з „тяжков хлопсков работом“. О тім ся говорять в співанці:

Так мі коса косит,
Аж мня в бочку болит,
Приде мила моя,
Та мі го загойт.

Косу требало часто *брусити*, кажды дві-три години *клетати*. В нашім селі суть, наприклад, родини *Клепковы*, што не є призви́ско, але другый антропонім, подля котрого ся люде познали ліпше, як подля призви́ска.

Часослово *грабати* ся росшырює словами: *граблиско, граблі, зубы* – *Маря грабала, Каша превертала* (іронія над єдним дідом, котрый ся хвалив, як добрі і далеко видів на жены зо своєю родиною). З *грабанєм сіна* ся вяжуть далшы роботы: *розбивати покосы* (жебы сіно ліпше схло), *складати до качала* (кідь уж было дость сухе – до векового кругу), *робити валки* (малы копкы до наруча), *складати до коп* (перед дождом, або кідь уж сіно мож было возити). *Недосушене сіно* ся з *коп* *росширєвало*. *Высушене сіно* ся *наклало* до воза, до *драбин*. Жебы ся сіно до воза, до *драбин*, добрі опужыло, во возі ся сіно *долтало*, *главні* *требало добрі напучити* до *бухів* (середня часть *драбин*, де были намісто *щєбілє* тонкы ретязкы). Кідь уж *драбины* были наложены сіном, *требало іщі орабати*, *потім павузавати*. *Павуз* мусив быти на верьху в середині *фуры*, на то ся давав дость великий позор. До такой *фуры* ся *запрягали коні* або *коровы* а *требало з нєв зійти з поляны на драгу* („*дрыгу*“). З *луки*, з *поляны* ся *сходило* до *вьвоза*, што были проглубены *драгы* *главні* в лісі. Притім ся мусило *гамовати*, на то были *ланцуєы*, на острых берегах ся *гамовало на остро* (узел *ланцуга* ся зарізовав прямо до землі), на нерівных *драгах* ся *віз* *нераз поперевертав*, *требало кликати поміч*, *віз двигати*. Кідь уж была *фура* на „*дрыдзі*“, люде ся *здравили*, *учтиво* ся *зєйдовали*: *Сухе? Везете? Уж файронт? Фура сіна* ся *годнотила*, *ці* є *красна, гарда, веллика, добрі і рівно запавузавана*, або лем *мала, над драбины, криво запавузавана*. Дома уж *потмі* ся *сіно змїтовало з воза до пилька*, або ся *вьдавало на пентро*, *під стріху*, жебы ся *іщі досушыло*, жебы *іщі дошло*.

Так істо можеме вытворити асоціативный ряд з другыма базовыма словами і їх подробный попис вытварять конкретный образ **концепту** *поляна*. Концепты наммагають вытворити што найподробнішый образ о каждай етнокультурі. На *поляны* ішли цілы родини – мали там *хыжки*, *хыжы* были в дедині. Там ся *ночова-*

ло і *газдовало* часто ціле літо. Хлопи косили од скорого рана, іщі за *брїждїня*, жены приходили за *нима*, *приносили їм їсти часто* во *відерках*, *котры были забалены в тлумаках*, *жебы варене їдо не выхоллодо по двой і тройгоди-новій дразі на верьхы, на вертебы, приходили з возами, дітми*. Кідь ся *покосило*, *пограбало*, *звело, сінны роботы* ся *скінчили*, но на *поляні* жылот *фунговав* далше. *Поляны* ся *зазеленили* *новов травов, отавов*, котра ся на *осїнь* косила *іщі раз*, або ся на *покошєных полянах* пасли *вівці*, *яловина*, *коровы*. Часто ся на *полянах* *бачовало* аж до *осени*, *городили* ся *кошары*, тым ся *приправовали* *луки* на далшый рік. На *осїнь* і скоро на *яр* ся *ходило вьрівновати* *поправляти* *луки*, главно кідь на них были *копці*, *кыртовина*.

Асоціативный образ *поляны* ся росшырює *піснями*. І кідь *поляновы* (*сінны*) *роботы* были тяжкы, *дединський* *чоловік* *знав* собі *оцінити красу природи*, *прекрасный* *выгляд* *далеко* аж на *Татры* (около 30 кілометрів). Зо *словом поляна* є тісно споєна асоціація зо *словом гукати*. Молоды люде, главно *дівчата*, *вышли на верьх*, з котрого *їх* было *найліпше чути*, і *гукали*. В *гуканю* ся *вьядровали* *емоції радости*, *щастя*, *красы*, *покая* і *силы*. При других *роботах*, *наприклад* при *копаню ґруль*, *таке гуканя* *сі* не *знаме* *представити*. Тото *свое* *красне* *душевне* *расположеніа* *указовав* *чоловік* і в *піснях*. *Найзнаміша* з них є:

Поляна, поляна, *вершком малєвана*,
Хто же ей *малєвав*, *фарбы* не *жаловав*.
Поляна, поляна, на *поляні* *копці*,
Якы *то* *прекрасны*, *тоты* *наши* *хлопці*.
Красота *літнєй* *поляны* *мала* *силны* *асоціа-*
ції з *ласков*:

Ей, *хлопи* *луку* *кошат*,
Ей, *жены* *їсти* *ношат*,
Ей, *і* *я* *бы* *носила*,
Ей, *кед* не *мам* *файра*.

На *нашы поляны* ся *тішыли* і *діти*, бо в *тім* *часі* *са* *ходило* *зєбрати* *главно* *яфьры*, *ягоды*, *малыны*, *гєгадзы*, *винчкы*. Около *полян* были *буковы* і *смерековы* *лісы*. О *силнім* *хлопови* ся *говорило*, же є *хлоп* *як* *бук*. Єдна *наша поляна* ся *звє* *Смерекова*. Нашы *поляны* мають і далшы назвы: *Клепкова*, *Кривонякова*, *Канццрова*, *Білы Скалы*, *Шытник*, *Пашкова*, *Попова*, *Жолобкы*, *Шырока*. Такой при *нашім селі* є *хотарь* *Пыд полянками*. З тых назвів мож *вычїтати* *далшы* *элементы* *народного жытоты*. Наприклад *Попова* *патрила* *священникови*, котрый *тыж* *газдовав*, но *помагали* *му* *люде з дєдины*. Старшы люде *споминають*, як на *нашы поляны* і на *Попову* *пришов* *облюбєный* *єпіскоп* *Гойдїч*, як *са* *шумні* *знав* *поросправляти* з *нашыма* *людми*.

Єдна *лука* ся у нас *называє* *Вергелічкы*. Но на *катастрофній* *мапі* то не є *поможніи* *назывник*, але *другый* *пад* од *слова Рїчка*, *котре* є *названєм* *нашого* *главного* *потока*. З *першой* *формы* *Верьх Рїчкы* *так* *взникнув* *народный* *топонім* *Вергелічкы*, і *днєсь* *нашы* *люде* *повідять*: *Былы* *сьме* *на* *Вергелічках*, *не* *на* *Верьху Рїчкы*. Іде о *знамый* *яв* *народной* *єтімології*, *тота* *назва* *ся* *вытворила* *фонетичными* *змїнами*, при котрых *споїня* *последнєй* *фонемы* *першого* *слова* -х- і *першой* *фонемы* *другого* *слова* -р- *ся* в *народній* *речі* *змїнило*. На *граніці* *указаных* *двох* *слов* *фонемы* *хр* *ся* *выслювуют* *тяжше*, як *звяззаны* *фонемы* *гл*, і *так* *взникли* *камюньскы* *Вергелічкы*.

Слово *поляна* *ся* *силно* *вяже* на *наше* *село*, *мать* в *собі*, як є *указано* *высше*, *богате* *єтнокультурне* *наповнєня*. *Потверджує* *то* і *комєнтарь*, котрый *часто* *читав* *М. Гиряк*, кідь в *радію* *Патрія* *поздравляв* *камюньскых* *юбілантів*. Слово *поляна* в *єго* *поздравнім* *слові* *можеме* *слухати* *часто*.

ПОЛЯНЫ не камюньскы

Лінгвокультурный розбор *языка* *ся* *збогатить* *при порівняню* *культурної* *позиції* *того* *істого* *аналізованого* *слова-концепта* в *другых* *регіонах*. Як є *знаме*, в *сусіднім* *русиньскім* *селі* *Орябина*, *котра* є в *культурнім* *змыслі* *найближше* *ку*

Камюньці, *тыж* *мають* *поляны*, но не *такы* *великы*. Мають і *фолклорный* *колєктив* *Поляна*. Но *далше* *сусідне* *русиньске* *село* *Литманова* *уж* *поляны* *не* *має*. *Литманівці* *ходили* *на* *майданы*, *што* *дакотры* *авторы* *не* *поважують* *за* *славянське* *слово*. З *того* *ся* *дедукує*, *же* *предковє* *Литманівців* *пришли* *з* *тых* *областей*, *котры* *сусідили* *зо* *стєпными* *неславянськыма* *народами*, і *тото* *слово* *перевзляли* *од* *них*. *Литманівці* *тыж* *співают* *тоту* *їсту* *співанку*, *котру* і *Камюньчанє*, *лем* *намісто* *слова* *поляна* *мають* *слово* *майданы*:

Майданы, майданы, вершком малєваны...

Подобну *співанку* *чєме* в *програмі* *радія* *Патрія*, *де* *ся* *споминать* *мотів* *малєваної* *поляны*, *што* *потверджує* *асоціацію* *поляны з красов*. Тот *мотів* є *дость* *частый*, *што* *помагає* *декодувати* *одношіня* *Русинів* *ку* *своій* *природі*. *Краса* *поляны* *ся* *порівнує* з *красов* *молодых* *людей*, *хлопців* і *дівчат*:

Поляна, поляна,
На *поляні* *яма*.
Хлопці *бєсідуют*,
Же *я* *малєвана...*

Красна, малєвана *поляна* є *народна* *метафора*, *котра* *ся* *вытворила* *під* *впливом* *єй* *літнєй* *фарєбности*, *кідь* *чоловік* *видів* *на* *ній* *зачатком* *літа* *перед* *кошінєм* *много* *квітя*.

В *другых* *русиньскых* *регіонах* *ся* *поужывають* *тыж* *слово* *поляна*. *Познаме* *назвы* *русиньскых* *сел* *Крайна* *Полянка*, *Нижня* *Полянка*, *але* *тыж* *нерусиньскых*: *Блапна* *Полянка*, *Сєчєвска* *Полянка*, *Кошіцка* *Полянка*, *докінца* *при* *Остраві* є *Острєвска* *Полянка*. *Можеме* *лем* *дедукувати*, *як* *взникли* *тоты* *Полянкы*. В *їстім* *змыслі* *ся* *приближують* *вызнаму* *руського* *слова* *Поляна*. В *Росії* *поляны* *взникали* *на* *рівнинах*, *не* *на* *горах*. Єден *час* *ся* *представителі* *называных* *Поляно* *регулярно* *стрічали* – *ай* з *обывателями* *приостравской* *Полянкы*. Ту *можеме* *найти* *код* *глубокій* *історічній* *сполуприналежности* *людей*, *котры* *їх* *заложили*, *выбудовали* і *довгы* *стороча* *жили* в *сєлах* з *назвов* *Полянка*. Ай *здєрібніла* *форма* *зо* *суфіксом* *-к-* *говорить* *о* *тім*, *же* *попри* *великых* *горьскых* *полянах* *то* *были* *меншы* *части* *хотаря*, *перетворєны* *скульптурнієм* *землі*, *єй* *змїнов* *на* *поле*.

В *словєньскій* *культурі* *слово* *поляна* *має* *значєня* *тыж* *высоко* *положеної* *луки*, *но* *не* *выштыкы* *такы* *поляны* *ся* *косили*. *Можеме* *сі* *споманути* *знамы* *слова* *зо* *Сладковичового* *Дєтєвана*:

Stoji vysoká divá polana...

Нашы *поляны* „*дикы*“ *не* *были*, *як* *уж* *было* *указано* *высше*, в *нашых* *представах* *о* *поляні* в *значній* *мірі* *переважують* *позітивны* *емоції*, *асоціації* і *образы*.

Русский ассоциативный словарь *при* *слові* *поляна* *мать* *асоціації*, *котры* *суть* *подобны*, *як* *і* *в* *нашій* *припаді*, *но* *не* *має* *асоціації* *споєны* з *горами*, *кошінєм*, *скорше* *лем* з *лісом*, з *лісными* *плодами*, з *красов*, з *літом*:

ПОЛЯНА – *лесная*, *в лесу*, *зеленая*, *Ясная*, *солнечная*, *красивая*, *большая*, *лето*, *грибная*, *круглая*, *земляничная*, *ягодная...*

Ту *ся* *можеме* *приставити* *коло* *споїня* *Поляна* *Ясная*, *што* є *родне* *село*, в *якім* *ай* *перезыв* *свій* *жылот*, *великий* *руський* *писатель* *Л. Н. Толстой*. Є *то* *властно* *тот* *їстий* *мотів*, *што* і *при* *нашых* *Полянках* – *выбудованя* *сєла* *на* *обробленій* *і* *приправеній* *землі*. В *руській* *культурі* *слово* *поляна* *ся* *вжыват* *часто* у *здєрібнілій* *формі* з „*пєсливым*“ *суфіксом* *-очк-*, *чім* *ся* *творить* *красне* *слово* *поляночка*. *Тоты* *красны* *емоції* *видимє* в *руській* *народній* *співанці*, *котра* *ся* *зачінать* *словами*, *де* *видимє* *споїня* *сонічка* і *поляночкы*, *то* *суть* *тоты* *їсты* *асоціації*, *што* і *во* *высше* *указаных* *русиньскых* *поляновых* *співанках*:

На солнечной поляночке...

Тыма *їстыма* *словами* *ся* *называють* *дакотры* *славносты* в *Росії*, *котры* *ся* *подобают* *на* *нашы* *фєстивалы*. Но *Руси* *часто* *говорять*, *же* *торжєства* *проходять* *на* *поляночке*. В *новинках* *Литєраурная* *газета* (2007. № 30) *такой* *на* *титулній* *сторінці* є *велика* *фотографія* *з* *такой* *фолклорной* *акції*. *Припоминає* *то* *кус* *наш* *свідниць-*

кий фестиваль і свідницький амфітеатер. Емоції посилює вище уведений надпис з руської співанки. Окрем того автор критизує руську телевізію, же ігнорує якраз таки культурні акції, в котрых жыє права народна культура.

При слові *поляна* в руській культурі не можемо обійти руську літературу. *Словарь языка Пушкина* (2000) обсягає вшиткы слова, які поужив великий руський поет в своїх творах. При слові *поляна* суть уведжены ёго віршы, де *поляна* без сонця, при місяці-луні, прикриты хмарами-туманами є смутна-печальна:

*Сквозь волнистые туманы,
Пробирается луна,
На печальные поляны,
Льет печально свет она.*

В романі *Евгений Онегин* тых найдемо слово *поляна*, котру в сні видить една з postav роману в змущеній часі:

*Ей снится, будто бы она
Идет по снеговой поляне.
Печальной мглой окружена.*

А. Блок видить руські *поляны* як одну велику сучасть руського жытця, руської природи, руської культури:

*Леса, поляны, и проселки и шоссе,
Наша русская дорога,
Наши русские туманы,
Наши шелесты в овсе.*

Красоту руської поляны находиме в названні цукриків, де на прекрасній поляночці зберать плоды медвідь.

КОНЦЕПТ

Конкретне слово, котре мать богаты етнокультурні асоціації, як в нашім припаді слово *поляна*, ся концептуалізує, вытварять **етнокультурный концепт**. Концептом розумиме **головну бунку культури у свідомості чоловіка**. Як сьме могли збачити, про вытворіння концепту потребуємо богаты і об'єктивні здрой, найчастіше то суть репрезентачні тексти. У великих культурах, як є споминана руська, визнаюмо текстових частів концептуалізації є **умельцка література**, тексти знамых мыслителів, істориків, журналістів, політиків і других авторів, які ся своїми текстами записали до народної культури, котры суть шыроко знамы, на них ся одкикують наслідуючі покоління, з них ся беруть часто главні народні ідеї. Авторські тексти великих народів в етнокультурній концептуалізації ся доповняють главно **фольклором**. Малы народы праві тот доповнюючі етнокультурні здрой маюць як **главний**. Кідь то будеме аплікувати к Русинам, так выразно нас репрезентують наші **співанки**. Русиньскы мелодії суть знамы далеко за границями нашого регіону. За послідніх п'ятдесят років велику заслугу на тім мать М. Мачошкова, ПУЛБС і други ёго солісты, композитори, наші фестивалы, фольклорны ансамблі, народностне **высыланя** словенського **радія**, котры маюць у нас великий **інтеграційный вызнам**. Через **фольклор** ся русиньска культура репрезентує **найвыразніше**. В нарых співанках можемо найти богату систему русиньських концептів. Можемо перелістовати зборники русиньських співанок, котрых є дость, де найдемо тоты найтіпичнішы образы русиньської культури. Выше єм споминав концепт *поляна* в Камюнці, но так істо в других селах суть співанки зо словами о **своій природі**. Языковы концепты русиньської природи суть єдним з найбогатшых здрой познання нашої культури. Лем ці припомянємы співанки о *Маковіці*, о *Карпатах*, о *Бескидах*. Уж єм споминав, же в Орябині є ансамбель *Поляна*, подобный ансамбель в селі Якубяны ся называє *Кычера*, подля єдної горы в якубянськым хотарю. Выше 50-річний ансамбель в Камюнці ся зве *Барвінок*, подля красной фіалової тягачої квіткы, з котрой ся іщі і днес роблять покрєйды на весіля про дружбі. В Пряшові є знамый фольклорный ансамбель *Карпатянин*. З тых, але і з многих далшых прикладів ся пересвідчуємо на научній основі о тім, же Русины суть од дав-

ных часів народ споєный барз тісно з **природов**, з **Карпатами**. **Ту найдемо найвеце нарых оригінальных концептів**. Про лінгвокультурне скупяня языка, як коду етнокультури, є барз потрібне вытворити **єрархію** етнокультурных концептів. Іщі раз ся жадать примоманути приклад руської культури, в котрій переважують літературні концепты. Руська культура ся поважує за літературоцентричну. Русиньска культура, як і культура других малых народів, є веце основана на **концептах з фольклору**, котрый ся може тых ділити. Барз важны суть **історичны концепты**, котры ся часто операют о штатны структуры і ідеї штатности. У малых народів історичны концепты не суть такы знамы, но они екзистують, лем же іх тяжко глядати. Такісто можемо глядати концепты, котры ся вытваряють на основі перевзятых слов з других языків. Наприклад, слово-концепт *шыфа* обсягає цілий ряд асоціацій о выстаговалєцтві нарых людей главно в 19. і 20. ст..

ПЕРСПЕКТИВЫ ЕТНОКУЛЬТУРЫ

Днес ся тоты найосновнішы наші коріні нарушуют, ба нічать ся. Народ вымерать, кідь не може жыти в своїй первісній среді. Барз важным условієм реалной концептуалізації етнокультури є єй **інтеграція**, культурна, політична, економічна, релігійна. Малы народы, котры не маюць свою штатность, суть і в культурнім змыслі в тяжкій позиції, чого наслідком є асиміляція. Є найосновнішым інтересом каждого штату, жебы підпоровав малы народы, котры сполувитворяють культурне богатство каждого штату.

Перед пару роками вышла в Лондоні книга *Смерть культуры*, в котрій ся говорить о тім, же кідь глобалізація буде продовжувати таким темпом як дотеперь, зо сучасных около п'ять тисяч языків остане лем пару сто. То є так істо, як кідь счезають з природи окремы сорты ростлин і звірят. Тоты ся заносять до червеної книги орозовених сорт. Заникаючі народы суть на тім іщі гірше. То сі зачали усвідомлювати, наприклад представителі англійської влади і вытворили програм обновлєваня кельтських языків у Великій Британії. Є притім парадоксом, же днешні Англичане хотять оживити тоты етнокультуры, народы котрых цілы стороча ліквідовали!

Такы кроки в рамках штатної політики можуть помочи при істім утриманю етнокультури малых народів. Но як сьме могли видіти при концепті *поляна*, **наипевніше ядро культуры ся вытварять в господарськым животі, котрый мать своє етнокультурне коріня**. Історичным фундаментом господарського жытця Русинів было польногосподарство в горських областях, в Карпатах, главно хов овец, коров, около якого ся вытваряло дрібне родинне господарство. Конкретный виробный способ ся доповнєвав лінгвокультуров з богатыми текстами, співанками, обрядами, обычаями, а вшитко то творило певний цілорічний цікл по цілы стороча. Тоту русиньську виробну етнокультуру нарушыла колективізація а в нашім часі ся економічний фундамент русиньської культури практично зліквідовав. Карпаты суть без людей, зароснуты буряном, *хлопы луки не косят, жены їсти не носят, поляны уж не сут малєваны*. А кідь їх ай косить даякий обровський трактор, так лем зато, же нас фотять з дружіці, бо за таке кошіня дістане дотації. На нарых *полянах* остали порожні хыжки, часто розбиты, не стрігитє чоловіка, лем даяких, найчастіше польських туристів. В первістно русиньськым лемківськым селі Явырки жыють іщі двое Русины, котры споминають зо смутком на акцію *Висла* і на остатні ліквідаційні політичны кроки проти них. Каждоденный жытот нарых людей ніч не припомянать жытотный способ нарых предків, котры нашу культуру вытворили. Способ сучасного жытця ся концептуалізує в слові *глобалізація*, котра постигує вшиткы культури. Всагды є тот істий способ výroбы, тот істий способ реалізації вольного часу, тот істий способ обрядів, тот істий способ обліканя, стравованя, бываня, лічєня. В условіях такой

глобалізації виріє етнічно неідентифікователный тіп днешнього чоловіка, што є досправды смерть культури, котра страчає етнічны фундаменти. Образно можемо повісти, же світ зачинає овладати *чоловік в річках і трічку з мобілом в єдиній руці а гамбургером в другій*. В тій єдносторонній монокультурі **гомо етнікус** не може пережыти. Тоты песімістичны слова представляють реаліту, но ай так перед нами стоїть вопрос:

ШТО ДАЛШЕ?

Знама словенська перекладателька з чиньского языка до словенчїны говорить, же чиньска культура ся заховала уж п'ять тисяч років, главно вдяка тому, же абсолютна векшына обывательства в Чині цілы тисячроча ся тримала землі. Чоловік і земля є в тім найшыршій змыслі ядром культури. Европська унія становлять певны квоты, в рамках котрых в польногосподарстві може робити в кожій країні лем пару процент людей. Но ліквідація етнокультурної основы výroбы є цілосвітовий процес, тым веце перед філологами стоїть найважніша задача – захаранити, што ся дасть. Тото, што заникає, або уж заникло, як є культурный концепт нашої *поляны*, треба записати, што найподробніше **здокументувати**. Переважно ся в нашій етнокультурній роботі концентруємо на язык, фольклор, історію, што є барз заслужне, але є неменше потрібне спознати коріня нашої **виробной культуры**. Главно по нарых селах жыють іщі люде старшого покоління, котры собі памятають дость подробно способ господарства і жытця нарых предків. Кібы єм ся вернув зась до моєго села, так бы ся міг розробити тот способ через концепт *дрыталь*, што выразно доповнєвав жытот нарых жытелів аж до 50. – 60. років 20. стороча. Істо ся найде в кожій регіоні много подобных базовых слов-концептів, розбор котрых нам поможе захарувати ходем в пасівній формі знаня о богатстві русиньської культури в тім найшыршій змыслі. Такы выскумы бы ся могли робити ай в таких ізолованых первістно русиньських селах, як є Пача при Рожняві ці Гачава недалеко Турні над Бодов. В язык, главно старшых обывателів суть слова, котры представляють заникаюче богатство нашого народа.

Недавно была написана монографія М. Чіжмаровой (2007), в котрій ся авторка інтересує ботанічними назвами в нарых селах. В них находиме в першій ряді образность і метафоричность нашого языка. Ту ся жадать цитувати з даной роботи: „*Niektoré botanické názvy sú motivované miestom výskytu rastliny. Napríklad nezábudku môžeme v skúmanom nárečí nazývať žabi očka*“ (Čižmarová, 2007, s. 37). Етнокультурне богатство находиме, главно в споїно чоловіка і природи, но в нашім часі ся то явно нарушає, а і тот приклад сі жадать од нас захарувати што найвеце лінгвокультурных познатків.

Література

- ВОРОБЬЕВ, В.В.: *Лингвокультурология. Теория и методы*. Москва : Издательство РУДН, 1997.
КАМЬОНКА. Братіслава : Словацкє педагогічне видавництво, 1982.
КСЕНЯК, М.: *Байкы*. Пряшів : Сполук русиньських писателів Словенська, 2006.
КУЗМЯКОВА, А.: *Фольварк на красным мыйсцѹ є. Зборник странных співанок*. Пряшів : Русиньска оброда, 2005.
ЛАДИЖИНСКИ, И.: *Карпатороссы в Европе и Америки. Примир Камѣнка*. Кливленд, 1940.
МАГОЧИЙ, П. Р.: *Русины на Словенську. Историчный перегляд*. Пряшів : Русиньска оброда, 1994.
МАСЛОВА, В.А.: *Лингвокультурология*. Москва : Academia, 2004.
МУШИНКА, М.: *Голоси предків*. Пряшів 2002.
ČIŽMAROVÁ, M.: *Botanické názvy v ukrajinských nárečiach východného Slovenska*. In: www.pulib.sk. Prešov 2007.
PATÁRÁKOVÁ, H.: *Zborník k 55. výročiu novej školy v obci Kamienka*. Kamienka 2006. ■

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА, Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові

Обявность сакральной творбы русиньских малярів

Й. Змія-Міклошія і М. Манковіча

(Реферат на міжнароднім семінарі *Обявность історичних работ Николая Бескида*, Пряшів, 20. септембра 2008.)

Історик, літературознаватель **Николай Бескид** жив плодний і творчий живот, який присвятив своєму народу. Належить к визначним карпатським Русинам першої половини 20. стороча. Написав ряд історичних творів, які про нас мають цінну познайомлення історії і культури минулого періоду русинського народу. В них він доказує притомність славянських предків в областях, де ся пізніше втворила Угорщина, займають ся поведом Русинів, близка і знама є му релігійна проблематика, але і соціальні і політичні условия, в яких жили Русини. Свідчать о тім такы публікації, як: „Карпатская Русь“ (1920), „Карпаторусская древность“ (1928), „Кириллица и глаголица“ (1930), „Из минувшаго одной крестьянской семьи“, „Історія Пряшівської єпархії“ (1933). Днешній літератор собі може прийти на своє, кідь прочітати публікації з історично-літературнов проблематикой, як: „Александр Васильевич Духнович и его поэзия“ (1929), „Поэзия Юлия Ставровского-Попрадова“ (1928), „Юлий Ставровский-Попрадов“ (1929), „Духновичи“ (1934), „Собрание произведения Евгения Фенцика, часть I., Краснобродские ярмарки“ (1933) і іншы. Твори были написаны по руськы, дакотры (главно, тоты, што вышли в Америці) позначены окремим, про днешнього читателя малодоступным языком і штілом. Зато і вышов выбір з творів Николая Бескида **Николай Бескид – на благо Русинів** у р. 2005, який обсягує урывки з окремих його публікацій з цілєм, жебы доступно приближити думки історика і літератора. Зоставителем книжки є Мгр. Гавриіл Бескид, який видав книжку за властны пінязі. Тексты з його творів до русиньского кодифікованого языка перетлумачила авторка тых рядків. Книжка вышла в Ужгороді у видавательстві Валерія Падяка. Є богато ілюстрована добовыми фотографіями.

Широка шкала інтересів Николая Бескида не охажала го рівнодушным і к іншым проявам культуры Русинів, наприклад, к малярству. В такзванім мадярськیم періоді, кідь vznikли такы його твори, як: **Історія опатства св. Петра і Павла в Таполці** (1903), **Ян Ковач – 1764 – 1884** (1909), **Крачун** (1914), які публікував в тогдышній угорській пресі „Századok“, „Katolikus szemle“, „Religio“, „Művészet“ і інде. В посліднім з них, в часописі **Умїня**, у р. 1914 році находиме ай статі, які про нас мають великий вызнам, бо представляють двох визначных русиньских малярів **Михала Манковіча** і **Йосифа Змія-Міклошія**. І еден, і другий были переважно сакральными малярями, малєвали нелем в рамках Пряшівської, Мукачовської грекокатолицької єпархії, але і за їх границіями. **Йосиф Змій** был знамый як маляр в Італії. Статі Николая Бескида были написаны по мадярськы, до словацького языка їх протлумачив Гавриіл Бескид, а на выслідок русиньского тексту, який находиме ай в книжці **Николай Бескид – на благо Русинів**, належить нам. І кідь то был переклад з другой руки, знаючи творчость Николая Бескида з його історично-літературных творів, знали сьме вникнути до його тексту. Обертать увагу, главно своїм знанєм проблематики. Не пописує події хронологічно, подля кронікарського способу, але його текст є набитый як фак-

тами, так і емоціями, властнов оцінкой doby. А дакотры пасажи опису за жывота Змія-Міклошія мож порівнати з літературными текстами.

Абы сьме вникли до проблематики, повіджме сі пару слов о описованых малярях. Хто властно были Михал Манковіч і Йосиф Змій-Міклоші? В першій ряді то были Русини, зато ся стали центром уваги ай Николая Бескида. Через його призму, його виджіння, приближуєме їх особности і нашому сучасникови.

Михал Манковіч ся народив **16. 1. 1785 у Блажові** в тогдышній Шаріській жупі в Австро-Угорщині. Як знаме, днесь уж село не екзистує. Было выселене, як і ціла Блажовська долина, в рамках будованя воєнного пасма. З той родини походили і Юрій, який ся став єпіскопом в Мукачові під меном Юрій Блажовський. Михал был наймолодшых із пятёх дітей Михала і Анастазії, родженой Годобаёвой. Штудовав на гімназії в Левочі і богословській семінарії в Ужгороді, де своіма образами притягнув увагу на себе єпіскапа Андрія Бачиньского. І так під покровительством представителя грекокатолицької церкви штудовав на Академії уменія у Відню. В тім часі у Відню жив ай його заможный стрыко, який го фінанчно підпоровав. Пізніше але стратив тоты выгоды і вирішив одійти з Відня. Путуючі по Австрії, заставив ся в Кракові, у Львові, де прожив три роки. Побыв у Києві, в Москві. На пути до Києва го затримали і обвинили із шпигунства, але доказав свою невинну. Переоблеченый за монаха-василіана много путує, але як пише автор, тяжіня Бонапарта Наполеона го так выстрашило, же перерушує своє вандрованя, вертять ся назад до Відня і закінчує штудії. Там ся став кантором при віденьскім Барба-реумі. В р. 1813, як читаєме в статі **Визначный русиньский сакральный маляр**, опублікованій в **Русиньскім народнім календарю на 2005 рік** (перетрасформована стаття Николая Бескида Александром Попрадчаном), одышов до Ужгороду, де ся спознав з молодов вдовов Марієв Даниловичовов, родженов Бачиньсков, з яков ся оженив. Дякуючі їй, здобыв контакты з тогдышніма церковными представителями, главно з родинов єпіскапа Бачиньского. Іщі перед свадьбов ся став офіціальным малярём мукачовской і пряшівской грекокатолицьких єпархій. І так дістав можливість писати ікони, малєвати в церквах Ужской, Березькой і Земплінської жупы. Малєвав образы, главно на мотивы з біблії, а тыж портреты близких і знамых представителів в академічнім штілі. Таким выдареным образом был портрет єрархы пряшівской єпархії Андрія Хыры. Манковіч малєвав іконостас в Нягіві (1831), фулянци (1830), а в часі пряшівского єпіскапа Йосифа Гаганця, котрый приспособлєвав днешній Катедральный храм св. Іоана Хрестителя візантійскій літургії, образы на панелі, подля автора, малєвали умелці-іконописці Йосиф Змій-Міклоші і Михал Манковіч. Ку кінцю жывота похворів на мозгову паралізу, жив коло своєї дівкы і зятя в Словінках. Перед смертєв ся вернув назад до Ужгороду. У р. 1851 пожадав єпархію о пензію. Умер о два роки пізніше, в р. 1853 як 68-річний. В матриці як діагно-

• Права і ліва сторона середньої части іконостасу у Кафедралнім храмі св. Яна Хрестителя, дванадцять апостолів котрого намалєвали праві Михал Манковіч і Йосиф Змій-Міклоші.



за є уведжена зимніця.

Кідь статя о Манковічови є стисла і автор в ній ся дошыро-ка не росписує о животі і ділі Манковіча, статя під назвов *Забытый маляр* у споминанім часописі „Muveset“ є далеко шырша. В часописі ч. 1 од с. 47 до с. 63, значіть, на 16-х сторінках, Николай Бескид ся проявлять як історик, літератор і культурно-освітній діятель, знатель уменя. Сам жыво́т Змія му понукнув такий матеріал. Автор ся хопив той можности і з той причіны, абы звічнити жыво́т і роботу того уж в часі жыво́та автора забытого маляря, Русина Йосифа Змія, який вымінив славу великого світа за ласку к родному краю, к своїм людем.

Curriculum vitae Йосифа Змія ся зачало писати 20. марца 1792 року, кідь ся народив в селі Словінки.

Николай Бескид пише: „В 1308 році поволює Карол Роберт спиським шляхтичам, жебы свої баньскы права перевели ай на шолтысіє. Тому пановницькому кроку вдячать за свій взник ай Словінки. Першыраз ся обявили в 1368 році, кідь іщі ся звали Абусу. Село на краснім місці, котре ся простерать на юг од Кромпах, під стріхов надуваючої ся скалы. Під нёв уж в р. 1374 ся добывала якостна мідь. Жытелі села суть честны, тихы Русины, (Рутены), котры дондесь дотримують свою віру і народны обычаї, але в їх языку уж чуєме вплив чуждой сусідней околиці. Ту, в тім на традиції багатім валалику, в розгалуженій, але художній родині ся народив Міклоші. Ёго хрестнымма родічма были Казімір Бабярнік і Марія Янкошова. Він ся звеа Змій. Родина і днесь жыє в Словінках. Тіпичне мадярьске мено Міклоші прияє аж кідь быє малярём, але спочатку поужыває Міклош-Міклушік.

Малый Йожко быє барз жыва і непосидна дітина. Праві в тім часі были французькы войны. В зимі на прядках уважно слухає новины, а сердце му силно било, кідь выслужили вояци бісідовали о Відню, о великім царьскім місті. Тоды іщі не знає, же доля і ёму доволить назріти до того чаровного міста. Тадь народив ся в таких часах, в таких умовах, же о таким місті ся художомо хлопчискови, як він, могло лем снити. Може ся і сам зачудоває, кідь ся помалы і сам дістаєа до великого світа, до контакту з вызначнымма людьма і подіяма. Може за то вдячіти нагоді“¹.

А стады автор ся дав до описованя подій, які стрітили малого Змія на ёго пути за науков, за умінём. Споминать умо́вія работы грекокатоліцькой фары по смерти 84-річного словінського отця духовного Ямборьского, о тім, який вплив на Змія мали Михал Дудіньскый, професор церьковной історії і церьковного права в Ужгородьскім єпіскопскім інштуті, який готовив священиків на їх роботу, якого рекомендовав на фару сам єпіскоп Бачиньскый. Якраз Михал Дудіньскый ся старає о школу і освіту в селі Словінки. Прияє на школу способного кантора Андрія Лободу, што мав кваліфікацію учітеля. Як уваджає автор, Лобода учів по русиньскы, к дітём мав добрый педагогічний приступ, быє облюблений. А в таких добрых умо́віях ся учів ай Йожко Змій. Як твердить автор, быє то мудрый хлопець і раз-два собі вшытко запамятав. Ку кіньцу рока уж знає буквы, знає уж помалы чітати. Научів ся основы релігії, Отче наш, Вірую, пару іншых молитв і церьковных співанок.

„Помалы ся у Міклошія проявив нахыл к дереворізбі і ку кресліню. Нелем родічі то збачіли, але і Лобода ся не стаєі чудовати. В літі ровесници ся бавили, він сі звичайно сіє до тіни, вєзє фалаток дрыєна і зачав вирізовати вшелякы поставы. Любие позоровати природу, любоває ся нёв. Потім брав папірь і креслив вшелякы звіратка, людеі, природу. Не раз з таким рисунком выкликає зачудованя ай у самого Дудіньского,“ чітаєме в книжці.²

Яка была далша доля Йожка Змія? Дудіньскый бы быв радый

выховати з нёго священика, абы, як ся гварить, мав ліпшыи хліб в руках. Треба повісти, як конштатує автор, же „чоловік греко-католицькой віры не міг робити ани нияке ремесло, бо Русины были вылучены із цехів. Стало ся так лем в р. 1753, кідь Марія Терезія то поволила. Жебы быє дакто кандидатом на священика, уж тогды ся вымагаєа закінчіня гімназії філософічного напрямку. Старый Змій быє художомо чоловіком, не мав з чого платити, тяжко бы чекала на Йожка ліпша суьба, кібы о. Дудіньскый не тримаєа над ним охранныу руку“³. Якраз ёму ся подарило досягнути, же Йожка прияли до Чіну св. Василія Великого. А каждый член чіну ся вчів у Краснім Броді в монастырю. Ту ся дістав і Йосиф. Першы дотыкы з монастырём были приемны, нашоу ту ай сімпатізантиє малёваня, ту першыраз видів пензель і фарбы, але поступно ся про нёго мурь монастыря стали тісныма. Змій хотів слободу. І вдяка Дудіньському дістав ся до Відня до Академії уменя. З поетічных іскров описує душевний став Йосифа, який пришоу з бідных соціалных умо́віях, з русиньской среды, до великого міста. Быв то зажыток пров хлопця, який ся не знає начудовати. Так описує автор сцену приходу до св. Варвары Міклошія 1. мая 1814: „Была прекрасна ярь. По небі плавали фодрічковиты хмаркы. В Пратрі якраз зачала квітнути оргонина і конвалінкы. На клюфатиках квіток, бунчаі, політо-вали пчолкы і мотыльки з білыма крылами. Главне місто Австрії ся блискало у своїй красі. Од Дуная дує слабый вітрик. Пах квіток ся мішає із свіжым запахом травника, із суровым, воє-кым запахом землі.

Сейнь Міклоші быє з того цалком мімо. Ледва стаєі вшытко приімати. Ани не знає, што має скорше обдівляти. Тадь вшытко то было про нёго нове, а таке величезне, блискаче, святочне. Ёго мысль была наповнена такыма зажытками, новыма чувствами, жебы їх ани сам не знаєа описати.“⁴

Тіпичный образ про Русина, який ся першыраз дістав до такого великого і незнамого світа! Як видно, Николай Бескид ся знає жыти до ситуації будучого маляря, бо сам на властній скорі зажык вплив малого села, але і великого світа. Зато так страстно описав і пережываня молодого чоловіка.

З тексту Николая Бескида ся дізнаєме, же по приході до Відня Міклоші ся такой записав до малярьской класы (в тім часі ся академія, подля штатуу выданого в р. 1812, ділила на штири главны одборы. 1. школа малярів, скульпторів, різбярів до міді і мозаїкы, 2. школа ставительства, 3. школа ґравірованя, 4. школа ремеселного уменя). В тім часі на школі было велё добрых штудентів, як наприклад, аквареліста Петер Фенді, який малёвав наївность родинного жыво́та, зображоває світ дітей, їх гравость, щірость, дале ту быє малярь квіток, мініатурных портретів Мор Дафінґер і іншы, з котрыма Міклоші барз добрі выходив. Ведно ся учіли, забавляли, жыли свій молодой вік. В академії ся Міклоші учів 8 років, які го збогатили новыма жыво́тныма і малярьскыма скусеностяма. Цілый час быє учнём у професора Крафта.

Штудії у Відню Міклоші скінчів успішно, о чім свідчить ай заключна оцінка із школы з 22. фебруара 1823 року. „Австрійска цісарьска академія зьєдинєных малярьскых умінь тым потверджує, же пан Йозеф Міклушік, 28-річний, народжений на Словакіі, в Ціпзері в Угорціні, цісарьску академію почас 8 років з добрыма выслідками навцівлёває, а при экзаменах, котры ся од нёго подля платного предпису выжадовали, беручі до увагы ёго великий талант і практичны зручності, за шыковного і выученого умельця в области історичного малярства освідчує і узнає. Відень, 22. 2. 1823. Директор Франц Цауцір.“⁵

Ай критіка приімала ёго образы позітивно, як наприклад портрет Франтішка І. оцінила як еден з найліпшых в тім часі. Тот образ пізніше Міклоші продав Янови Ковачови, великому меценашови, котрый го купив до чітарній пражішской єпіскопской бібліотеки, яку засноває.



Дале Николай Бескид пише, же Міклоші зачав робити у св. Варвары, а же зо зачатку ку нёму ходили ёго приятелі, такы художны, як і він, але пізніше за ним пришли і такы знамы особности, як Димітрій Герег, який ся занимав історію літературы, Михал Вісанік, знамый доктор, славный професор віденської універзити, котры ся му охотно давали портретовати. Не знати, де ся поділи тоты образы, з болём конштауе автор. Нащастя, зістали літографії, які свідчили о великім таланті Йосифа Змія-Міклошія, глвно кідь сі усвідомиме, же портретістами в тогдышнім Відню были досправды першокласны малярі, — із знанём діла твердить Николай Бескид.

Так то уж звикне быти. Де бы наш чоловік не був, на якім кутику землі, раз приходить час, кідь туга за доміством є силніша, як будь-якы роскошы і слава в чуждім світі. Так то было ай з нашым славным малярём 18. стороча. І ёго тягало домів, привиджали ся му русиньскы дівчата під романтичныма Татрами, родне село, і він глядав обект зображіня міджі своїма людми. Заловив у споминах. І так на єднім із своїх образів звичив момент, кідь молоде дівча ся выдавало за вдовця. По свадьбі, ку вечеру, ся заставив віз перед домоом дівчыны, а постарший манжел кликав свою молоду жену. Тот образ так красно і реалістично намалёвав, же за нёго му дав князь Чарторіцький 100 златых, як ся то міджі народом тогды твердило. Посмілений успіхом, розвивать біографію умельця Бескид, наплановав собі іщі єден образ зо жывота народа. Свою увагу обернув на краснобрідьскы одпусты, котры сам памятав. Стоить за увагу почітати, што о них Николай Бескид написав:

„Краснобрідьскы одпусты суть ай днесь часто навщівляваны. Давно, в кождім русиньскім домі, де мали дітку, уж пару тыжднів перед Мясніцями о іншій ани не говорили, як о краснобрідьскім дівочькым ярмарку. Тадь то то было про них важніше, як вшытко інше. Кідь студений і слотаавый апріль приводив хлопцё до крайностей а они з пережыванём чекали на то то свято, так твердо дівчата із молодыма вдовами вірили богыні любви, зато же она їм нігда не поспула радость в то то красне ярне свято, пахняче квітками. Все ся в тот день розьяснило небо.

Худобный Русин, кідь сі допереду не выбрав жену, покы дістає приказ од панства, абы ся оженив, ішов ся женити до Красного Броду. Якбач, такы ярмаркы жен были ай інде, але кронікарь пише лем о тім єднім. На то ту подію дістає художный хлопец вольно, облік собі святочну гуню і выдає ся на Земплін, абы зістає вірний приказу статкаря.

Дівчата ся обявили з роспущеныма волосами, оздобленыма вінчіками з квіток, вдовы мали на голові окрем чіпця і зелений вінець. Паробок сі міг выбрати споміджі них подля своєї дякы із словами: „Подь до пола, кідь ті треба хлопа“, а такой ей вів к монахови, котрый їй повінчає. Коли вирішив Міклоші заічнити тот дівочькый краснобрідьскый ярмарок, котрый ся odbyвав іщі за ёго жывота, не знаме. Істе є, же выпрацовав к нёму лем шкцію, але образ не докінчив.⁶

Дале Бескид уводить, же Міклошію по восьмьм роках у Відню зачало быти смутно за родным краєм, за чаровныма лісами Карпат, зато 20. октября 1823 року написав жадность єпископови Тарковічови, абы го прияв за єпархіального маляря. Тарковіч ёго жадность прияв з радостёв, але потім з того ніч не было. Міклоші одходить на два роки до Італії, яка на нёго мала вели-

кий вплив, глвно в области малярьского уменья. Дістає обіднавку намалёвати Яна Ковача, заснователя єпархіальной бібліотеки, який был одкрытый з великим успіхом. Тарковіч го выменує за єпархіального маляря. На знак вдякы малює Міклоші і ёго. Потрет оздоблює приймально єпископства. Пак Міклоші малёвав іконостасы в Аббауновоградській церкви, в Шаёсегеді, Собоші, Фіяші, Великім Суліні, а тьж малёвав у катедралнім храмі в Пряшіві. Єпископ собі обіднав у нёго образы до двох бочных капличок катедралы. Міклоші малёвав на полотно ай варганёвську церковь, рещтавовав іконостас в Сланьскій Новій Всі. В р. 1840 дістав позваня з Пітровою, де мав за 800 флорінтів намалёвати іконостас. Прияв роботу, але ей не докінчив. В р. 1841 похворів на тифус і за пару днів — **1. декабря — сконав.**

Йосиф Змія-Міклоші был старым самотарьским паробком. Родину собі нігда не заложив, бывав ведно з братом, котрый місто нёго і докінчив роботу в Пітровій.

„Міклоші є похований на прашівскім цінтерю. Гріб ся заваљує... На Вшыткых святых ся ту не запалить свічка, ніт люблячого сердца, котре бы положило квіткы на гріб небіжчика. Перед пару роками было іщі видно міджі тернём низкий хрест кресаный з валяння. Але уж і він ся стратив, впає і зничіє ся... Час стер вшытко, як і доджанка змыла надпис, вырытый на ёго нагороднім каміню: „Міклоші Йозеф, малярь 1792 — 1841“, який ся наконєць цалком стратив. Дарьмо глядаеме ёго мєно в лексіконах і в книгах історії уменья. Мав лєдєн гріх, же любив свою отчизну. Покы іншы малярі народно-го возроджіня — Бродьскый і Марко — втікають з дому, бо не могли ся ту реалізувати. Бродьскый дістане позваня на англійський двір, Марко ся стане єдним з найславніших умельцё в Італії, Міклошія і ёго чутливе сердце назад тягне до біды. Так ся надвоє зломить ёго многообіцяюча зачавша дорога. Кібы зістає у Відню, узнанья, слава, богатство, то то вшытку бы му „впало до рук“. Дома — легковажность, неучасть з боку властимуущих не доказали розвинути ёго активність. Зато сохне і стає ся обычайным малярём... Обановає даколи Міклоші, же ся з Відня вернув домі? Не знам. Нігда ся о тім не высловив. Змірив ся із своєю долёю, а кідь даколи сів на нёго смуток, такой ся утішыв, як турецький поет: „Кідь треба слызы сушыты, забудь на невдачность. Тадь про запах красной ружы ай терня поливай.“⁷

Николай Бескид у своїх статях про славных малярёв 18. стороча, Русинів Манковіча і Змія-Міклошія вхабив нелем свідчїня о жывоті і роботі, але і о сполоченьско-культурній, соціалній і релігійній ситуації Русинів вообщє в тім часі. Статі нам много припоминають і сучасность, долю сучасных русиньскых малярёв і працівників культуры, літературы, які то не мають дома, міджі своїм народом, легке. Ёго думкы суть актуалны і днесь.

Позначкы

- 1 БЕСКИД, Г. Николай Бескид на благо Русинів. Ужгород : В-во В. Падыка, 2005. с. 24-25.
- 2 Цітована робота, с. 26
- 3 Ц. р., с. 27
- 4 Архів Гавриіла Бескида. Переклад М. Мальцовской.
- 5 Архів Гавриіла Бескида. Переклад М. Мальцовской.
- 6 Архів Гавриіла Бескида. Переклад М. Мальцовской
- 7 Ц. р., с. 31-32.

Валерій ПАДЯК, к. ф. н., Школьска рада русиньскых недільных школ, Ужгород

ВОЗРОДЖІНЯ РУСИНЬСЬКОГО НЕДІЛЬНОГО ОШКОЛОВАНЯ НА ПОДКАРПАТСЬКІЙ РУСИ: ЗАДАЧІ, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ (2.)

(Закінчїня з попереднєго чїсла.)

Русиньска школа має у перспективі (подля школьной програмы і сіткы занять) приправити ушытку учебно-методичну літературу. На зачатку 2006/2007 школьного року кождый учитель дістав зондажне видана Програмы занять для русиньскых недільных школ. Програма уміщує тематику уроків із ушыткых предметів і шор, за котрым (по семестрах) тоты темы будут ся учити. Такя програма має статус „експериментальной“, учителям ся позволяє вносити до програмы зміны, експериментувати із тематиков уроків — звуковати ци розширєвати темы уроків, одмітовати дакякі темы ци уводити нові. Планує ся, же за рік учи-

телі обговорят Програму, і лем по тому ся затвердит єдина генерална Програма недільної школы.

Не позераючи на вто, же Програма ищи на стадії розробкы, ученикы уже дістали од видавателства перші нові учебникы. Суть то:

1. **Слово за словом:** Практична ґраматика русиньского языка для недільної народної школы: 2-3 цвіт/ Склали: М.Алмашій, М.Молнар.— Ужгород: Издавательство В.Падяка, 2004.— 24 с.

2. **Живое слово:** Читанка для русиньской недільної народної школы: 2-3 цвіт/ Составитель Алмашій М.— Ужгород: Издавательство В.Падяка, 2004.— 30 с.

3. Маґочій П.Р. **Наша Отчужнина:** Іс-

тория карпатських русинів: Куртый напис діла русиньскых недільных шкул: Четвертый цвіт, 14-15 року/ По-русиньскы потовмачив і методично розробив В.Падяк.— Ужгород: Издавательство В.Падяка, 2005.— 52 с.

Позад першой серії учебників (2004—2005 рр.), кїть ся плановало холам шотсь чимскорі дати дітєм до рук, зачав ся новий етап. До написаня учебных книг школна рада закликала самых учителів недільных школ ци й цілі авторські ґрупы. Планує ся, же із майважных учебных предметів (язык, література, історія, ґеоґрафія) авторы-учителі приправлят 2-3 учебникы — діла меншых, середущых і старшых учеників (подля цвіта). А діла иных предметів — по єден учебник для 1-5 цвіта (класа).

Програма ошколованя на днес фунгує у п'ять років – то значит, же учителі мають доста практики і даякі з них будут мочи приправити потрібный учебник.

На днесь суть написані дакілко новых учебників из русинського языка і історії. Так, учителька русинського класа школы с. Осой Иршавського р-на **Марія Маргуся** приправила (у рукописі) „Історію Карпатської Руси” діла другого цвіта (класа). Учителка Ильницької школы **Марія Бойко** приправила учебник історії діла третього цвіта. Авторська група (**Маргарета Безик, Жанна Безик**) приправили в печать доста великий учебник „Практична граматика русинського языка”, котрый уміщує правила граматики і учебні тексти діла 1-4 цвітів. Сесь матеріал може бути випущений в печать як чотири (за цвітами) окремі учебники. Планує ся, же ушыткі тоти книги будут напечатані першый раз як зондажні (пробні) видання, а дале, як ся дасть зліпшити учебный матеріал, – як стандартні учебники.

До теперь видання ушытких учебників оплачує спеціальний **Фонд Стівена Чепы**, котрый націлює оддавати учебники ученикам задарь і навсе. То значит же дітвак, як ся выучит по тому ци другому учебнику, може го передарити своему молодшому брату ци сестрі, даяким другим родичам ци сосідам, оби и вони мали можность узнати вецце за русинську ідею і русинську школу.

Фонд Стівена Чепы спомагає учителів и в ділі засобованя дополнителных учебно-методичных літературов – словниками, творами красной літературы русинських писателів, помочныма виданнями з історії, географії, артистичного уміства, текстами народных співанок, казок, CD-дисками народной музыки а т.д. У 2006-2008 роках **Стівен Чеп** засобив ушыткі класы музичныма центрами.

Межи другыма Фонд Чепы профінансовав тіражованя и поширив помежи учителів русинських школ такі книги:

1. **Русинсько-руський словник:** У 2-х томах, верх 58 000 слов/ Ушорив І.Керча.- Ужгород: ПоліПрінт, 2007.– Т. 1.– 608 с., Т. 2.– 608 с.

2. Мальцовска М. **Зелена фатаморґана:** Новела.– Ужгород: Видавельство В. Падыяка, 2007.– 148 с.

3. Маґочій П. Р. **Народ нивыдык:** Ілюстрована історія карпаторусинів/ Потовмачив по русинськы В. Падыяк; Сюжетні комент. ид ілюстраціям В.Падыяк.– Ужгород: Видавельство В.Падыяка, 2007.– 120 с.

4. **Русинський язык:** Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolsky – Instytut Filologii Polskiej, 2004–2007.– 486 с.

До того и Карпаторусинський дослідный центр у США профінансовав даякы ціні про школу видання, приміром, словник: „Алмашій М., Поп Д., о.Димитрій (Сидор). **Русинсько-українсько-руський словарь.**– Ужгород: Удавельство В.Падыяка, 2001.– 156 с.

Фонд Стівена Чепы, а до того и другі спонсоры и меценаты сістематично заганяють учителям и ученикам дополнителну літературу, газеты, журналы, котрі выходять у Словакії, в Україні, Мадярщині, Полщі, Сербії а т. д. – и так ся поповняє класна бібліотека.

Єдиним из методів проглублєваня и зліпшованя методики школных занять суть **отворені урокы**. Такі урокы планувут ся Школнов радов наперед – двич-трич у ро-

ци. (Проходять урокы у рамках учительської педагогічної конференції). Учителі-методисты ци старші учителі, котрі поробили в русинській школі три и веце років, дадут из своїм класом отвореный урок діла учителів. Для молодых учителів отворені урокы – то добра практика, для ушытких учителів – то стимул у будучности кваліфі-



• Бывшій председа Рады русинських недільных школ на Підкарпатю, Василь Сарканич, на розвитку котрых має свою немалу заслугу.

ковано провести отвореный урок у своему класі. Школна рада и учитель запрошувут на такі урокы гости: дирекцію державной школы, под стріхов котрої фунгує русинська школа, потенційных кандидатів в учителі, представителів управління освіти Закарпатської области ци районных одділів освіти. Приміром, 18.11.2006 рока почас отвореного урока, котрый дала учитель Підгорянської школы **Анна Похилець**, помежи гости прийшов начальник управління освіти Закарпатської облмадміністрації Юрій Герцог, котрый високо оцінив нелем урок, айбо и результаты русинського недільного ошколованя за послідні роки. Доста часто помежи гости мож видіти координатора русинських шкіл, голову Світової рады русинів проф. Павла Роберта Маґочія. Нащивляють такі урокы и русинські писателі (В. Танчинець, Р. Пищальник, В. Матола и др.), активісты громадських організацій, другі гости. Урок подаколи записує ся на відео. За традиціов, урокы в недільній школі и отвореный урок зачинавут ся из гімна карпатських русинів. Нараз позад урока учителі ся зберавут на педагогічну раду, де оцінуют урок, визначають позитивні, а даколи и неґативні моменты урока. За послідный час затямили ся отворені урокы, што їх дали учителі:

1) **из історії:** у с. Стройне, учитель **Марьяна Мигович** („Юрій Калман Жаткович и село Стройне”, 26. 2. 2005 р.);

2) **из языка:** у с. Підгоряны, близько Мукачевы, учитель **Анна Похилець** („Народопис и материнський язык”, 18. 11. 2006 р.);

3) **из літературы:** у Мукачеві, учитель **Марія Лендел** („Образчик красной літературы И. Сілвая „Міліонер” як твір, де жытя героя оддзеркалює ся у само- и взаємнорозкрыт характеру людей”, 17. 3. 2007 р.);

4) **из народописа:** у с. Березники, учитель **Лариса Іляшевич** („Творчі багатства и краса края. Домашні промыслы и ремесла на Подкарпатю: тканя, гончарство,

климарьство, лозоплетіння, бляхарьство, ковальство, колесарьство, столярство. Центры народных промыслов”, 17. 11. 2007 р.);

5) **из географії:** у с. Поляна, учитель **Оксана Попович** („Географічна характеристика ландшафта Свалявського района. Поляна – курортне село”, 9. 2. 2008 р.).

Отвореный урок – то важна часть **учительской педагогічної конференції**, котра позад учебно-методичного аналізу урока поступно переходить у обговоріння актуальных вопросов недільной школы, дискусії з проблем кодифікації языка, писаня учебників, організації позакласної и позашкольной работы, атестованя учеників а т. д.

Планує ся, што выпускники пятьступнєвой русинської школы будут діставати **атестат успішності**. Образчик такого діплома уже розроблений на базі ужгородського видавельства В. Падыяка. Из атестата мож видіти, яков была успішність ученика каждый рік, з яков оцінков из каждого предмета ученик скончив школу. На окремых сторонах атестата фіксує ся, які ученик має награды, за які конкурсы, олімпіады, выступы, у чому він є способный а т. д. Легітимність атестата успішності потвержує ся печатками Світової академії русинської культуры и Світової рады русинів.

Школна рада націлює учителів не дублєвати урокы загалноосвітної школы, а популяризовати клубну роботу. То значит, же урокы не мусай усе проводити за школнов партов, у класі. Ефективнов формов работы русинської школы можут быти стрічі з писателями, закладаня школьного музея історії вадь літературы, записованя популярных у своему селі народных співанок, былин и легенд, приповідок и казок. Ци – записуваня словника (діалектных слів) своего села из літературныма одповідниками, ци – екскурсії до памятных міст історії и культуры своего района, ци – стріча из учениками русинського класа из сусіднього села а т. д. Яло би ся научити красных русинських співанок ци русинської поезії, из котрыма ліпші ученикы можут стати учасниками фестивалів народной творчости, як то „Червена ружа”, конкурс декламаторського уміства им. А. Духновича, День рідного села а т. д.

Важное місто у Програмі русинських недільных школ має **позашколна работа**. До теперь доста много ся робило у таких напярках:

1. Конкурс декламаторського уміства им. А. Духновича,

2. Закладаня по школах фотбаловых команд и проведіння чемпіоната помежи русинські школы,

3. Екскурсії из цілєм познати жытя своего народа, его історію, природу Карпатського края.

Из цілєм пропаґації русинської культуры и літературы помежи моложаву Школна рада заклала **Конкурс декламаторського уміства им. А. Духновича**. Організатором є член Школной рады Валерій Падыяк. Спомагає у проведіню акції Ужгородське Обществ им. А. Духновича. Проведіння конкурса усе ся планує до Дня народжіння народного будителя А. Духновича (24 априля) в актовому залі Русинського народного дома в Ужгороді. Конкурс проходить у номінації „поезія”, у двох вікових группах: менша (9-11 рр.) и старша (12-15 рр.). Учасники представляють як творы класиків русинської літературы, так и сучасных поетів. Діточе уміство оцінює авторітетне

журі, як то: поет **Володимир Танчинець**, бывша солістка Закарпатського народно-го хора **Віра Баганіч**, народна співачка **Ольга Прокоп**, голова Школьної ради **Василь Сарканич** (позн. ред. – умер т. р.), редактор русинських телепередач Закарпатської державної теле- і радіокомпанії **Віра Кобулей**, викладач Ужгородської школи мистецтв **Михайло Глипка**, поетеса **Тамара Керча**, голова журі – кандидат філологічних наук **Валерій Падяк** и др.

Зачинає конкурс из того, же учасники и представителі старшої генерації русинських активістів, учителі уедно идут до пам'ятника А. Духновича покласти вінець будителю. У 2007 році, 29 априля, в Ужгороді в Русинському народному домі пройшов Перший конкурс декламаторського уміства ім. А. Духновича. Нараз 20 школ загнали на конкурс своїх учасників. У 2008 році на Другий конкурс (4 май) прийшли 19 учасників. Ушыткі учасники дістали од організаторів на пам'ятку за конкурс нові русинські книги, а лауреаты – грамоты за першу, другу ци третю премію. Помежи лауреаты яло би назвати таких учеників: **Анна Захарчук, Марина Петрунь, Богдана Плоскіна, Еріка Томашовська, Оксана Мартин, Даша Бризгалова, Оксана Росул, Леся Чепя, Євгенія Гебеш** и др.

На выступи учасників позеравут многочислені гості, родичі дітей, члени ужгородського Общества Духновича, русинські писателі и преса. Конкурс пише ся на відео, а результаты конкурса освіщавут місні новинки и світова русинська преса у державах, де жыют русины. У 2008 р. за конкурс Духновича зробила цілу телепередачу (коло 20 минут) Закарпатська обласна державна теле- і радіокомпанія (редактор В.Кобулей).

За традицій, вінцем конкурса усе суть выступи русинських писателів, поетів, співаків, научників, котрі читавут свої творы, дарувут дітём свої нові книги; тоти выступи діла школярів-учасників конкурса суть добров школов, як треба ся тримати на сцені, и як виразно читати творы. Мож вірити, же стрічу из „живым” писателём почас конкурса многі учасники затымлят на ціле житя.

Не може русинська школа обыйти увагов таку популярну на Подкарпатю гру як **фотбал**. Бо бавлят у фотбал у кождому селі, и многі наши фотбалішты и в минулости, и теперь суть вызначныма особами європейського фотбала, як то **Олекса Бокшай, Йозеф Сабо, Василь Рац, Иван Яремчук, Василь Решко, Иван Турянчик** и др. Зато Школна рада доста успішно зачала пропaгoвaти через фотбал русинську ідею. Зачало ся з того, же даякі неділі школы у 2007 році заклали свої фотбaлoві команди. Такой того року (27 октoвбpа) из ініціативы членів Школної рады **Миколи Бобинця и Валерія Падяка** и под егiдoв Світової рады русинів у Мукачеві доста успішно пройшов Междержавный русинський турнір из міні-фотбала. На змагaнa прийшли чотири команди молодых русинів, 12-13 річні хлопці из Руского Керестура („Русин”, Сербія), Пряшова („Карпатія”, Словакія) и дві місні команди – „Русин” из Підгорянської неділної школы и СК „Русь” (на базі Мукачева). За турнір доста широко писала русинська преса України, Словакіи и Сербії.

Нараз по змагaнax Школна рада заклaлa Лігу русинських школных команд. Планує ся каждорочный чемпіонат, котрый усе буде перебігати на сятю Миколая

(у децембру). Перший чемпіонат з міні-фотбала русинських недільных школ пройшов (15. 12. 2007 р.) у спортзалі Підгорянської неділної школы (село стоїт на крайові Мукачева). Змагали ся шість команд: школы Підгорян (учитель **А. Похилець**), Березників (**Л. Ілляшевич**), Лохова (**Ю. Головачко**), Ілліці (**М. Бойко**), Стройного (**Т. Мигович**) и команда Мукачева (тренер **Иван Шимон**). Ушыткі молоді фотбалішты дістали од св.Миколая, котрый прийшов попозерати фотбал, маленькі „солодкі” дарчики, каждый клас до того – лопду, обы мали чим бавити у фотбал у себе у школі, а побідителі чемпіоната – с. Підгоряны (I місто), с. Стройне (II місто) и команда Мукачева (III місто) дістали цінні призы.

Из майліпшых учеників-фотбаліштів чемпіоната 2007 р. изорганізовала ся перша зборна команда русинських школ. Команда має назву „Русин” и уже випробовала свої силы на міжнародному турнірі из фотбала в Рускому Керестурі 9-10 мая 2008 рока (Сербія), де здобыла третєе місто. Спoмaгaє учеників у таких турнірах Фонд Стівена Чепы и Світова рада русинів. Форму зборній команді (у сино-білo-червeных фарбах) подарило ужгородське видавательство В.Падяка.

Почас стріч, конкурсів, змагaнь ученики не лем бавлят у фотбал и декламувут стихи, діти много межи собов контактувут, берут участь у общих культурных и молодежных акціях. Майглавноє туй то, же діти можут убідити ся, што, живучи у многих селах Подкарпатя ци й многих державах, ушыткі вони є русинами и легко межи собов можут хоть за што ся договорити, бо говорят на єдному языку, котрый всі розумівут. Так через спорт, через культурні акції, котрі зближувут дітей, ученикам ся прискіпляє русинське самоосмысління.

То самое мож би уповісти и за ідею **туристичных походів**, яка ишї у стані зароджіня. Ідея у тому, жеби на даяких общих акціях зближувати дітей из различных школ, обы каждый дітвaк oсмыслєвaв себе не лем частєв свого класа, айбо и частєв великой родины. У літі почас вакацій, ци й у слoбiдні од школы дні (суботa-неділя) діти могли би ся збирати у єден новий колектив, по дакілko чоловік од єдного класа, и їти на екскурсію. Ци пішо, ци на автобусі, ци й за границу. Добрі би было збирати діти у групы за інтересом – побідителів конкурса на ліпшу співанку, на майліпшый малюнок, лауреатів спортивних змагaнь, побідителів школных олімпіад.

До теперь затымили ся дакілko таких екскурсій. У 2005 році почас літніх вакацій, дякувучи щедротам мецената Стівена Чепы, нараз двадєсят учеників од многих русинських школ ішли на екскурсію по русинських селах Словакіи и Полщі. Діти мали честь быти помежи учасники 8 Світового конгрєса русинів у Криниці (Полща), стрічати ся из ровесниками из русинських родин США, котрі прийшли отпочити у Карпатську отцюзнину. А до того мали частя їти до рідного села писателя Анатолія Кралицького Чабини, нащивити Краснобродський монастырь, позерати у Театрі ім. А.Духновича на русинському языку драму Карола Горака „Адолф Добрянський”.

Затымив ся и поход 27-28 юнія 2008 рока в Ужанський природный заповідник, де ушыткі учасники Другого Конкурса декламаторського уміства ім. А. Духно-

вича два дні жыли у таборі при Стужицькому лісництві. Кулмінацій того похода був виход учасників на гору Кременець (1221 м над морєм). Под егiдoв Світової рады русинів там odbyлaся інтеррегіонал-на русинська молодежна акція „Карпатські русины – єден нероздільний народ!”. Туй, на самому верхові, де ся сходят гaтaры історичных карпаторусинських регіонів – Пряшівської Руси, Лемковины и Подкарпатської Руси, а дньє ся стыкавут державні границі Словакіи, Полщі и України, стрітили ся активісты общественных організацій, студєнты, выпускники и ученики русинських недільных школ, и то вєцє ги сорок чоловік, котрі прийшли из Ужгорода, Мукачова, Иршавы, Волівця, В.Березного, Пряшова, Снины, Свидника, Межилаборєць, Братіславы, из-под Кракова и других сел и варoшів, де жыют русины. Моложава уйшла гoрi на Кременець под русинськыма прапорами, трьома путичками – из Словакіи, Полщі и України. Хоть виход на верх був доста тяжкий, бо мусай было їти дoрi пішо коло 12 км, усім учасникам подкарпатської делегaції полюбила ся тотa акція; многі нашi учасники декламували почас Кременецької стрічі стихи русинських поетів, співали народні співанки, гімн Карпатських русинів. Планує ся продовжувати каждый рік тоту акцію.

За послідный час у русинській неділній школі заклали ся добрі традиції. Приміром, традиція присвоєвати майліпшым учителям звaнa „Учитель-методист”. Прискіпила ся и традиція (из 2006 р.) сятковати першу неділю сєктємбpа як **День русинського учителя**. У суботу, сперед професійного сятя, ушыткі учителі звыкли сходити ся на першу в школнім році учительську педагогічну конференцію. Почас конференції у сяточнів атмосфері говорит ся за результаты минулого рока, опрiдiлявут ся задaчі на новий школный рік, окремым учителям присвоєює ся звaнa „Учитель-методист”.

Такі результаты має русинське народне ошколовaнa за послідні пять років. Минулість дає надій доста оптимістично позерати наперед. Напереді – великі задaчі, и помежи нима майглавна – просвіщати свій народ, підняти на крила русинства нові генерації моложавы. И то значит – захи- нити будучність.

Жерела:

1. РУЩАК М. Ю., ПАДЯК В. И. Система хозяйствования в Закарпатской области в 1991–2004 годах: экономический упадок, развал аграрного сектора, губительное использование природных ресурсов, крах социальной защиты населения, политика ассимиляции русин, нарушение прав коренного населения/ Исследовательский центр карпатоведения при Издательстве В. Падяка.–Ужгород : Издательство В. Падяка, 2004.– С. 3-5.
2. План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів // Руснацький світ: Науково-популярний збірник. Т. 1 (у 2-х частинах). Ч. 1/ Русинське науково-освітнє товариство.– Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2000.– С. 169-171.
3. ГОМОННАЙ В. Народна освіта Радянського Закарпаття.– Київ – Ужгород, 1988, с. 37.
4. РУЩАК М.Ю., ПАДЯК В.И. Система хозяйствования в Закарпатской области в 1991–2004 годах...– С. 47.
5. МАГОЧІЙ П. Р. Ваганя України веде до екстремізму: [Меморандум].– Русин.– Пряшів.– 2008.– № 3.– С. 5.

Історичні роботи Николая Бескида и його кредо „карпатороссы“

(Реферат на міжнароднім научнім семінарію *Обязность історичных работ Николая Бескида*, Пряшів, 20. септембра 2008 р.)

Николай Бескид, наш визначний діятель першої половини 20-го віка, лишив потомкам много интересных и цінних трудів, котрі не втратили актуальность и у началі XXI в. В своих історичних роботах Николай Бескид хотів доказати, ош автохтонами карпатського регіону суть словяни, конкретно „карпатороссы“, як вун называв нас, русинів. Николай Бескид признає, ош „... славянство, конечно, пришло сюда (в карпатський регіон – авт.) еще въ эпоху переселения народов, которое и разсыяло его по Антлантический океан, а на юг – по Средиземное море.“ но про нашу русинську локаліту, про автохтонів Карпат вун має иншу точку зору, яку доста часто повторяють у своих роботах, бо хоче убідити читача, ош „... карпатороссы оторвались от общего русского корня вследствие ослабления Руси под влиянием татарского нашествия“.

Сесю тезу Николай Бескид подає и у своей історичній роботі „Карпаторусская древность“, интересній невеликій книжечці, котра состоять из 6 глав, межи котрыма виділяються свойов глибинов изложєнія матеріала глава под назвов „Карпаторусская древность“ и глава „Историческая Карпатская Русь“. Накілько серйозно Николай Бескид ставився до сій проблематики, говорить факт ухоснованой ним літературы: у невеликій книжці автор подає коло 400 думок разных авторів – руських, чеських, мадярських, німецьких, словацьких, а также аналізує роботи многих хроністів раннього середньовічя. А так як у каждого автора была своя точка зору на автохтонів карпатського регіону, Николай Бескид сміло вступав з нима у полеміку, бо мав свою точку зору, яку одстоював до кінця жытя. И хоть не усе його точка зору по вопросах нашої історії мала пуд собов, як нам ся видить, твердый научный фундамент, не будеме го за сесе осуждати, бо історія – наука динамічна, котра, дякувучи майспершу археологам, дуже часто доповняється новыма фактами из того ци другого періоду жытя людства ци регіону, што даколи корінным образом мінить и выводы ученых. Именно выходячи из динамічности и сложности науки історії и давности історичных тверждєнь Николая Бескида, мы не будеме детально анализувати його історичні роботи, а изопремєся на його кредо – на назві „карпатороссы“.

Недавно в Ужгороді была научна конференція „Гоголь и Закарпатье“, організатором якої было ужгородське „Русское культурное общество“. Активіст сього общества доцент А. Луговой у свому докладі высказав интересну думку по поводу назвы „карпатороссы“. Вун зробив такий вывод: „Карпатороссом можно считать человека, имеющего русские корни, но родившегося на Подкарпатской Руси“. Ци мож раховати словянських автохтонів карпатського регіону „карпатороссами“, вопрос дуже проблематичный. Великий руський історик Н. М. Карамзін, який жив у кінці XVIII – в началі XIX в. (1766 – 1826), помістив у першый том свого основного труда „История государства Российского“ перші 43 шорикы оды ужгородського владыкы Григорія Тарковича, де автор высловлює думку, ош „Карпат славянов есть истый отец, матери, но розсыяні діти то не хочуть знати“ – т. є. Таркович говорить,

ош Отчизнов словян суть Карпаты. Сисю тезу Тарковича поддержав и другой знамый руський історик – В. О. Ключевский, котрый жив в кінці XIX – в началі XX в. (1841 – 1911). Исходячи из того, што історія знає за право словян лем у контексті з карпатським регіоном и близькими до нього областями, они логічно отстоюють теорію, ош праотчизнов словян є именно сесь регіон, уткіль словянські племена вже ся и розыйшли по світу. Но єдно племя, котре мало быти доста многочисленным, уже нигде не пўшло, опсталося в карпатськўм краю навсе и сталося корінным населєньом сього регіона. Правда, чеський історик-славист Любор Нідерле доста скептически ставиться до такої тези, бо говорить, ош „ниє ани єдного історичного факта, ани єдної достовірної традиції, ани мофілогічної генеалогії, котрі бы помогли нам отвітити на вопрос, де ся взяли словяни. Словяни появляються на історичній арені нечєкано як великий и уже сформованный народ, мы даже не знаєме, уткіль вун ся взяв и які были його отношенія з другыма народами“. Як видиме, Л. Нідерле тут дуже категоричный, хотя и доправды точных границь містоперебывания древних словян історія не знає. Зато історія знає племінні назвы словян, котрі хоть давало помагавуть нам определити, де жило то ци другое словянськє племя. Правда, у 8-9 вв. уже лем самі словянські племена



• Знамый русинський історик Николай Бескид, котрый написав ряд интересных научных и научно-популярных работ.

на хосновали межи собов сесі назвы, а сусіды называли їх єднов общов назвов – „руськы – igrus“, што майже на 90% выводиться из угро-финської назвы варязько-вікінґських дружин „RUOTSI“, скорочено „RUSI“, т. є. „білоголові, блондины“. Трансформація назвы карпатських словян сталася тоже приблизительно у 8. в., коли з історичної арєны сходять наші далекі предки Білі Хорваты, державное формовая котрых обхватовало сівєрні и частично южні береги Карпат. Зато коли в Тисо-Дунайській низині у 9 в. появляються племена угрів, они вже не стрічавуть назвы „Білі Хорваты“, хотя мадяри ищи застали в карпатськўм регіоні Білых Хорватів, як застали на Дунайській рўнині паннонських словян. Не знавуть назвы „Білі Хорваты“ ани мадярські переказы, ани пўзніші мадярські хронікы.

Про Білых Хорватів и паннонських словян споминать у своих історичных трудах и Николай Бескид, но не дуже акцептує на них свій позўр, зато и не задаєся вопросом, як словяни стали называтися русами, а їх Отчизна – Русь. Доста детально про появу назвы „русы“, „русины“, „Русь“ говорить професор Иван Поп у своей роботі про Білых Хорватів (на жаль, ищи не изданўй). Вун пише: „Коли мадярські племена перекоховали из Волги, де лишили своих сородичів чувашів, мордву, марійців и других угро-финів, на юг и усїлися межи Доном и Дністром, они вступили у прямий контакт из своїми „сусїдами“: на сівєрі из восточнословянськыма племенами полянами, древлянами, тїверцями; на юг из другыма вандрўвниками, тюрко-татарськыма народами. Айбо ищи до перехода у межирічя Дона и Дністра, у Приазовья, мадяри устигли побывати за рїков Урал, у типирўшньўм Казахстані. Легенды казахів знавуть їх як злых ловасів – „джунгарїїв“. По собі они лишили и географїчну назву – Джунгарські Воро-

та межі южним Уралом і Сибірьов.“ Из сього ушыткого виходить, ош мадяри зналися из тюркоязычныма народами и даже перебрали уд них слова и понятія, иппен так, як пўзніше они перебрали їх и уд словян. У Етелкизі, у причорноморських степах, де мадяри изоперлися потому, як їх из Приазовья угнали печеніги, они ся изась познакомили из тюрко-язычныма племенами, котрых они звідали за тот народ, што жыв на сівер уд них (за словян киевських). Чули в отвіт: „утрус“ (и типир ищи у шыткых тюрко-татарських народів Росії – од казанських татарів на сівері до киргизів на югу – руські суть – „урус“, „оурус“). Так што діла прийшлых мадярів уже до їх переходу в Тисо-Дунайську низину усі восточні словяни были „оурус“.

Коли мадяри перейшли Карпати, они изась стрітили словян, бисіда котрых была подобна до бисіди словян восточных, бо у тот час ищи была дуже силна общесловянська языкова общность. Зато мадяри уже и не удумовали діла карпатських словян нову назву, ай дали їм таку, яку знали, коли сиділи из своїма шатрами коло Києва. Мадяри увіділи словян подкарпатських, учули, як они говорять, та й стали казати за них – „орос“, „оросок“. Утсіль уже походить и назва „Русь“ – там, де живуть „Русы“ – „Орос“.

Ищи скорше од мадярів знав за екзистенцію Білых Хорватів коло сіверных берегів Карпат и англійський король Алфред (849 – 900). Детально описує державу Білых Хорватів и візантійський імператор и історик 10 в. Константин VII Багрянородный, котрого часто цитує и Николай Бескид. Споминають за Білых Хорватів и арабські мандрівники, торговці и дипломати того часу – Масуді, Ібн Руст, Ал Бекрі, Гардісі и др. Соминать за Білых Хорватів и киевський літописець Нестор. Но майінтереснов и ціннов діла нас є інформація жидівсько-арабського дипломата 10 в. Ібрагіма ібн Якуба, котрий свою дипломатичну місію виконавав у Центральній Європі. В єдному з докладів своему шейху Ібрагім ібн Якуб пише: „*Типир словяни мавуть чотирьох корольїв: короля болгар, короля Праги, Чехії и Кракова Боуслава (Болеслава), короля сівера (Польщі – авт.) Мешка и князя полабських словян Нагуна. Держава чеського короля Боуслава (Болеслава) тягнєся од Праги аж до Кракова довжинов у три дны путе и граничить по ушыткїй довжині (на востоці – авт.) из державов турків (мадярів – авт.). Вариш Прага правлений из каміня на малтері и є найбільшим торговим центром сього края. Из вариша Кракова приходять до Праги из своїма виробами русы и словяни...*“ Останнє речєня из сього доклада є діла нас майінтересным. Професор Иван Поп прокоментовав його так: „*Жидівсько-арабський дипломат Ібрагім ібн Якуб доповідав шейху лем за того, што відьїє, чув и був того живим свідком, бо знав, ош за неправдиву інформацію годен дорого заплатити. Зато його слова про русів и словян приймаються на віру без похыбы. А сєє значить, ош уже у 10 в. наш народ не то, што бы ся одмежовов од словян, но уділився з-помежи словянської масы, говорячи научным языком, идентифіковов себе русинським народом.*“ Слова Ібрагіма ібн Якуба важні тым, што вўн був свідком важных соціально-політичных трансформацій, які происходили в центральній Європі в 10 в. Соглашавучися из арабським дипломатом 10-го в. Долімілом, мы не умаляємо цінность трудів Николая Бескида, не осуждаємо його за свою точку зору, ош „...карпатороссы оторвались от общего русского корня“, бо рахуємо, ош каждый має право на власну думку. Но што интересно: твердый словянин – русофіл, Николай Бескид за ідею передової словянської інтелігенції середини 19 в. про консолідацію, авадь даже обєєдинєніє ушыткых словян довкола майвеликої и силної словянської державы Росії, т. є за панславизм говорить доста скептично: „*Чтобы достаточно оценить самую идею панславизма, каже вўн, – необходимо помнить, что происхождение ея столь же старо, как и самое славянство. Попытки политического объединения славян существовали издавна, и при этом Русь именно воплощала вь себя роль такого объединителя. Древнейшая попытка потерпела крах вследствие того, что часть славянства, вь силу*

исторических событий, отвернулась от кириллицы, а вместе сь тым порвала и сь культурно-национальным движением, связанным сь ним...

Конечно, и в этом случае мечта могла осуществиться только при активном участіи Руси, какь составляющей державно организованное большинство славянства. Такимьш образом панславизм приобретать характер панрусизма...“ У сих словах якраз и проскакує негатиное отношеніє Николая Бескида до панславизма, центром якого мала быти Росія. Но на другім місті Николай Бескид уже оправдує Росію за то, ош она не пудпоровала ідею панславизма, коли говорить: „*Официальная Русь отлично видела, что вопреки центростремительному движению, каждое славянское племя вь силу исторических причин иміло свои особенности, идущия уже не оть единого славянского корня... Ввиду этого Русь не видела и того базиса, на котромь можно было-бы начать объединительное движение...*“ Сєсі слова указувуть на то, ош Николай Бескид правильно розумів історичні процєсы, што были характерні діла ушыткых словян середини 15 в. З другого боку, говорячи, ош „карпатороссы оторвались от общего русского корня“, Николай Бескид ставить нашое словяно-русинськое племя ги бы поза словян. Но правильно казав єден чилиадник, ош жыти в обществі и быти свободным од общества не мож, т. є кідь русины уже в далекі історичні часы были составнов частьов словянського общества, то они мали розвиватися по тых законах, по яких розвивалися усі словяни. Именно по тїй причині, ош „каждое славянское племя вь силу исторических причин иміло свои особенности“, и сформовалися окремішні словянські народы из своїма языками, обычаями, из своїм менталітетом уцілові. Русины мусіли твердо придержуватися сих законів общественного розвитку, бо инакь были бы легко асимільовані в мадярській среді, так як уже од начала 10 в. мадярські королі помалы присоединяли низинну часть подкарпаторусинського краю до свого королевства. Правда, гўрська часть краю, Вєрьховина, котра была укрьта майже непроходимыма хашами, з неосвоеныма переходами, рідко заселена, аж до начала 13 в. была „terra indagine“, „територіюв межи границями“ трьох держав: Мадярського и Польського королевств и Киевської Руси, князям котрої и на гадці не было покоряти русинський край, бо они фізично не гонни бы были сєє учинити из-за тяжкопроходимых гор без путе.

А типир ищи раз вернемєся до Николая Бескида и його слов, ош „карпатороссы оторвались от общего русского корня вследствие ослабления Руси под влиянием татарского Нашествия“. Но татары били руських князів у 13 в., коли уже ушытка Подкарпатська Русь была составнов частьов Мадярського королевства. У сись час подкарпатські русины, вадь угорські русины пуддерживали з восточныма словянами лем спорадичні культурно-церковні контакты – історія знає нашого монаха Мойсея и його двох братів, котрі проповідовали християнство в Киевській Руси, де были названі Угринами (под сим именем они и увийшли в історію). Мойсей пак цілих 20 років в часы короля Болеслава Храброго проповідовав християнськое учєніє в Польщі. А простый русин, удрізаний од восточных словян горами, позєрав на Европу, жыв по европейських законах, перенимав од Европы способ жывота. Другое діло, ош у силу периферійности наш край у многих аспектах заопставав од своїм западных сусідів. Но така вєже доля ушыткых народів, што живуть на периферіи, бо доміантні нації, ज्याмы бы они демократичныма ни были, не хочуть ділитися з малыма народами ни владов, ни богатством.

Исходя из вышеукладеного, мы придержуємєся точки зору, ош **русинський край є контактнов зонов межи западным и восточным словянським світм, а русины суть окремішным словянським народом из своїв історіюв, из своїов Отчизнов, из своїим языком и обычаями. А Николайу Бескиду маєме дяковати за то, што вўн в силу своей возмогы пропаговав нашу історію, як мўг, отстоявав право нашого народа на свободну екзистенцію.** ■

Горлицкий Бурсак

VI. В новій Чехословачії

До Праги приїхав єм як раз в дни першої річниці основаня Чехословацкой Республики. Місто было прикрашене фанами, а його мешканці — полны национальной гордости і торжественной радости. Всяди видно было порядок, вшитко было на своїм місци. За єден рік державной незалежности Чехы урядили ся так солідні в своїй новій республиці, як бы в ній были од століть. (...)

Розозрівши ся дакус по Празі, зашол єм до російской войсковой місії з рекомендаційным писмом од князя Волконского. Начальник принял мя барз мило, просил розповісти о моім жытї в Римі, о знаємості з князьом Волконским, а пак зьвідал якы мам пляны — ци думам остати в Празі і ци мам середки до жытя. Повіл єм, же остану ту і буду ся старал найти даяке занятя, бо середків до жытя мам дакус, але невелико. Мал єм в плані поступити на університет, та не хтіл єм одраз того виявляти. Начальник гварит, же кед хчу, можу остати при них. Они мають спеціальний войсковий табір, де зберают добровольців для генерала Врангля і одсылают їх на Крым, та я не мушу іти до того табору, лем можу быти призначений до роботи з дост можливым запластом в редакції руской газети, яку выдає войскова місія в Празі. Же має інформації, што і в Італії я писал до газет.

Принял єм пропозицію з великом охотом. На слідуєчий ден я уж был в редакції той білогвардійской газети. (...) Заплата была заправды цілком порядна, а работа свобідна в тым сенсі, же не треба было сидіти заєдно означене годи-ны при століку, лем прирхувати свою част работы і вийти, коли хто хотіл. В інчых часах і при інчых обставинах человек задавал бы сой зьвіданя — одкале така газета отримує фонды, бо ясным было, жа сама ся не оплачат. Предплатників не было, платных оголошень такой ніхто не давал, а вызерало, што і чытачів не было. Але были то часы, коли і така газета могла проквітати. Грошы на „добровольців“ в таборі, на газету в Празі і на інчы то роду ціли давало правительство молодой Чехословацкой Республики. Прага тримала єден антибольшевіцкый фронт зо західніма демокрациями, та старала ся робити тото саме, што робила Франция, Англія і дальшы союзники. А окрема того, Чехословакия мала ішчы якісы тайны рускы фонды. Од офіцерів, там в редакції, я зараз в перший ден почул, што чехословацкы легіоністы заграбили в Сибірі і вывезли величезну масу руского злата, на котрым пак в Празі створили легіонів банк.

— Это наши кровные русские деньги — гварили офіцеры о грошах, які прихотили од Чехів на выдаваня той газети і на інчы рускы ціли. А таких „руських ціли“ было в Чехословації веце. Попри рускій войсковій місії групували ся монархісты, а рускы „демократы“, „лібералы“ і „соціялісты“ мали в Празі свої організації, котры тіж реґулярно отримували од Чехів субсидії. Вшиткы они брали тоты пінязі сьміло і з достоинством, як свої

„русские денги“.

Прага в тым час была столицьом славяньского студентства. До выжшых шкіл приїзджали студенты з Югославії, Болгарії, а тіж дуже Українців і Білорусів з Полшы. Приходило штораз веце Словаків і нашых Карпаторусів з Пряшівщины і Підкарпатской Руси, та они рахували ся тепер в Празі як „свои“. (...)

В Празі я застал і групу нашых студентів з галицкой части Лемковины, медже нима кілкох бывших горлицких бурсаків, і дале приїзджало їх штораз веце. Они тіж старали ся дістати поміч од чехословацкого правительства на тій самій основі, на якій отримували ю рускы і українскы студенты. Та нашым Лемкам не так легко было дістати ся ґу тому „русскому золоту“. На початках Чехы посылали їх до дипломатичной місії Західноукраїнської Республики, яка урядувала в Празі ішчы долго по тым, як Польша захопила цілу Східню Галичину і ліквідувала саму тоту республику. Треба было дістати посвідчення од той місії, што вы належите до їх державы. Але потім был оснований в Празі Союз Руского Студентства в Чехословацкій Республиці, та нашы студенты — Лемкы записали ся як члены того союзу і уж через него могли отримати деяку запомогу од чехословацкого правительства. (...)

По кілкох тыжнях написал єм до своїх рідных в Польшу, жебы мі прислали матуральне сьвідцтво з гімназії і метрику, і записал єм ся на правничий факультет Карлового Університету. По правді я не мал ніколи особливо го потягу до правничых наук. В гімназії я все думал спеціалізувати ся в математиці і фізиці, бо то сут тислы науки, в котрых человек знає на чым стоїт і результаты своей работы може похоснувати в практиці. З математики, фізики і хемії та інчых природознавчых предметів я мал цілий час найліпшы оціны, та і учителя радили мі все брати дальше тоты предметы. Але обставины зложыли ся так, же записати ся на тій курс не было можности. За причиною войны я уж і так стратил пят років, то треба было думати, жебы чым скорше закінчити дашто на університеті і найти сой стале занятя. Як бывший чехословацкый легіоніста, я міг легко дістати державну посаду в Чехословацкій Республиці, а для такой посады найліпше підходил диплом з закінченим правничым факультетом.

Друге было тото, што з науком на правничим факультеті мож было погодити і мою роботу в редакції руской газети, бо не мушено было ходити реґулярно на університетскы занятя. Право мож были студювати і дома. Так робило і пред войном дуже нашых юристів в Галичині. Записал ся на університет во Львові або Кракові, але сиділ дома на селі і вчыл ся сам, а пак лем іздил здавати т.зв. „державны екзамены“. Не знал єм як долго утримат ся тот білогвардійска газета, або як долго будут тримати мене в тій роботі і платити за ню, та як долго тото тырвало, было выгідным мати пенсію, значні выжшу од студентских стипендій. При мойй працы в редакції мал єм достаточо часу не лем на науку, але і брати участ в выкладах

на університеті.

Так остал єм студентом правничого факультету Карлового Університету ішчы в зимовым семестрі 1919/20 і 8 червця 1920 рока здал єм перший державний екзамін з результатом „добрым“.

Та ішчы перед тым я остал без работы і реґулярной пенсії. Руска войскова місія в Празі післала на Крым свої останні транспорты „добровольців“ і на яр 1920 рока заперла газету. Вшиткы офіцерам і сотрудникам предложено іхати до „дійствующей армії“, то є до генерала Врангля. Як раз товды Пілсудскій з польскыма панами і петлюрівцями вдарили на Совітску Росию, то рускы білогвардійці зберали вшиткы свої силы для новой офенсивы. Я одмовил ся од выїзду і з остатнім транспортом: як студент я способлю ся до екзамену, та мушу остати в Празі.

І в самій Чехословації двигла ся горячка. Пожар пролетариятской революції перешмарил ся неждано ґу ей границям і лідеры хваленой чехословацкой демокрації нашли ся в надзвичай клопітливим положынью. Польскы войска Пілсудского творили „чудеса“ в войні з большевиками. Они блискавичным походом дішли до Дніпра і захопили Київ. В очах західнього сьвіта нова Польша выросла на велику державу, котра може взяти на себе оборону еропейской цивілізації перед большевізмом і „азийским варварством“. На короткій час вызерало аж і так, же паньска Польша сама єдна поборе руску революцію і довершити того, чо не могли довершити вшиткы західні союзники накупі. Масарик і Бенеш были приганыблены і занепокоєны тым, же Польша выбиват ся так высоко і зачынат грати головну ролю в Середній і Східній Европі, бо то значило, же молода чехословацка демокрація стратит престіж і значыня в очах Заходу. А до того ішчы Чехословакия мала непогадженны поважны територіяльны споры з Польшом, рішыня котрых залежало в великій мірі од благовоління західніх союзників. В Варшаві польске паньство пересіло на высокого коня, та з Чехами ани не хтіло бесідувати як рівний з рівним, лем грозило силом. Польскы газеты писали гордо, што нова Польша, як велике „моцарство“, сьвідоме своей силы і історичной місії, вызначыт мечом границі не лем на сході, але і на полудні і на заході. В Празі розуміли што то значыт і ждали буры.

[Не знам чом ани Симеон Пыж, ани пізнійшы авторы, дошлідники періоду не звернули належной увагы на тот акуратні кон-текст тогочасных подій в однесіно до освободительных дужынь Руснаків, особлив Лемків в Польщі. Ажде нечуваному фартови Поляків „завдячувати“ належит, што ничого хосенного для нас не могли товды зробити ани мы сами, ани — евентуальні — приятна Чехословакия ци врешті Мирна Конференция в Парыжі. Польша перла на схід як міцний бык /хоц завдякы домовій войні в Росии/ уж здецидувано од вчасной яри 1919. рока аж до початку літа 1920. І хоц пак зачала діставати од Будьонного і Тухачевско-

го по заді /о чым Пыж пише далей/, было уж давно по Версаль, то є – по вшыткым. Остаточный фарт – „чудо над Віслом” припечатувало оне „по вшыткым”. – Редактор Лемківського Річника]

Буря пришла, але з інчой стороны. Войска Пілсудского были розгромлены і з великим поспіхом втікали назад спід Києва аж до Варшавы. Красна Армія, прешлідуючы деморалізуваны польскы войска, підішла ґу Варшаві. В Галичині кінниця Будьонного была при Львові і передніма загонами підходила ґу Карпат, близко границ Підкарпатской Руси і Словації. В Празі мы ждали, што кждой минуты красноармійці можут перейти Карпати. А што товды?

В Чехословації робітники вышли на демонстрації, якы з кждым дньом приберали штораз барже революційний характер. На залізничных дорогах робітники не пропусчали до Польщы транспортів з войсковыма запасами. Всяди кыпіло. Такой вшыткы Чехы были ради тому, што большевікы дали добру научку польским панам. (...)

Правду гварили товды в Празі, што пару тыжни того літа 1920. рока доля Европы „вісіла на волоску”. Кед бы в тым часі головний натиск большевіків был обернений на кыпачы революційом Угры і Чехословацію і далє на Балканы і Італію, то по-Версальска Европа може бы і была похоронена зараз товды, і пожар пролетариятской революції прескочыл бы легко на Німеччыну і Західну Европу. Але вышло так, же під Варшавом было тото притлумленє і польским панам остало „чудо” і слава, што они спасли Европу од большевізму.

Вакації того, а і шлідуючого літа я провюл на Пряшівщынї. В самым Пряшові затримувал єм ся на пару дни, а пак выїзджал на села попри польскій границі, де мож было все стрітати наших люди з польской стороны, котры тайно переходили границу. То были або молоды Лемкы, котры втікали пред службом в польском войску, або люде, котры труднили ся контрабандом, торгівльом. Таком торгівльом занимали ся і жены, аж і молоды дівчата по обох сторонах нової, польско-чехословацкой границі. Переносили они з Польщы до Чехословації такы товары, якы в Польщы были тунї, а за границьом цінили ся значні выжше, пак купували што по чехословацкій сторонї было туне і переносили на польску сторону. Они уж мали в пограничных селах свої „базы” – знаємых люди, котрым могли продати єден товар і дістати в них інчий. Кому щєтя служыло, міг дійти легко до гроши, што і до Америки непотрібным было іхати.

Перехід через границу звязаний был з деяким ризиком, бо по обох сторонах была погранична фінансовва сторожа. Хто трафил ім до рук, то не лем трафил свій товар, але і шол під арешт, кед не міг выкупити ся зараз там на місці. Поміч-ным было, же в вельох місцях гранична лєнія проходила густыма лісами або гірськыма пасвисками, де літом по обох сторонах были пастухы з худобом. Пастухы не любили тых чужых фінансовых стражників, котры в наших горах заводили свої порядкы і тримали границу, акой давнійше не было, та кждому, хто єй нарушал, помагали. Они вам повіли, коли тыма місцями переходят стражники, а кед стражники засіли даґде в краках, пастухы і тото вышлідили і вас

остерегли. А лісами мож было слєбідні переходити, бо ни польскы, ни чехословацкы стражники обычні не ходили по лісах, лем вартували на окраїнах, де зачынало ся поле.

Я сам на тых вакациях переходил трираз тайно до Польщы, двараз сам, а раз в групі з інчыма, та николи єм не мал ниякой неприємности. Я не труднил ся торговом контрабандом, але-м хтіл зайти до свого села і одвідити маму, сестры і дальшу родину і знаємых. Раз мы переходили границу з Варадкы на Радоцину. В нашій групі была і молода дівчына, дівка священника Юрчакевича з Чорного, котра приїхала з Ужгорода на вакації до родичів. З Варадкы мы ішли просто догоры і дістали ся до ліса. З нами был єден краян з Радоцины, котрий знал добрі дорогу. Интересне, што выжше села, в кряках, мы стрітили двох чеських фінансів, котры затримали нас і выпитували што мы за єды. Мы объяснили і вказали легітимациі. Єден зо стражників был з Прагы, то аж выгукнул од зачудуваня, же я студент пражского університету. Они іщы дорадили нам як ся стеречи, коли будеме виходити з ліса на радоцинскы поля. Мы перешли щєсливо, а за лісом стрітили пастухів, котры охочо повіли де находит ся „фінанцы”.

В час того першого переходу, в серпни 1920 рока, я не міг оставати долго в рідным селі, бо по наших селах на Лемковині польскы жандармы ходили як волкы і ловили молодых хлопців до польского войска. Я пришол в нocy домів, а надраном, коли єм іщы спал, до хыжы пришли два жандармы і зачали выїдувати ся мамы і сестры за сусідовым сыном, котрого од давна глядали, бо втюк з польской армії. Я спал в задній іздебці, а жандармы вели бесіду в передній хыжы. Мама ся перестрашыли, што жандармы уж по мене пришли. Та скоро ся выяснило, же они о мї нич не знали, лем глядали сусідового сына – дезертера. (...) Я цілий ден не выходил з хыжы, бо жандармы крутили ся не лем по селі, але і на поля выходили, ци не схватят дакотрого з войсковых хлопців в час работы при жнивах. Єдного нашли при потоку і пустили ся за ним, кричали „Стуй!”, але хлопєц бухнул до потоку, перелетіл помежде хыжы і выскочыл на другу сторону села при меджах і кряках. Жандармы стріляли за ним, але він уж был далеко на горбку і махал ім насмїшливо руком. Іх было лем двоох, то не могли ничого зробити. Ани не прибували дігонити го, лем заклиали і пішли в другу сторону.

Я діждад вечера і пустил єм ся назад горами через Бортне (Пыж был з Вапенного – ред. ЛР) ґу чехословацкій границі. Старал єм ся якнайменьше перейти коло хыж, жебы не будити псів і не наробити гравку. В Липній зашол єм до Івана Пелеша з котрым знал єм ся добрі з предвоенных часів і Талергофу, та знал єм його хыжу. Іван Пелеш стрітил мя барз гостинні, лем чудувал ся одкаль я так несподівано нашол ся в іх селі. Він запропонував одпочати в него пару годин, а на свитаню він сам проведе мене за границу, бо о таким часі найлегше переходити. Товды обычні пограничники спят. І так мы зробили. Іщы сонце не сходило, як мы оба на верху медже Липном і Ондавком обняли ся на пращаня і розышли. Я пустил ся до Бежєрова, де-м того літа пару тыжни мешкал в старой учытельскій Катруничкы.

Вакації ближили ся ґу кінцови і треба было вертати ся до Прагы. В Пряшові зашол єм до знаємых Лемків і розповіл што діє ся тепер по наших селах на Лемковині. В самым Пряшові жыло товды двоох видных представителі старшого поколіня нашої лемківской інтелігенції – доктор прав Димитрий Собин з Бортного і доктор медицины Циханський з Крениці, оба стары знаємы з Талергофу. Др Собин занимал дост важне на тоты часы становиско в державній адміністрації – был референтом в жупанаті і заступником жупана. Тоту позицію завдачувал деяким політичным заслугам перед чехословацкым правительством. Зараз по войні він выступил з жаданьом, жебы галицку Лемковину не оставляли при Польщы, лем приєднати ґу Пряшівщынї і так ґу Чехословації. Чехы взяли го в складі своей делеґації на Мирну Конференцію в Парыжы, де він подавал запискы од імене населєня Лемковины за приєднання лемківских сел по галицкій стороні до Чехословацкой Республики. Чєскы дипломаты знали, што такий проєкт не буде заацептуваний через головных лідерів великих союзных держав, але для Чехів і так было выгідным, жебы в одповіді на выгоруваны польскы претензии до Тешына, Оравы, Спиша дахто выступил з подібныма жаданьями против Польщы. З того діла ничого не вышло, але сам Др Собин отримал пак державну службу на Пряшівщынї, де дуже поміг нашим молодым Лемкам, котры мусіли втікати з Польщы на чехословацку сторону. За його приводом дост дуже наших люди отримало чехословацкы пашпорты і выїхало до Америки. Такого біженця він приписувал до даякого села в Шарішкій столиці, де мал знаємых рыhtarів і нотарів, і на основі тых документів выдавал заграничны пашпорты. А старал ся він тіж дати охорону тым нашим біженцям, котры не мали середків на выїзд до Америки, але хотіли остати даякій час на Пряшівщынї. Др Собин робил вшытко, жебы чехословацка державна поліція не одставляла тых людей назад ґу границі і не выдавала польским жандармам. (...)

Шлідуючого рока, приїхавшы на вакації, просиділ єм пару дни в Пряшові, а пак рішыл перейти ся до Меджелaborця одвідити учителя Вацлавского. (...) Был єм в него пару дни, а чул єм о ним іщы в Празі, же він єден з ліпших народных учителей Пряшівщыны. І там на місци виділ єм, што він має велику пошану в народі. Был не лем добрым учителем для діти, але і культурным працовником і суспільным лідером народа того містечка. Основал торговий кооператив, способил молодых хлопців поступити в всякы державны роботы і завзято шырил просвьіту в народі. За тых пару дни сам єм виділ, же не мал він слєбідной години. Все дахто до него приходил, і все был занятый, хоц школа была розпущена на вакації.

Я стрічал передше дуже сельских учителей на Пряшівщынї, якы остали ся в спаду по Мадярах. Такий учитель з мадярской школы вчыл, але з великим гонором і повагом, бо мал ся на селі за пана межде простаками. Селяне гварили, же мают в школі пана учителя, і натиск клали на слово „пан”. І так было. Він тримал себе паном, якбы лем зато му платили, а учитель был з него ниякій. Та Вацлавскій был наш Лемко од

Санока, він перешол інчу школу, витримав Талергоф і повоєнну бідку, та зане-хал панства і остал народным учителем.

З Меджелабріця не вертал єм ся железном дорогом, лем пустил ся піше через верхи просто до Свидника. Погода тримала добра, та приємно было іти. Через Рокитовці, Гавай, Виславу і Ладомірову я добрал ся до Свидника і просто до сенатора Лажа. Мы были добрі знаємы з Праги, бо він все, коли приїхал на засідання Сенату, дружил зо студентами. Кввал нас до рестеврації, до кавярні „В Гуса“, до свого го-телю і бесідувал. Оповідал о своїх сенаторских і інчых пригодах, а і радил ся, як в тій або другій справі поступити.

То был человек з характером. Школы великой не мал, лем тоту што скінчыл на селі, але был надзвычай інтелігентным і в жытьовых справах практичным, знал найти ся в кожій ситуації. Ческы лідеры похоснували для своей політики в Підкарпатській Русі языковы споры медже сторонниками русского, русиньского і українського языків, та раз Бенеш хотіл собі так з легка пожартувати і над сенатором Лажо. Стал з ним до бесіды і гварит:

– Сенатор Лажо, а який вы: Великорус ци Малорус?

Лажо дораз порозуміл, што пан міністер го дразнит і хоче посьміяти ся над Русиним, та му одповіл:

– О, пане міністер, то так є: коли я был маленький, то я был малый Рус, а тепер уж єм вырос, то я великий Рус.

І вышло, што не Бенеш посьміял ся над сенатором Лажо, лем сенатор Лажо над міністром Бенешом.

Провьюл єм пару дни в сенатора Лажа в Свиднику, а так пустил ся піше до Варадкы і зас тайно через границу до рідного села.

В Польщи за тот єден рік зашли величезны перемины. Тепер не треба было крыти ся перед польскыма жандармами або перед шпіонами і доносителями, бо тота паньска Польша, котра лем рік тому спасала европейску цивілізацию пред большевізмом, зышла цілком на дзядя. Польска валюта стратила всяку вартіст. Селяне рахували грошы на милионы. (...) По селах люде ішы тримали ся бо мали продукт. А хто был задолжений, та єдном курум, або і єдным яйцом очыстил ґрунт од долгу. Але по містам люде йойчали і проклинали свою Польшу. Нихто барз не дбал о „неподлеґлосьць“. Вызерало, же нигде ніт єдного польского патриоты. (...)

Пробыл єм дома близко два місяці, бо і гроши уж не было, та треба было роздумувати, як ту дістати ся до Праги. Та вернул ся з Америки недавно єден з моїх ровесників, з котрым єм давно-давно на поле ходил. Раз в бесіді гварит мі, же не боїт ся польской біды, бо свої пінязх вывюз з Америки в долларах.

– Та може попычыш з двадцетку, бо мі треба вертати ся до Праги.

– Та чом бы ніт? – гварит він – Попычы і більше.

Зашли мы до його хыжы, він одомкнул америцкій куфер, а там на верху в маленький шуфлядці лежат красні поскладаны америцкы банкноты по 20, 50 і 100 долларів. Взял єдну пятадцятку і дал мі так без ничего.

Тепер я сьміло пустил ся за границу. (...)

В Празі зберало ся штораз веце сту-

дентів. Крым был очыщений од білогвардійців ішы минулою зими, та до Праги масово горнули ся рускы студенты. З нима пришло дост дуже і наших Галичан, аж і кілких Лемків, котры служыли в білых арміях. З Польщи пришло веце нашої інтелігенції. Єдны з них назначены были на державну службу в Підкарпатській Русі, але інчы оставали в Празі. Молодшы спосеред них записували ся на університет, кінчыти свої студії, які прервали з причыны войны.

Так Прага ставала ся і нашим лемківским центром, бо ту зобрало ся найвеце нашої інтелігенції. Гу тому до Праги приїзджали часто на коротку візиту і тоты, што были на работах в Підкарпатській Русі або на Пряшівщині. Ішы 1920 рока нашы Лемкы враз зо студентами з Підкарпатской Русі і Пряшівщины основали свою студентську організацію: Карпаторускій студентскій Кружок „Одроджыня“ в Празі. Першого рока в заряді кружка было веце наших лемківских студентів, та уж в шлідуючым році з огляду на ческу політику мы ся умовили, што репрезентативны становиска повинны занимати чехословацкы громадяне, котры мали бы полне право іти до власти в обороні інтересів наших студентів, а тіж в народных справах. Так в шкільным році 1920/21 предсідательм Кружка „Одроджыня“ был студент медицины С. Рокыцкій, а секретарьом студент прав Г. Перевузнник – оба з Підкарпатской Русі.

Нашы Лемкы в Празі основали і свою лемківську організацію, але не студентську, а загальнонародну, політычну для обороны прав Лемковины – Лемківскій Комітет. До участі в тій організації мы притягли вшыткых выхідців з Лемковины не лем в Празі, але і по цілій Чехословації. Коли до Праги прибыла торгова місія з Совітской Росії, мы передали їй меморандум в справі Лемковины. Ниякого практычного значыня в тогочасных обставинах то не могло мати, і мы сами розуміли того барз добрі, але вшытко єдно хтіли мы высловити протест против насильства над нашим народом, котрого долю рішали на Мирній Конференції в Парыжы без його відома і участі. (...)

В Чехословації одношыня гу славянським студентам і до славянства скоро ся зміняло в гіршу сторону. Для ческых власти і населіня масы славянських студентів, які стягли до Праги, зачынали быти тягаром. (...)

З другой стороны, од наших лемківских інтелігентів, котры были приняты на державну службу в Підкарпатській Русі, на Пряшівщині або і в самій Празі, мы довідували ся, што служба їх медже ческыма урядниками є тяжка, бо начальство односит ся до них нежычліві, як до чуждых люди. Такий человек набыл чехословацке громадянство, але медже інчыма службовцями він все оставал чужынцём. Демокрация демокрациём, а жытя має свої порядкы. В старым римским праві є таке повіджыня: „Найвекша справедливост згідні з правом може обернути ся в найвекшу кривду“. Так і в демокрації: подля слів може быти свобода, а в практыці рабство. Нашы інтелігенты на державных службах гварили нам, што в демократичній республіці далеко гірше, як было в царській Австрії. Повідали, же боят ся свобідно высловити свої мысли, бо проженут зо службы, або пренесут до гіршой работы.

Третій державний еґзамін здал єм 12 листопада 1921 рока. З тым я міг уж іти на державну службу. В судах старой Австрії і новой Чехословації аж і найвыжшы суды были переважні лем з тыма трьома державными еґзімінами, бо то лем адвокаты потрібно было мати дополнючы еґзіміны на доктора права. Та жебы отримати становиско в чехословацкым суді, треба было мати чехословацке громадянство. А для набытя громадянства треба было дістати в селі ци місті „домовске право“: даяка громада повинна была приняти вас за свого абывателя. Я был певний, што чехо-словацке громадянство дістану без всякых трудности, адже мал єм документи службы в чехословацкій армії в Італії. (...) Подал єм просьбу до містечкой рады з посьвідчыньом войсковой службы і за два тыжні отримал єм уж красну грамоту, што Рада Главного Міста Праги на своїх засіданю 19 листопада 1921 рока признала мі „домовске право“ в цілі отриманя чехословацкого громадянства.

При таким „домовским праві“ отримати громадянство не представляло уж ниякых затруднінь. Та я не подавал зараз о громадянство, бо штораз барже тратил єм охоту оставати в Чехословації, а выїхати за границу было легше чужынцёви, як новому чехословацкому громадянину. Але покаль не было інчого выходу, я рішыл остати в Празі і прирытувати ся ішы до „ріґорозум“ на третій і перший державны еґзіміны. Тоты еґзіміны здал єм з поводжыньом і 26 марця отримал диплом доктора права.

Тепер уж не можна было одкладати дальше, лем треба было рішати зараз што робити: ци подавати ся на службу ту, ци выїзджати за границу. Становиско мож было легко дістати ци в суді, ци в фінансовій дирекції, ци в політычній адміністрації, бо-ж был я чехословацкым военным ветераном.

Знаємы кликали мя на Пряшівщину і до Ужгорода. Писали, же мож добрі „урядити ся“, а до того добрі оженили ся, бо в наших священиків на Пряшівщині і Підкарпатській Русі дорослых дівчат дуже, медже нима і такы з богатим віном. На Підкарпатській Русі мож легко купити дім, виноградник зараз коло міста і зажыти мирно, достатньо, по паньскы.

Але по Талергофі, военных пережытиях на фронтах і в таборах для военноплінных я змінил міцно свій взгляд на „мирне жытіє“. Понята „урядити ся“ стравило для мя своє давне значыня. А до того і саме жытя в тій новій повоєнній Европі представляло ся мі цілком непевным. (...)

Од державной службы одстрашала мя і скандалічна політика чехословацкого правительства што до Карпаторусів. Подля мирного пакту і подля своей власной конституції Чехы прирекли торжественно признати Підкарпатскій Русі найшыршу автономію, та чехословацкы демократы зачали грати свою „реальну“ політику. Автономію не проводили в жытя, лем насыляли ту все більше і більше ческых урядників і колыоністів. А жебы одвернути увагу од автономії, они розвивали в Підкарпатській Русі „языковий вопрос“. Аж і Ческу Академію Наук затягли до спору о тым: який нарід там жые – ци рускій, ци українскій, ци самобытны Русины? І такой спір завели о тым, який язык запровадити в школах Підкарпатя. Вшыткы тоты „вопросы“

в істоті не належали цілком до Праги, ані до Чеської Академії Наук, бо і в конституції Чехословацької Республіки бідувалося ясно, що рішення шкільних справ належить до автономного Союму Підкарпатської Русі. Товды належним було лем провести автономію і лишити тоти справи до рішення місцевого Союму і губернатора. (...)

На зібраннях Лемківського Комітету в Празі піднімали ми пару раз бесіду о тым, што было бы добрі післати нашого делегата до Америки і організувати дяку поміч од нашої еміграції в ЗСА для Лемковини, а і освободити наших люди од пустої політики львівських діячи, які все іщи занимали ся там „освобождєнієм” Прикарпаткой Русі. Але трудно было найти підходячого человека для той місії. Старшы наші інтелігенти, котры были уж на державній службі в Чехословації, не хотіли ани чути о тым, бо державну посаду не мож шмарити гнеска, а пак вернути ся на тото саме місце, коли человек забagne. Др Димитрий Собин одмовил ся, бо недавно переїхал з Пряшова на Підкарпатску Русь і отворил там нотаріальну канцелярію. Василь Колдра зо Святков, котрий в тым часі приїхал з Польщі до Праги, одповів:

— Я не хцу быти попом, та чого там піду?

Поїхал на Підкарпатску Русь глядати там занятя. Серед наших інтелігентів панувал такий погляд, што в Америці інчого занятя не мож найти, лем попівське, бо кількох наших бурсаків котры попередньо емігрували до Америки, такой вшиткы понадівали попівськы рясы.

Зачал ем штораз поважніше заставляти ся над тым, ци мі самому не поїхати до Америки. (...) Я не бесідувал іщи нікому з членів нашої лемківської колонії в Празі о тых моїх думках, але вступил ем до америчного консуля перевідати ся, ци мож дістати америчку візу. Консуль обьяснил, што бізнесмен котрий іде як представитель даякой чехословацької фірмы, може отримати візу барз легко. І студентску візу мож дістати, кед отримам посвідчєня од даякого американського університету, же іду до ЗСА для дополнїня своей осывіты. Та іміграційну візу на сталє перебуваня то уж трудніше дістати. Повіл ем, же хочу іхати як студент, але не записал ем ся іщи на ниякій університет в Америці, бо властиво я закінчыл уж університетскы студії в Чехословації, то там не замірям оставати при даяком єднім університеті, лем перейти іх пару і ознаємити ся з принципами юридичных студий в Америці.

Консуль зачынал крутити головою і спостерюг ем, же можу запутати ся цілком, як при крижовым огни зьвідань в суді, та кед уж ем зачал, думам — треба перти далє. Бєсїдує, обьясням, же думам отворити адвокатску канцелярію ту, в Чехословації і мати дуже адвокатских справ од наших імігрантів в ЗСА, та потрібне мі ознаємити ся і з процедуром в американських судах, а тіж з америчкыма легальныма документами, з америчкыма законами о контрактах ітд. Консуль выслушал, а пак гварит:

— Добрі, я дам вам студентску візу, але поїхате на своє ризику, бо як не отримате наперед посвідчєня од даякого американського університету, то наші іміграційны власти годни вас вернути з Нью Йорку.

Пристал ем взяти на себе таке ризику. Якоси все вело ся мі передтым, та думам, же і ту ся поведе. Консуль казал принести пашпорт, же прибьє студентску візу.

Я не подал іщи о чехословацькє громадянство, то заграничний пашпорт так на скору руку мож было отримати лем польскій. Беру метрики і іду до польского консуляту. Там гварят, же дадут мі пашпорт, але лем до Польщі, бо они не мают права выдавати в Празі польскы пашпорты до інчых країв:

— Пан поїхат домів і там в Польщі пан дістане легко пашпорт на выїзд до Америки, бо такий порядок в нас.

Та я зачал выкладати, же то мі нияк не підходить, бо мі треба быти чым скорше в Америці, а ту в Празі я знаємий з американськым консульом, котрий прирюк мі дат візу без долгых церемоній. Консуль розбєсїдувал ся, вызьвідувал ся, де я ходил до гімназії і потім змяк. Повіл, же він сам Галицияк од Кракова і рад бы мі помочы, але може стратити службу через мене. То был іщи молодий человек і доброй натуры. В тых часах новы польскы урядники не были іщи строгыма формалістами, лем як хтіли то могли вказати, же годни зробити подля свого особистого переконаня. Казал принести фотографії, то выдаст мі пашпорт, але выключно лем на выїзд до ЗСА.

Вечером того дня на зібраню нашого Лемківського Комітету гварю, же кед ніхто не хце іхати до Америки, та я поїхам. З початку вшыткы прийняли то за жарт. А я гварю дальше, же мам такой вшытко готове до выїзду, лем гроши ніт на дорогу. Мы посїдили долго і бесїдували. Был медже нами єден студент, котрий недавно отримал од родичів в Америці тисяч долярів на свою науку. Повіл, же пожычит мі на слово триста долярів, бо вірит, же му верну кед дістану ся щєсливо до Америки, але хотіл бы мати даяке обезпечєня на випадок катастрофы зо мною в дорозі — шыф годна розбити ся і затонути, або дашто інче може ся притрафити. Гварят му жартом, же іщи ани єден Лемко не втопил ся по дорозі до Америки, та ніт страху. Але нещєсливы випадкы бываюут, товды мы рішыли, же напишєме нашим членам, котры уж сут на роботах і мают грошы, жебы они підписали таку гаранцію. За короткій час приїшли підписы, а я зачал рыхтувати ся до выїзду.

Мы в Празі мали нагоду стрічати наших люди, котры приїзджали з Амери-

кы, та з іх розповіді не мож было виробити сой ясного представлєня о тым, як выгладат американськє жытя, бо каждый з них малювал інчий образ.

В Празі, іщи зараз на початку, я застал нашого американського делегата з Мирной Конференції в Парыжы і такой старого знаємого з Риму — Петра Гаталєка. Заходил ем часто до його мешканя. Він тримал ся поважно і ходил „на аудієнції” до міністерств. Видно, старал ся выторгувати для себе або даяку державну посаду, або приватний інтерес. По кількох місяцях выїхал до Ужгорода і там отворил маленькый банк. Любил розповідати о Америці, але заєдно ся кривил на америчкы порядкы. Гварил, же там полно цїганьства і бльоферства — всьди шпекулянты, блєкмейлєры, нтігачє, крутачє, то чесному человеку трудно ся утримати.

В Празі затримал ся на пару дни і наш лемківскій православний священник Йоан Кушвара з Юнкєрс. Він приїхал зо жєном на коротку візиту до Старого Краю. В бесїді з нами повідал, же в Америці інтелігентны люди не мают такой повагы і значєня, як в Старм Краю. В Америці і простий невчєний хлоп хоче розказувати священникови. В подібным духу бесїдувал і профєсор Вергун, єден з головных діячи Союза Освободжєня Прикарпатской Русі в Нью Йорку, котрий лишыл Америку і приїхал до Праги глядати ту даякого занятя. Гварил, што в Америці ніт ниякого культурного жытя. З Америки вернул ся і прашівскій делегат на Мирну Конференцію, др Бєсїд, та він бесїдувал вєце о самым собі як о Америці. Оповідал, же Америка барз красна і богата, бо його всьди красні принимали і гостили наші люди. Вернул ся, бо думат, же Чєхы назначат го губернатором автономічной Підкарпатской Русі.

В Празі затримал ся на короткій час і другій делегат Парыжской Мирной Конференції Віктор Гладик. Він хвалил Америку і кликал вшыткых наших студентів выїзджати там, же там найде ся робота для вшыткых. Та што до народной культурно-просьвітительной роботы, то таку в Америці мож зачынати лем од церкви, бо наші люди вшыткы при церквах. Зато нам треба мати в Америці більше своїх православных священників.

При кінци мая 1922 рока я мал уж в руках польскій пашпорт, америчку візу і 300 долярів. Товды попрашал ем ся з товаришами, взял курс на Німєччыну і пустил ся в далеку дорогу до Нового Сьвіта. ■



• Група Лемків з України Іван Чєлак, Пєтро Когут, Ігор Русиняк і Грігорій Сидорик із знамым Лємком із Польска — Федором Гочом (в крою) на святї Русалє в Зіндрановї.

САБО ДАЙКО ВЛАДИМИР ТО И ЗАСЛУЖЕЛ

У вечарших недзельових годзинох 9. 11. 2008. року у ОШ Братство єдинство отримане означованє 80-рочниці народзєня Владимира Сабо Дайка. Організаторе того успішного літературного вечара були: Літературна секция Гавриїл Надь ОШ Братство єдинство (Снежана Шанта), Подружніца Дружтва за руски язык, литературу и культуру Коцур (Аранка Медєши) и Културно-просвітнє дружтво ДОК – Коцур (проф. др Михайло Фейса).

У святочним, пригодним реферату проф. др Михайло Фейса ше намагал представиц поетску и прозну творчосц славителя, указац на факт же вон и нешка, гоч и крочел до дзевятей децениї живота, твори зоз огромну креативну енергію, и указац на подполну оправданост добиваня Златней значки за культуру Сербії.

Цо ше дотика представяня поетскей творчосци, перше члени Літературней секції Гавриїл Надь пречитали вибор писньох Владимира Сабо Дайка зоз коцурского часописа за культуру *Ерато над Куцуром/Коцуром* до хторого вошли писні *Чловек и ровніна* (Іван Недич), *Я гледам* (Николе-та Новак), *Дзецко Бачки* (Дудаш Єлена) и *Мац Рускиня* (Николина Фейса), потім читани вибор писньох зоз Зборніка писньох коцурских поетох *Дуга над валалом/Дуга над селом* (1995), и то писні *Ноц на салашу* (Ксенія Іван) и *Визія оцовщини* (Михайло Фейса), же би поетски блок бул закончени зоз читаньом найновшей писні Сабо Дайка – *Балада о Руснакови* (Мирела Мали). Можеме констатовац же уж тот вибор з поетского опуса автора, хтори числена публика того вечара мала нагоду чуц, може представяц ядро поетского материяла єдного аторского зборніка писньох.

У прозней творчосци Владимир Сабо Дайко обявел коло 25 приповедки. Медзи нїма *У бразди*, *Тереза*, *Покаяне*, *У сувачу*, *Стретнуце*, *Син*, *Кеди знова будземе ведно*, *Даремне стретнуце*, *Канада*, *Канада* и др. Обявел и новелу *Санканє* и дзєцински роман *Ровні цар* (1. виданє 1996, 2. виданє 2005) у хторим ше автор намага подаровац малому рускому читательови юнака-защитніка. Автор бул водзєни з идею же други народи маю свойого юнака, напр. Сербї – Краљовича Марка, Англіїци – Робина Гуда, Швайцарци – Вилема Тела итд., та поставел питанє прецо би Руснаци мали заоставац у тим. Конфєрансиєр и модератор програми проф. др Михайло Фейса виражєл задовольство же є тей кнїжки и рецензєнт, и лектор, у значней мири и редактор (без огляду же тоту улогу, досц пиратски, приписал себе лєм Микола М. Цап) и промотор (у неповторлївим ровніцарским, салашским амбиєнту, и коцурского и вербаского хотора). Вон визначєл же автор окреме успішни у креираню атмосфєри валалского стрєдка и обдумованю заплєта, та, як илустрацію, пречитал опис дакедишней жими з приповедки *Кед Шандор завяло*. Фейса, як председатель КПД ДОК – Коцур, ексклюзивно информовал присутних же ше хвильково уноши до компютера (роби то Марія Молнар) його нови дзєцински роман под насловом *Кеша*, з чим лєм наглашєни факт же літературни вечар з нагоди родзєного дня ані случайно неє представя лєм рекапитулацию прешлєй белетристичнєй активносци Владимира Сабо Дайка. Фейса, як позарядови профєсор за предмет Руски язык на Оддзєлєню за русинистику Филозофского факултєта у Новим Садзє, наглашєл же Владимира Сабо Дайко хвильково єдна з трох особох медзи Руснацями, хтору характеризує жридлови народни руски вираз, преци и пи-ар Национального совѣта рускей националнєй меншини и студєнт мастер-студийох Оддзєлєня за русинистику, Татяна Яким, унапряме-на у своєй новєй науковєй роботї на анализу правє языка Сабо Дайка.

У цєку літературного вечара присутни упознати и зоз другима атрибутами славителя, хтори ше найду у одредниці за мєном Сабо Дайко Владимир у новим проєкту ДОК-а, у *Енциклопєдиї Руснацох*, попри спомнутих атрибутох – писатель, односно поєт и прозаїст. Вон и незвичайно активни културни активист, театрални режисєр, глумєц у своїх и не лєм у своїх театралних фалатох, библиотєкар (1953-1956), дописователь *Руского слова* (хтори



• Сценка з монодрами "Пріповєдкї єднєй Рускині", в котрій выступла Меланія Макаї в рамках екскурзії до Мадярьска і на Словачію у септємбрі 2008 року.

бул обєктивни и непристрасни, за розлику од актуалного), публицист и порушователь и снователь значних коцурских културних збуваньох. Вон напр., ведно зоз учительом Миколом Гардийом, снователь и перши повойнови библиотєкар (тедишня библиотєка находзєла ше у Чобановєй карчми, у Касини, при нешка такволанєй условнєй автобускей станіци у цєнтру Коцура). Вон и идєйни творитєль Жатви. Вон и идєйни творитєль и єден зоз сновательох Рускей матки (хтора, тих дньох, нажаль, судзаци по найновшєй вияви председателя, вироятно и ошєрбєнєй з боку Єлєни Перкович, цошка блука, док Сабо Дайко Владимир, ані у єднєй нагоди, ані за милимєтер, не одступєл од своєй початнєй, сновательнєй и щиро рускей визії). Попри тим, вон и идєйни творитєль и організатор перших Стретнуцох дзєцинского театра.

Не беззначнє спомнуц же ше Владимир Сабо Дайко на гумористично-сатиричних манифєстацийох Куцурски клип/Коцурска чутка/Kuczorgai csutka/Kucura Cornsob, кєждого року, поряднє и оштро, звяює и зоз єдну нову літературну форму – афоризмами.

Літературни вечар звєкшали и, можеме повєсц, найзначнєйши особи рускей националнєй заєднїци од хторих Руснаци нешка обчєкую вєльо: председатель Национального совѣта рускей националнєй меншини Славко Орос, председатєль Управного одбору Завода за культуру войводянских Руснацох Любица Отич, председатель Одбора за информованє Национального совѣта Руснацох Ярослав Сабол, члєни НСРНМ Сєнка Славчєв, Ксенія Медєши и Славка Бєсєрминї, председатєль Дружтва за руски язык, литературу и культуру Ирина Папуґа, председатель Рускей матки Дюра Папуґа, лингвист и председатель Рускей фондациї проф. др Юлиан Рамач, етноґраф и писатель Микола Каменїцки, писатєлє Гєлєна Гафич Стойков, Сєрафина Макаї, Славїца Шовш, Цєцилия Чєльовски, Славїца Чєльовски, Янко Сабо, Снежана Шанта, Славомир Шанта и Михайло Фейса, як и новинарє Гєлєна Корпаш, Наталия Дудаш, Єлена Перкович, Михайло Зазуляк и Михайло Фейса. Шицки вони, як и други присутни, пред, под час и по тортї з малинами (Капри), на способ хтори себе вибрани винчовали славительови родзєни дзєнь. Видзєлїмє поровнанє Владимира Сабо Дайка зоз орєхом кошаком, хторє висловєл председатель Национального совѣта Славко Орос, квалїфикацію Ярослава Саболу по хторєй Владимир Сабо Дайко руски юнак и интєлєктуалєц, писню *Крочаї вшє кратши*, хтору за тоту нагоду написал Янко Сабо, як и винчованку Радойки Степанов Тмушич, хтора свою винчованку послала прейґ интернєта и панови Владимирови пожадала щєслїви родзєни дзєнь зоз словами «Младосц неє час живота алє стан духа» и з писню *Вирую* Фїодора Достоевского.

Означованє хторє вєлїм останє у тирвацєй памятки подпомогла, попри організаторох, и квицарня Сандра, власнїци Сєрафини Самочєта. ■

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові

Европський центр Коппет представив і Русинів

Замок „Corpet“ (у Швейцарії область коло Женевського озера) дякуючи своїй історії і звучним менам визначних особностей, котры в нїм побували, вошов до міжнародного контексту культурної Європы. На переломі року 1 800 був „Corpet“ тим місцем, де ся навколо **Жермен де Стеловой, Беньяміна Константа, Жана-Шарла-Леонарда де Сісмонді і Августа Вілгелма Шлегла** формовала Европа у вшитых своїх дімензіях. Гості того замку зограла визначну роль в процесі формовання модерного європейського думаня.

Европський інститут Женевської університету ту зрядив **європейський центр**, котрый з підпорів філософичної факульту, юридичної факульту і факульту сполоченьських і економічних наук мать, окрем містных активіт, амбіцію просадити ся і на міжнародній уровни. Коппетський центр застрішує і обсерваторій Європы і Европський документачный центр. Їх інфраструктура ся выужувать на організованя колоко-вій, творивых ділень і стріч, як і на утримованя динамічності швейцарського міжнародного научного контексту.

Центр розвивать інтензивну роботу в области Женевського озера, з'єдінять високошкільських педагогів і выкумных працівників університету і Федеральной політехнічної школы в Лозан, організує розлічны активіты в кантоні Вод. Розвивать партнерство з університетами в Ношател і Фрайбургу.

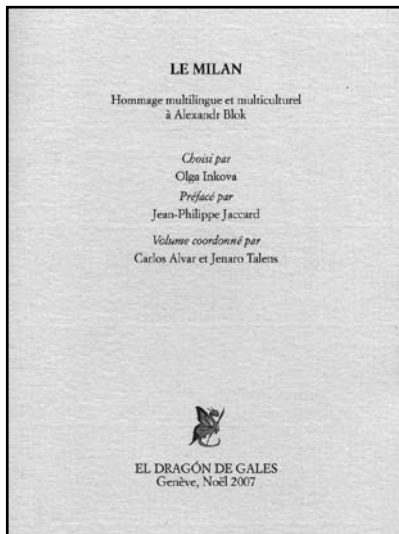
При центрі робить „**Platforma Eurocité**“, котра хоче припомочі ліпший інформованости о європейських вопросах і вытварять условия на демократичну дискусію о Європі. Женевська університет так заєдно з науков і педагогічних работов повнить і веце цілів: з'єдінять університету, обчанську сполочность і державу в сполочнім програмі діятельства в области інформатіки, выховы молодых людей і едукації учителів.

Коппетський центр Европско-го інституту Женевської університету помагать університеті в першім ряді розвивати такы активіты, котры будують ей ідентіту і потверджують ей позицію центра ексцелентности.

(Подля вебовой сторінки **Европского интитуута Женевской університету**.)

Александр Блок: „Коршун“

Серед світової войны, в марцу 1916 пише **Александр Блок (1880 – 1921)**, представитель російского сімболізму, вірш **Коршун** (в русинськїм перекладі – *Гая*, по словеньскы *Myšiak*, по чеськы *Luňák*, по булгарьскы *Черна каня/Ястреб...*). По мобілізації в юну зістає в армії аж до фебруаровой революції. В тім періоді практично перестав писати.



• Обалка книжки „Le Milan“ Александра Блока, де суть переклады той поезії в многих языках, враховано русинського під назвов *Гая*.

По октобровых подїях зложыв іщі два віршы, обидва написав в януарі 1918. Вірш „*Двенадцать*“ евокує поход дванадцятых пролетарів главным містом Росії в сніговій бурі, дванадцятых апостолів „слободы без хреста“, на челі котрых крачав необычайный Хрісто з тернёвов корунов. В поезії *Скифы* ся Запад, што обкликує країну в обчанській войні, ставлять до острого проти-кладу з неспутанов силов дикого „Азіата“ з „варварьсков ліров“. По тых двох поезіях Блок якбы страчав силу і подля выядрія єго сучасника Корнія Чуковского, курто перед смертєв ся признав, як го бо-лит, же го „зожер тот бруд“ – „люба мати-Русь“.

Віршы з ціклу поезій о „Матушке-Росии“ одбивають вшиткы потрясіня, котрыма была позначена єго країна – битва на Куликовім полю в році 1380, перша перемога Росії над Монголами, котров ся цікл зачі-нає. Росія є сімболічно зображе-на як мати, котра кормить свою

дітину і приправлює ей на то, же „буде нести свій хрест“ (вірш *Коршун*). Все в ключовых моментах історичного розвитку загрожовав неприятель – дравець *Гая* (Монгол, Німець, Турок, Японець), котрый кружив над сплячим боєвым полєм, приготовлений напасти на корысть. Славянофільська образность представлять Матір Русь, терплячу і тверду (хліб, котрый давали ссати новонародженем дїтєм, жебы матери могли іти на поле, був єднов з причін смерти дїтей), але традично пасівну, готову резігуновати („схиль голову і несь свій хрест“)… Доколи? – просить ся автор в послідніх двох рядках. Блок на вопрос не одпові-дать, одповідь найдемо десь інде.

Война і революція, котру чути в послідній строфі вірша *Коршун*, выпливать і з шырше понятой есхатології – як біографічної, так і культурной. Перелом мож сітуовати до року 1910 року, в котрім ся кінчить сімболізм, але і жывоты дакотрых особностей, котрых особный принос не уникнув Блокови: умерать артїстка Комисаревская а з нєв „лірічний акцент“ російского театру, малярь Михайл Врубель, а з ним „несмірний особный світ“, котрый в собі носив, тыж Толстой а з ним то, што зіста-ло з „людьской ємности“. На біографічну ровину надвязыє історична: в році 1910, позначений смертєв отця, пише Блок велику наратівну поему *Кара*, в котрій зобразив отця як генерального героя. Блок тоту пушкіновску поезію написану так, як *Коршун* – в ямбічнім тетраметрі, нігда не докін-чів, бо пришла революція і принес-ла одповідь на дакотры вопросы. Но не дописав ей главно прото, же єго діло набыло по році 1910 нечekanу історичну дімензію, котра ся явить як трагедія і в котрій звучить ясно „кру-тый Стріндбергів голос“. На судь-бі мужа і єго потомства розвивать автор цілый історичный і культурный цікл. Довгы тексты вказують Блока, котрый ся намагать у властній гене-алогії выслідувати узлы історичного процесу на кінцю ціклу, де ся черя-ють войны („кара“ історії на єднот-ливцєві) і революції („кара“ єднот-ливця на історії): російско-турецька война і терор сімдесятих років, російско-японська война і неподаре-на революція в роках 1905... 1914 – тот „скуточный початок 20. стороча“, як то повіла Анна Ахматова і перед-туха будучой великой „револуты“.

В році 1916, перед мобілізацією ся Блок вертатъ ку *Карі* а вертатъ ся і образ кружашого дравця на „бланкитнім небі“. Ту, на розділ од поезії *Гая*, предатор (ястряб) нападе на гніздо, в котрім суть малы, і знову злетить над „пусте поле“. В тій метафорі індивідуальний план ся вступлять історичному: „Мати-Русь ся як пташок трясе/Трапить ей доля дітей, але судьба встановила/Видіти, як їх на фалатки дравці торгають“. Але „доколи?“...може уж недоуго, бо поле є „пусте“ і припоминать осінь, кідь роботы на полю суть скінчены, осінь історії і культуры, котру сі в тім періоді Блок так ясно усвідомлював.

Хто може быти тот дїтвак, котрому мама нукать скыбу хліба намісто груди, кідь не тот, котрый не хоче схылити голову, підкорити ся і „нести свій хрест“, хто піде „карати“ Історію на барікады в мені „слободы без хреста“. В епілогу ку *Карі*, котрый зістав у фазі проекту, послідній продовжователь роду – іщі дітина гварить: „А я піду проти воякам... А піду проти баёнетам... А про тебе, слободо моя, выйду на чорне поправиско“.

Так ся кінчить цікл людського живота, історичный цікл, круг, котрый ся з отця на сына заперать історичным трясінём, „каров“ на барікадах будучой революції („Приходить бунт, села горять“), але Мати-Русь не траить ніч зо своєю „антічної красы“. Тото пише Блок у 1916 р., перед революцій.

Жан Філіп ЖАККАРД,
Женева

х х х

Єдним з проектів **Європско-го центра** Коппет было і видання невеликой збірки поезій під назвов **LE MILAN** (2007) (*LE MILAN* – то є назва вірша **КОРШУН** по французькы). Збірка обсягує перетлумачений вірш Александра Блока **КОРШУН** до **высше стовкы** розлічных языків світа, де попри *великих* языках (як французький, англійський, чинський, японський, арабський і ін.) суть і языки *малых* народів (каталанський, пемонтський, провенсальський, тосканський, фріульський, ретороманський і ін.), а міджі нима ай **русиньскый**. Почас реалізації проекту пан Лубор Ілек з Европского інституту Женевской універзیتی через Інж. Михала Костя з Ладомировой ословив Інститут русиньского языка і культуры Пряшівской універзیتی з пропозицій партіціповати на тім інтереснім проекті. Перетлумачіня вірша до русиньского языка ся наконець уяв поет **Штефан Сухий**. Думаеме собі, же є то єден з найвыдареніших

перекладів у рамках славянських языків у книжці. Наконець, можете то посудити самы, на порівняня публікуеме вірш *Коршун* в оригіналі і єго перетлумачіня до русиньского, словенського, чеського, українського і болгарського языків.

КОРШУН

*Чертя за кругом плавный круг,
Над сонным лугом коршун кружит
И смотрит на пустынный луг. –
В избушке мать над сыном
тужит:
„На хлеба, на, на грудь, соси,
Расти, покорствуй, крест неси“.*

*Идут века, шумит война,
Встает мятеж, горят деревни,
А ты всё та ж, моя страна,
В красе заплаканной и древней. –
Доколе матери тужить?
Доколе коршуну кружить?*

Александр БЛОК, 22. марта 1916

ГАЯ

*Острячи в люфті крыло,
Над смутным селом кружить гая,
Земля і небо застыло. –
А в хыжці матери сына гаять:
„На хліба, на і груди ссий,
Лем бы-сь в покорі ніс хрест свій.“*

*Пруть войны по земли святой,
Час планства рихтує тайні,
Ты все тот самый, краю мій,
В заплаканій красоті давній. –
Доки матери смутити?
Доки гаям люфт чорнити?*

(До русиньского языка
перевіршовав **Штефан СУХИЙ**.)

MYŠIAK

*Spustnuté pláne myšiak križuje,
v ladných kruhoch sa vznáša,
driemajúce lúčiny pozoruje. –
V chatrčke biednej
matku nad synom strach unáša:
„Chlebíka si daj, synku, aj mliečka.
Vyrastieš, dosť bude trápenia“.*

*Roky sa stratia v zbraní rachote,
V bojoch, v dedinách zhoretých.
Ach, zem moja rodná, vo svojej
peknote,
Vo svojich krásach truchlivých,
odvekých.
Dokedy len potrvá matky žiaľ?
Kam až zanesie myšiaka letu ošiaľ?*

(До словенського языка
перевіршовала **Марія КОВАЧОВА**.)

LUŇÁK

*Plavnými pohyby kruh za kruhem
luňák nad spícím krajem krouží,
pozorně prohlíží pustou černozem. –
Máma se v chalupě s chlapcem souží:
„Tu máš kus chleba, cecík, budeš pít?
Až budeš velký, nedají Ti žít.“*

*Staletí táhnou rudým obzorem,
povstání, války, vsi hoří odedávna.
Jsi to však stále ty, moje rodná zem,
má smutná galánka starodávna. –
Jak dlouho se budou matky soužit?
Jak dlouho budou luňáci kroužit?*

(До чеського языка
перевіршовала **Дануше КШИЦОВА**.)

КОРШУН

*Сонлива лука,
За колом плавне коло,
То коршун кружляє
Та поглядає
Пустельну луку.
В хатині матери мад сином тужить:
„На хліба, на, на, груди, смочки,
Рости, покірно хрест неси“.*

*Йдуть віки, гримить війна,
Бунтують, палають села,
А ти, така ж сама, моя країно,
Краса засмучена та старовинна. –
Доколи матінко тужитиме?
Доколи коршун кружлятиме?*

(До українського языка перевіршовала **Єкатерина КОНДРАТЦЬОВА**.)

ЧЕРНА КАНЯ

*Граблива птица, кръг след кръг,
Над сънна се поляна рее,
Оглежда пустите нивя накръст.*

*В колиба майка песен тъжна пее:
Нà, сине, гръд, бозай да порастеш,
Покорен кръста си да понесеш.*

*А през годините войната крачи
гневна.
Метеж избухва, пламват
градовете.
А ти все същата, родино древна,
Красива и печална горко плачеш.*

*Доколе майка тъй ще плаче?
Доколе птица тъй ще грачи?*

(До болгарського языка
перевіршовала **Дора МАНЧЕВА**.)

о. Йосафат В. ТІМКОВІЧ, ЧСВВ, Кошці

Леґенда о Друґетови, якый выстрілив на ікону Краснобрідьской Богородиці

В леґендах, як правило, не є вшытко правда, але каждая леґенда є реакціов простого чоловіка на да яку історичну подію. До такой категорії належить і слідуюча русиньска леґенда о шляхтичах Друґетовых і Чудотворній іконі, Краснобрідьскій Богородиці. Леґенда говорить, же ся то стало перед 300 – 400 роками,¹ т. є. в 16. – 17. сторочу. В тім часі на Гуменьскім панстві пановали Друґетови.

• **Габрієл І. Друґет** († 1531) був знамый тым, же вырабляв фалашны пінязі (главно польскы ґрошы) на своїм замку Ясенов при Гуменнім. За тото злодійство краль дав приказ го забити. Друґет але нечекано умер в р. 1531 р., а зато ся не odbyла єго публічна поправа.²

• **ґашпар II. Друґет** був калвіном. В р. 1562 ся оженив з Кларов Лошонціовов. Нечекано выкрадав церквы виходного обряду, розбивав їх, нищів і выпалёвав, священників виходного обряду забивав, жены і дівчата масово знасилнёвав (свідчить о тім архів Спільской капітулы, протоколи з р. 1560, фол. 62, 68, 77, 78, 80, 81).³ В р. 1592 тот самый ґашпар бывав в Гуменнім і мав конфлікт із своєв родинов Штефаном V. Друґетом, котрый був примушений напасти на Гуменне, насилно отворити вязниці і пустити вшытких ґашпаровых невинно увязнених вязнів...⁴ За свою крутость був одсуджений кралём в р. 1595. Краль в розсудку дословно повів: „А зато, же ся не бояв ани Бога, ани людей, якомусь слободному чоловікови одрубав ліву руку і вів шкаредный і нечестный живот повный розлічных злодійств і аморланих діл, як доказують правдивы свідчіння, а тым подля законів і звичаїв Угорьского кралёвства упав до немилости.“⁵

• **Юрай II. Друґет** (умер перед роком 1595) – був імпульзивной натуры. Забив докінця і свого найліпшого приятеля, шляхтича Яна з Тушиці, а то так, же го вышмарив з окна замку, кідь го нашов коло своєї жены Евфрозинії, родженой Доціовой. За тоту вражду мав быти завішений, або мав зложити величезну суму грошей родині Яна з Тушиці. О рік по тій події в р. 1584 Юрай II. Друґет був зась закликаний на столічний суд про вражду Гуменчана Павла Громоуду.⁶

• **Штефан V. Друґет** (1597 – 1599)

быв калвін. Визначовав ся боєвностёв у боях з Турками, був барз крутой натуры, не брыдив ся няких вражд ани проллятя невинной кровли. В р. 1584 ся дістав перед суд, же



• Шляхтич Юрай III. Дугет.

лем так забив слободного хрестяна Романа (Румана) з Пыхонь. Раз ся докінця на Требішовскім замку повадив і побив із своїм властным стрычаником Юраєм II. Друґетом. Стрычаникова жена притім потрапила дітину. На суді в р. 1588 земплінський і ужський жупан Штефан V. Друґет був проголошений за невинного, затоже 50 єго підряджених шляхтичів присягали на єго невинну, же не забив някого чоловіка і не був на причіні някого потрату.⁷

• Калвін **Валентін І. Друґет** (1599 – 1605) в р. 1603 выпалив на самый одпуст Краснобрідьскый монастирь, а то лем зато, же ся му сполошали коні, він притім впав і зломив сі руку... Рука ся му не гоїла, приобіцав, же обновить Краснобрідьскый монастирь, а так ай зробив...⁸ Од памятного року 1603, кідь ся несподівано выздоровив вдяка Краснобрідьскій Богородиці, ся став великим підпорователём вшыткоґо візантського в Земплінській і Марамороській жупі, де пановав. Умер передчасно як 32-річний. Отровили го, якбач, цісарьскы католици в 1609 р.⁹

В р. 1614 (первістно калвін, але од р. 1609 уж римокатолик) **Юрай III. Друґет** (1605 – 1620) неуспішно пробовав з помочов латиньскых езуїтів привести краснобрідьскых путників на латиньскый обряд... На краснобрідьскім одпусті наконець засягли єго озброєны пандуры і пут-

ників розогнали...¹⁰ Ёго жена была дівков кровавой чахтицькой пані Алжбеты Баторі. Юрай III. Друґет захранив свою свекру Алжбету Баторі (1560 – 1614) перед істов поправов за стовкы садістичных вражд невинных дівчат... Умер як 37-річний. Быв отравлений...

• Римокатолик **Ян IX. (Х.) Друґет** (1620 – 1645). Ёго жена была сестра яґерьского латиньского ґрофа-єпископа Юрая Якушіча де Орбова – баронка Катерина Якушічова. Умер уж як 36-річний.

• Римокатолик **Юрай IV. Друґет** (1645 – 1661) ся став пановником як 12-річний. В єго мені пановала єго мати, баронка Катерина, роджена Якушічова. Она в р. 1646 ведно із своїм братом, яґерьскым латиньскым єпископом Юраєм Якушічом, скликала 63 русиньскых священників на підписання тзв. Ужгородьской унії. Унія была підписана в день менин Юрая IV. Друґета і Юрая Якушіча в рамках родинной ославы на Юр(і)я в р. 1646...¹¹ Юрай IV. Друґет умер нечекано як 28-річний.

• Римокатолик **Жіґмунд Друґет** (1661 – 1684) був забитый Імріхом Текеліом в Кошціях як 38-річний.

Може якраз із дакотрым зо споминаних Друґетів ся вяже і леґенда з краснобрідьской околиці:

Давно, якбач, перед 300 – 400 роками жив в Краснім Броді шляхтич з Друґетовой родини. Быв то чоловік барз крутой. Мав 12-річного сына, котрый ішов в ступляях свого безбожного отця. Бояла ся го нелем звіринка, але і дівчата, і молоды жены. Цалком інакша была єго жена. Дуже ся сужыла, все вецє і вецє марніла. Проти їх дому стояла капличка з іконов Пресвятой Богородиці. Шляхтична там часто ходила, перед капличку садила квітки і поливала їх своїма слызами. Росли на велику єй потіху.

Перед Покровами в Краснім Броді задзвенили дзвоны. Пан Друґет ся проходив по комнаті, потім ся попозерав з іроніов на свою страплену жену і повів:

– Рано підеме на полёвачку, на медвіда до Грабин.

Такой по тых словах послав по службу, абы зогнав міджі хлопамы і парібками гонців на лов. Як то вчула єго жена, іщі вецє зблідла і зача-



• Знама ікона Краснобрідської Богородиці.

ла барз просити свого мужа, аби не ішов на полівачку, бо завтра суть Покрови.

– Дурна, – одсік їй, – я єм їх Богом! Кідь ня не послухають, дереш їх не мине! Мені ся хоче ловити, і буде по моім!

Великоможна ся розплакала, але він не попустив. Тоды повіла пророчі слова:

– Добрі, але ты будеш одповідати за нещастя, яке нас там чекать!

– Дость! Пророків мі не треба! Ідь гет! – закричав.

На другий день церквов была порожня. Дзвін надарьмо дзвонив. Але в Грабинах зато было живо: гуляканя, роскошный сміх, бреханя псів... Нараз ся озвав вистріл з пушки-кремениці. Вшиткы наганячі і псы стихли, вчули перестрашений голос на раты:

– Няньку, ратуйте!...

Шляхтіч на коню швидко ся дістав к сынови. Увидів страшну сцену. Ёго сын лем з ножом в руках стояв перед медвідём. Ёго шматя было порване, тварь, груди і руки – кривавы, а стоячий медвідь му поров бріх.

Пан ся цілов силов розогнав і шмарив копію міджі лопаткы медвідя. Тот ся мало одхылив і копія крізь-наскрізь перетяла груди хлопця. Ёго сын ся мертвый звернув на землю. Другет застовпів, не міг ся рушити, а медвідь кідь збачив нового неприятеля, розмахнув ся лабов на него. Кінь ся сполошав і втік із своїм напімертвым од страху паном домів.

Другет ся спамятав аж перед каплічков. Вхопив зброю і вистрілив на Богородицю.

– На, ту маш свою нагороду! – од вистрілу ся кінь сполошав і скочив набік так, же язdecь вылетів із

сідла, впав на камінь і поламав собі обидвы ногы. Ікона, як говорить легенда, зістала непошкоджена, але Другет ся не рушав із землі.

Кідь великоможна збачила коня без яздця, попозерала ся к лісу: якраз люде когось несли. Кідь збачила свого мертвого сына, выкрикала:

– О, Боже мій, – і впала мертва коло него.

На тото вшитко ся позерав ей муж, котрый безвладно лежав на землі.

Одтогды шляхтічів палац був завитый до тихоты. В єдній з ёго комнат лежав змарнітый Другет...¹²

х х х

Леґенда говорить, же Другет мав у Краснім Броді дім. До днешнього дня в Краснім Броді ся находит шляхтічський каштіль (є в дезолатнім ставі). Памяткарі го в р. 1968 році так описали: „Каштіль в історизуючій штілі з р. 1896. Дваштоковий будинок з нарожнов башнєв, поставлений на краю великого парку. Фасада – на способ романтічного французького водного каштіля.“¹³

Коло каштіля є доднесь тзв. Ґрофський парк, де ростуть необычайны стромы і крячкы. В р. 1896 був, якбач, перебудований. Од р. 1960 до р. 1965 р. був у тім каштілю Выходословацький український музей. В р. 1965 ся перестяговав до Свідника і дістав назву Музей української культуры.¹⁴

Байцуров, котрый першыраз опубліковав высшеуведжену леґенду, уводить, же Другетів каштіль з леґенды стояв на місці, де в р. 1928 р. стояла корчма. Также Другетів каштіль стояв інде як каштіль з р. 1896, котрый описують памяткарі в р. 1968 році ... Треба сі усвідомити, же Другеты не мали лем єден каштіль в Гуменнім (днесь в нїм є Вігорлатський музей), але десятки ці стовкы інших каштілів, замків, векшых ці меншых домів...

ПОЗНАЧКЫ:

1 Леґенду першыраз опубліковав Байцуров в р. 1928 (БАЙЦУРОВ, И. М. Изъ былин краснобродскаго Монастыря. In Русское слово, 22-23, Пряшев, 1928, с. 2-3) а по нїм пряхівський історик Папп в р. 1984. Уж

Байцуров р. 1928 пише, же ся то стало перед 200 – 300 роками, міджі тым сьме перескочили до далшого стороча, зато сьме час управили о сто років далє: „перед 300 – 400 роками“.

2 Порів. LENČIŠ, Š. *Šľachtický rod Drugetovcov z Humenného*. Humenné, 2003, с. 67-68.

3 Інформації о Ґашпарови Другетови перевзяты з БЕСКИД, Н. А. Краснобродськы ярмаркы. In *Календарь Татра банкы*, Пряшов, 1932, подля БЕСКИД, Г. *Николай Бескид на благо Русинів*. Ужгород, 2005, с. 87.

4 Порів. LENČIŠ, Š. ц. р., с. 69.

5 Тамже, с. 79.

6 Тамже, с. 80-81.

7 Біоґрафію Штефана V. Другета поз. в LENČIŠ, Š. ц. р., с. 68-71.

8 Порів. TIMKOVIČ, J. V. *Letopis Krásnobrodského monastiera alebo kúsok zo slávnych dejín gréckokatolíkov na Slovensku*. Prešov, 1995, с. 25-27.

9 Порів. Vladimirus de juxta Hornad [J. V. Timkovič]. *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska* (9. – 18. storočie). Košice, 2004, с. 821-822.

10 Тамже, с. 471-473.

11 Тамже, с. 474-506.

12 Порів. ПАП, С. Чи справді були ярмаркы на дівчат і жінок на відпустах у Краснобродському монастирі? In *Благовістник*, 8, Bratislava, 1984, с. 13-14.

13 *Súpis pamiatok na Slovensku*, II, Bratislava, 1968, с. 129.

14 Порів. ЧАБИНЯК, І. Музей української культури та його завдання. In *Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku*, I, Bratislava-Prešov, 1965, с. 27; СОПОЛИГА, М. 40 років Державного музею українсько-руської культури у Свиднику. In *Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику*, 21, Prešov, с. 19. ■



• Образок, як Другет боєє з медвідём.

Деревяна краса з Підкарпатської Руси

Путівна виставка фотографій дерев'яних церковлей Підкарпаття і Словачії, перевезених у 30-их роках ХХ. ст. до Чехії і на Моравію, була найновше святочно одкрита **23. октября 2008 р. у Міській образній галереї міста Мукачова**. Тота виставка під назвов „*Roubené skvosty z Podkarpatské Rusi*“ – то самобитна історія захованя шестех церковлей нашої сакральной архітектуры. Тоты дерев'яны храмы ся находять у різних куточках сучасной Чеської републіки, а то в: **Празі** (Церков св. арх. Михаїла, XVII. ст., із с. **Медведівці**, Мукачовського раёну), в місті **Градец Кралове** (Церков св. Николая Чудотворця, XVI. ст., із села **Мала Поляна**, Стропківського окресу на Словачії), в с. **Добжіков** (Церков вшитых Святых із 1669 року, с. **Холмовець**, Виноградівського раёну), в м. **Нова Пака** (Церков Успенія Пресвятой Богородиці, XVIII. ст., с. **Обава**, Мукачовського раёну), в м. **Бланско** (Церков св. Параскеви із 1641 р., с. **Нижнє Селище**, Хустського раёну), в м. **Кунціце под Онджейнікем** (Церков св. арх. Михаїла, XVII. ст., с. **Глинянець**, Мукачовського раёну). Пять із шестех храмів на новім місці был знову посвячені і в них ся одправляють Службы Божы. Церкви суть у

справі різних церковных громад – православної (1), грекокатоліцької (1), римокатолицької (1) і чехословацької гусітьської церкви (2). **Регіональний музей міста Вісоке Міто** (директор **Мігр. Їржі Юнек**) є найстаршим із регіональних музеїв Чеської републіки, був отворений такой по створіню першой Чехословацької републіки. Тыж тот музей є найавторитітнішим у Чехії научно-методічним центром в області русиньської сакральной архітектуры. Музей приготівив виставку на тему „*Дерев'яны цінности з Підкарпатської Руси: шість церковлей, перевезених до Чехії і на Мораву в 30-х роках 20. ст.*“, яка ся ту експонувала од 13. новембра 2005 до 15. януара 2006 року. Тоды тыж (21. – 22. новембра 2005 р.) музей зорганізував міжнародний научний семінар к даній темі, а єдиним представителем, який ту заступав Україну, був видаватель **Валерій Падяк, к. ф. н.**, який плодно сполупрацує з тов інституціов і є організатором той виставки на Підкарпатю. Активну участь у приправі експозиції взяли: **Мігр. Їржі Юнек**, історик **Мартін Штепан**, священник чехословацької гусітьської церкви **Їржі Пылгак** і **Мігр. Броніслав Ондёл**. Путівна фотовиставка „*Дерев'яні скарби з Підкарпатської Руси*“ в р. 2008 – 2009 буде ся експонувати в містах і селах Закарпатської області, зачінаючи в **Ужгороді**, де была **26. мая – 6. юла 2008 р.** у просторах **Закарпатської областной научной бібліотеки** (дир. **Л. Григаш**). Далє **15. юла – 10. октября 2008** виставка была отворена у **Музею І. Олбрахта в с. Колочава**, Міжгірського раёну (директор **Н. Тумарець**). Тепер виставка „попутувала“ до **Мукачова** і експонувала ся у просторах **Міської образной галереї** (**23. октября – 4. новембра 2008**) і в **Історічнім музею „Паланок“** (**7. новембра 2008 – 31. януара 2009 року**).



• Редакторка русиньского телевизного высыланя в Ужгороді **Віра Кобулей** робить інтервю з організатором виставки на Підкарпатю – **Валерієм Падяком, к. н.**, директором Высукного центра карпатістики, і **Мігр. Їржім Юнеком**, директором Регіонального музею у **Високім Міті** Чеської републіки (Ужгород, 26. мая 2008).

„*Закарпаття online*“

(Переклад з українського языка до русиньского варіанту на Словачії – **А. З.**)

КУЛЬТУРНО-ХРИСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинки** за помочі Міністерства культуры СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR**. Телефон: **051/772 56 29**. Передплатне на рік 150 корун, до сусідніх штатів: 400 корун або 21 \$, або 14 €, до ост. штатів 34 \$, або 23 € – I. класов; 29 \$, або 19 € – II. класов. Шефредактор: **Мігр. Александер Зогуляк**, редакторки: **ПгДр. Кветослава Копорова**, **ПгДр. Марія Мальцовска**, языкова редакторка: **ПгДр. Анна Плішкова**, **ПгД.** Регістрачны чісла: **MK SR 418/91, MIČ 49 589**. Адреса часопису на интернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk**. Выдане в децембрі 2008 р.



Церков св. Параскевы із 1641 року – унікальний приклад „русиньской готікы” із села Нижнє Селище недалеко Хуста, котра тепер служить віруючим у місті Бланско на Мораві (Чеська республіка).



Культурно-освітня діятелька, співачка і поетка Марія ГІРОВА зо Снини, родачка з Руського, 11. септембра 2008 святковала 65 років свого активного жывота. К юбілею авторкы редакція Русин і Народны новинкы выдала зборник поезії Родне гніздо, який був презентований 1. авґуста 2008 у Пряшові а 17. октобра 2008 у Снині.

Фотка А. З.